

82/885
1945.2.7.2
BIBLIOTECA UNIVERSITATII
LIBRARY

D. MICU

Poporanismul
și
„Viața românească”

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

DONATIA

I. JORDAN

128

MICA
BIBLIOTECĂ
CRITICĂ

64514

BCU IAI

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DUMITRU MICU

Poporanismul
și
„Viața
Românească”

665514
B.C.U. IASI

1961

Editura
Pentru Literatură

I. 120272

BIBLIOTHEQUE : LE FILOLOGIE

T. 82/385

POPORANISMUL

În jurul poporanismului s-au dus în trecut nesfârșite discuții, făcînd — cum zicea, prin 1910, un critic¹ — „să iasă atîtea scînteii și mai cu seamă atîta fum“, fără să se ajungă la vreo concluzie. Nici pledoariile pro sau contra, nici polemicile pătimașe, nici ancheta deschisă de *Luceafărul*², nici, mai tîrziu, studiile docte n-au reușit să definească precis natura și, mai ales, să dezvăluie și să explice contradicțiile acestui curent, spre a se fixa astfel locul și aprecia rolul său în dezvoltarea culturii romîne, a literaturii în special. Părerile formulate acum peste patruzeci de ani în legătură cu originile și caracterul mișcării poporaniste (unele din aceste păreri dăinuie și azi) sînt violent contradictorii, putînd induce ușor în eroare pe cititorul neprevenit.

¹ M. Dragomirescu, *Poporanismul*, în *Luceafărul*, nr. 9, 1910.

² În 1909, revista *Luceafărul* a trimis mai multor scriitori un chestionar relativ la mișcarea poporanistă. Răspunsurile au fost publicate în mai multe numere din 1910. În coloanele *Luceafărului* și-au expus opiniile despre poporanism, între alții, I. Slavici, M. Sadoveanu, I. Agîrbiceanu, Ilarie Chendi, M. Dragomirescu, E. Lovinescu, Ion Adam, Zamfir Arbore. Printre cei solicitați se număra Caragiale, care a dat un răspuns evaziv, și Gherea, care, din lipsă de timp, n-a putut răspunde.

După unii, poporanismul ar fi fost un socialism deghizat sau, ceea ce nu este exact același lucru, un socialism adaptat condițiilor particulare ale țării noastre, odinioară predominant agricolă. Cei ce susțineau o asemenea teză — de obicei adversari ai curentului în discuție — condamnau acest curent, pretinzând că el n-ar fi fost decît o plantă exotică, transplantată mecanic la noi. E o afirmație gratuită, tot atît de gratuită ca aceea lansată de doctrinarii partidelor reacționare de la sfîrșitul secolului trecut cu privire la socialism. Potrivit altei opinii, diametral opusă celei dintîi, poporanismul propagat la începutul secolului de către *Viața romînească* n-ar fi adus nimic propriu în literatură, el fiind doar continuarea curentului ce, de pe la 1840 începînd, străbate întreaga istorie literară din secolul trecut. O altă părere asupra originii poporanismului e cea susținută de N. Iorga și adepții săi și subscrisă, măcar parțial, chiar de unii critici antiliorghiști, părere după care curentul poporanist n-ar fi existat ca atare, mișcarea cunoscută sub această denumire fiind doar o variantă sau, mai curînd, un plagiat după mișcarea sămănătoristă. Cu felul său violent de a se exprima, Iorga scrie, în prefața unei lucrări despre *Viața romînească*, semnată de V. Iamandi-Adrian, că „de la Sămănătorul încoace, cu toată trufia brutală sau copilărească a reformiștilor și înnoitorilor, n-avem curențe nouă”. Și mai jos: „Curențe literare? În afară de curentul de la Sămănătorul nu pot recunoaște nici unul ca în adevăr existent. Așa-zisul simbolism? S-a prostit nația aceasta într-atîta încît nu mai poate rîde de deșănțările minților pe dos sau ale dibacilor șarlatani?”

*Poporanismul ? Ce e aceea ?*¹

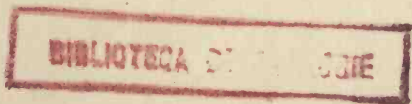
Privitor la raportul dintre poporanism și sămănătorism au dominat în istoria literară din trecut, iar în mințile multor tineri studiosi domnesc și astăzi (o demonstrează examenele), serioase confuzii. În a sa *Istorie a literaturii române contemporane*, E. Lovinescu integra poporanismul în sămănătorism. Criticul nu recunoștea nici o deosebire între cele două mișcări, dat fiind că și una și cealaltă se orientau spre sat, spre țărănime. Înglobându-le și el într-un același curent, H. Sanielevici consideră, dimpotrivă, că mișcarea de la *Sămănătorul* și cea de la *Viața românească* ar constitui două fețe diferite ale poporanismului, prima reprezentînd *poporanismul conservator*, iar a doua *poporanismul liberal*².

Nu alta este, în fond, opinia lui Valeriu Ciobanu, care, în *Poporanismul*, definește sămănătorismul drept poporanism idilic, iar poporanismul propriu-zis drept poporanism critic³. Vom încerca mai jos să descifrăm adevăratele raporturi dintre mișcarea de la *Viața românească* și cea sămănătoristă — mișcări nu numai diferite, ci, după părerea noastră, opuse. În publicistica de dinainte de eliberare se bat cap în cap nu numai aserțiunile referitoare la geneza și locul poporanismului în literatura română, ci și aprecierile de valoare date acestui curent. După Ovid Densusianu, între alții, poporanismul ar fi fost o mișcare subversivă, pri-

¹ N. Iorga, *Un cuvînt pentru această carte și Curente adevărate și false curente*, introducere la : V. Iamandi-Adrian, *Poporanismul literar al «Vieții românești»*, Iași, 1913.

² H. Sanielevici, *Poporanismul reacționar*, București, 1920, p. 203 și urm.

³ Valeriu Ciobanu, *Poporanismul*, București, 1946.

mejdioasă pentru societatea burgheză, tinzînd, cică „...să aprindă focul urei de clasă, să deştepte o vinovată duşmănie contra celor de sus”¹. În realitate, cum vom vedea, poporanismul, întrucît s-a manifestat pe tărîm social-politic, departe de a fi contribuit la subminarea orînduirii bazate pe exploatare, şi-a dat activ concursul, chiar dacă deghizat, la sprijinirea ei. Pe bună dreptate, presa socialistă din primele două decenii ale secolului al XX-lea a combătut ideologia poporaniştilor, ca reacţionară. Cu calificativul de „reacţionar” au stigmatizat poporanismul şi criticii burghezi Sanielevici şi Lovinescu. Ar fi însă cu totul greşit să atribuim atacurilor acestora merite pe care, de fapt, nu le au. H. Sanielevici şi E. Lovinescu nu respingeau caracterul burghez (în esenţă) al doctrinei poporaniste şi nici concluziile ultime la care ducea, obiectiv, această doctrină menită să consolideze ordinea socială existentă prin crearea unei diversiuni. Nu, ei criticau mai cu seamă tocmai acele teze ale poporanismului în care se exprimau, oricît de ineficient, anumite tendinţe democratice, potrivnice intereselor marelui capital industrial şi politicii lui de transformare a ţării într-o semi-colonie a capitalismului străin.

Prezenţa atîtor interpretări eronate, care în lipsa unei aprecieri ştiinţifice ajung, într-un mod sau altul, să influenţeze tinerimea ce studiază istoria literaturii romîne, face imperios necesară clarificarea chestiunii poporanismului, iar aceasta presupune efortul de a desluşi întreaga complexitate a curentului, de a-i dezvălui contradicţiile, folosind în acest scop şi contribuţia publicisticii

¹ Ovid Densusianu, *Ideal şi îndemnuri*, în *Conferinţele «Vieţii nouă»*; Bucureşti, 1909, p. 253.

marxiste din trecut, dar mai ales analizînd în lumina concepției marxist-leniniste acele aspecte ale problemelor care încă n-au fost elucidate. Sub aspect social-politic, poporanismul a fost cercetat de R. Pantazi : *Din istoria luptei presei muncitorești din România împotriva ideologiei burgheze (combaterea poporanismului)*, studiu apărut în *Cercetări filozofice* (nr. 4, 1959, pp. 175—187) și Ion Enache, în studiul *Contribuții la critica poporanismului*¹. Pe plan literar, un început în acest sens l-a format discuția dintre Mihai Gafița și Ov. S. Crohmălniceanu, desfășurată în 1958, în coloanele *Contemporanului* și întreruptă, din păcate, fără o deplină elucidare a chestiunii controversate, fapt ce impune revenirea la întrebarea : ce a fost poporanismul și ce rol a jucat el în literatura română ?

¹ Studiul, din care un capitol : *Caracterul și rolul social-politic reacționar al concepției poporaniste*, a fost publicat întâi în *Cercetări filozofice*, nr. 1/1960, a apărut în timp ce lucrarea noastră se afla sub tipar într-un stadiu avansat. Interesant, aducînd un bogat material documentar, conținînd observații judicioase, studiul nu poate constitui, deocamdată, deși ar merita, obiect de analiză în cuprinsul lucrării de față, lipsindu-ne timpul materialmente necesar acestel întreprinderi.

ISTORIC

Momentul
1893—1895

Ideile poporaniste, împreună cu termenul, și-au făcut apariția în România spre sfârșitul veacului trecut. Cercetătorii fenomenului (G. C. Nicolescu, Valeriu Ciobanu) cred că ele s-ar afla în embrion în seria de articole *Din notițele unui observator ipocondric*, apărute în *Adevărul*, în cursul lunilor octombrie, noiembrie și decembrie 1893, sub semnătura : Observator Ipocondric, îndărătul căreia se ascunde C. Stere. În prima versiune a lucrării de față, apărută în *Viața românească*, am împărtășit și eu această aserțiune. Ulterior, recitind scrisorile deschise adresate de Ibrăileanu, în ziarul *Viitorul*, lui C. Dobrogeanu-Gherea, m-a izbit un pasaj în care se afirmă că C. Stere, „în primul an al venirii în țară, a scris vreo 4—5 articole într-un ziar din Iași, polemizînd împotriva unui student și susținînd nevoia naționalismului, nevoie mai mare la noi decît oriunde“.

Prin urmare, înainte de publicarea citatei serii de articole în *Adevărul*, Stere colaborase cu articole de doctrină la „un ziar din Iași“. Care ziar ? Potrivit bibliografiei elaborate de Nerva Hodoș și

Al. Sadi-Ionescu¹, în 1893 apăreau în capitala Moldovei mai multe ziare: *Patria*, *Patria română*, *Pro-paganda*, *Democrația*, *Ecoul Moldovei*, *Era nouă* și *Evenimentul*. Titlul acestei din urmă publicații, ca și faptul de a fi fost organul partidului liberal m-au făcut să cred că în paginile ei și-a expus Stere ideile. Cercetarea mi-a confirmat bănuiala că *Evenimentul* e ziarul la care se referă Ibrăileanu². Într-adevăr, în paginile acestei publicații ne întâmpină, în lunile august și septembrie, un șir de articole, nesemnate unele, altele iscălite C. Sorțescu, în care sînt exprimate vederi identice în conținut cu cele pe care Stere avea să le formuleze, cîteva luni mai tîrziu, în *Adevărul*, apoi, în 1894, în *Evenimentul literar*, iar mai tîrziu în *Viața romînească*. Rămîne, dar, stabilit, pînă la probă contrară, că nu *Adevărul*, ci *Evenimentul* din Iași este cel dintîi periodic ce și-a pus coloanele la dispoziția lui Stere; în cuprinsul său găsim germeii ideologiei poporaniste romînești.

Ce susține Stere în cele cîteva articole publicate în ziarul ieșean? Intitulate *Socialiștii și mișcarea națională*, primele trei își propun să demonstreze că principiile internaționaliste, susținute de socialiști, nu contravin mișcării de eliberare a naționalităților asuprite. Totuși, nu discutarea problemei naționale formează ținta articolelor. Prolixe și extrem de confuze, raționamentele lui Stere nu

¹ Nerva Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, *Publicațiunile periodice romînești*, descriere bibliografică, tom. I, București, 1913.

² În *Ibrăileanu, omul*, 1960, p. 77, Savin Bratu scrie că Stere ar fi colaborat și la *Era nouă*, ziarul junimștilor ieșeni. N-am găsit în această publicație nici un articol semnat de doctrinarul poporanist sau care, prin ideile expuse, să-i poată fi atribuit.

sînt axate pe o idee clară, articolele apărînd astfel ca un conglomerat de considerații neînchegate. Din acest conglomerat se pot desprinde cîteva opinii de certă proveniență narodnică. De la un capăt la altul, articolele sînt străbătute de tendința de a discredita activitatea partidului socialist din România. Fără să se lanseze în atacuri directe la adresa socialiștilor, vorbind despre ei, dimpotrivă, cu amabilitate (mai precis : cu condescendență), Stere, prin tot ceea ce spune, insinuează că aceștia ar fi rupți de realitate, că s-ar călăuzi după principii abstracte, neținînd seama de specificul țării noastre, de stadiul ei de dezvoltare, de sarcinile istorice concrete ale mișcării democratice romînești. Menținîndu-se deocamdată în sfera unor considerații teoretice, ideologul poporanist învinuiește indirect partidul socialist de la noi că, în loc să lupte pentru propriul popor, ar acționa steril pentru „*progresul omenesc*” în general. După cum se vede, în reprezentarea lui Stere, internaționalismul proletar se reduce la o vagă năzuință umanitaristă. Acestei năzuințe, chipurile, inconsistente, i s-ar opune, cică, hotărîrea de „*a lucra în sînul unui popor determinat și pentru el*”, întrucît „*iubirea omenirii nu se poate manifesta decît prin iubirea oamenilor concreți, care te înconjoară, prin iubirea poporului care ți-a produs din sînul său*”¹.

O altă acuzație ce se aduce, deghezată, socialiștilor romîni e aceea de sectarism. Socialiștii, crede Stere, n-ar trebui să acționeze independent, ci să se dizolve în masa intelectualilor cu convingeri democratice. Nu interesele unei anumite clase, anume ale proletariatului, ar trebui să-i preocupe,

¹ Socialiștii și mișcarea națională, în *Evenimentul*, nr. 155 din 11 VIII, 1893.

ci interesele „poporului“ în ansamblu. Tinărul doctrinar poporanist are cuvinte de neprecupețită admirație pentru burgheziile occidentale, din rîndul cărora s-au ridicat conducători socialiști, ca și cum desprinderea de clasa lor exploatatoare a unor intelectuali revoluționari ar constitui un merit al clasei respective, iar nu al indivizilor care au abandonat-o. De altminteri, Stere consideră că un fiu al claselor posedante își poate sluji poporul și fără să devină socialist; în acest sens citează pe Ruskin și Toynbee.

„Nu numai acei burghezi care au devenit socialiști, — zice Stere — au monopolul de o iubire sinceră și devotată pentru poporul lor... Numărul acestor burghezi în România este, credem, destul de mare, ca ei să poată da mișcării naționale un caracter, așa să zicem poporanist, sacrificîndu-și forțele intereselor poporului nostru.“¹

Iată actul de naștere al poporanismului românesc. Punînd pe același plan lupta pentru eliberarea clasei muncitoare cu acțiunile filantropice ale unui Toynbee, adresînd burgheziei romînești apelul de a-și „sacrifica forțele intereselor poporului nostru“, Stere opune programului social-democrat — limitat și acela, îmbibat de oportunism — soluția poporanistă, constînd în ignorarea contradicțiilor de clasă, a intereselor proletariatului, aflat în plină dezvoltare, în numele unei pretinse iubiri pentru popor, luat în totalitatea lui abstractă.

Celor trei articole nesemnate ale lui Stere li se răspunde, în același ziar, sub semnătura „Donirof“; autorul susține că propaganda pentru „mișcarea național-culturală, așa cum este pusă“, trebuie respinsă ca nefiind în interesul clasei muncitoare. În-

¹ Publicația citată, nr. 157 din 13 VIII, 1892.

tr-o notiță, redacția *Evenimentului* se declară în dezacord cu ideile lui Donirof. În numerele din 27 august, 3 și 4 septembrie, Stere, semnînd C. Sorțescu, își apără punctul de vedere, afirmîndu-și mai răspicat atitudinea poporanistă. Părăsind tactica insinuărilor, el își exprima acum deschis nemulțumirea față de activitatea socialiștilor. Tre-cînd cu vederea faptul că partidul socialist milita pentru revendicări general-democratice, slujind prin aceasta și interesele țărănimii, C. Sorțescu e de părere că „...socialiștii romîni n-ar trebui să mărginească atenția lor la proletariat, în sensul european, pe cînd țărănimea compune o majoritate enormă, covîrșitoare, a clasei muncitoare. Un om politic care n-ar lua în considerațiune toate trebuințele ei ar fi condamnat la agitațiune sterilă și n-ar merita nici o atențiune.”¹

Mult mai pe larg și mai coerent își expune C. Stere ideile în cele șase foiletoane duble, publicate în *Adevărul*. Atribuind constatările și părerile pe care le formulează unui „observator ipocondric”, Stere critică ascutit diverse stări de lucruri din România anului 1893; caracterul oligarhic al stăpînirii, parazitismul politic, carierismul. România guvernată de coaliția monstruoasă e înfățișată ca o „țară de spoială și pelagră”, „o patrie a purcelor hamletizători și a porumbeilor politici”. Pentru curmarea unei asemenea situații deplorabile era necesară, după opinia lui Stere, intervenția activă a intelectualității. „Unde-i activitatea civilizatoare a păturei culte la noi?”², se întreabă el. Nu ma-

¹ C. Sorțescu, *Răspuns d-lui Donirof*, loc. cit., nr. 176 din 4 IX, 1893.

² Observator Ipocondric, *Din notițele unui observator ipocondric*, în *Adevărul*, nr. 1684 din 1 XI, 1893.

selor, luptei lor revoluționare, ci „pături culte“ i-ar fi revenit, așadar, misiunea de a smulge țara din cumplita înapoiere în care se găsea. Ce rol trebuia să îndeplinească la noi, după părerea lui C. Stere, intelectualitatea, rezultă din referirile acestuia la acțiunile intelectualității din Anglia și Rusia. Este evocat din nou, ca în articolele din *Evenimentul*, sacrificiul lui Arnold Toynbee, studentul englez care, după ce inițiase o largă mișcare de întemeiere a unor colonii universitare „pentru luminarea celor oropsiți“, murise de foame pe o stradă din Londra. Cu mai multă insistență vorbește C. Stere despre intelectualitatea progresistă rusă :

„...există o țară în care pătura cultă a putut da exemple de eroism și sacrificii fără seamăn, în care tinerimea studiosă se ducea, mii și mii, la moarte, în ocne, în ghețurile malurilor Oceanului înghețat — se ducea «pentru un dor de libertate», pentru «amorul sfint de țară» — se ducea fără nici o speranță de răsplată, fără chiar de speranța admirației contemporanilor și a urmașilor, deoarece numele lor rămîneau și vor rămîne necunoscute.“¹

Această mișcare a „pături culte“ din Rusia — precizează Stere — „...nu era decît o forță, necesitată de condițiile politice, a unei mișcări social-culturale mai largi, cunoscute sub numele de poporanism.“²

Aducînd în fața tinerimii culte din România pilda mișcării narodnice ruse, C. Stere folosea acest prilej pentru a critica mișcarea socialistă din România.

¹ Loc. cit., nr. 1684 din 1 XI, 1893.

² Loc. cit., nr. 1691 din 8 XI, 1893.

„Pătura cultă socialistă — scrie Observator Ipocondric — nu e, la noi, în realitate decît o ramificațiune neînsemnată a păturii culte burgheze și se deosibește — în ce privește calitățile morale și intelectuale, caracterul politic și social — foarte puțin de aceasta din urmă...

Ea nu se alcătuieste din elemente viguroase, ieșite din sînul poporului muncitor, ca un Bebel, un Calvignac, un Burns, un Tom Man etc., nici din burghezi entuziaști, care s-ar fi pătruns adînc de interesele muncitorimii și ar sta în fruntea revendicărilor populare, ca un Liebknecht, un Lafargue, un Sidney Webb etc.; socialismul, pentru o parte din pătura cultă burgheză a noastră, nu e decît o fierbere trecătoare de sînge în prima tinerețe, decît un fel de friguri de dentiție înaintea creșterii «măselelor de minte»...

Și cît de iute cresc aceste măsele, cu ce repeziciune «se cumînesc» la noi socialiștii cei mai teribili !¹

Această caracterizare a intelectualității „socialiste“ de la sfîrșitul secolului trecut corespunde întru totul realității. Într-adevăr, majoritatea conducătorilor Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, proveniți din sînul burgheziei și al moșierimii, propagau cumintea „tactică legală“, respingînd ideea răsturnării revoluționare a dominației burghezo-moșierești. În 1899, ei își vor dezvălui public adevărata față, trădînd mișcarea muncitorească. Cei cîțiva lideri oportuniști ai partidului socialist nu erau însă socialismul. Decapitată, mișcarea muncitorească și socialistă avea să parcurgă, în jurul anului 1899, o perioadă de criză, pentru ca, apoi, să se reorganizeze și să

¹ Loc. cit., nr. 1731 din 20 XII, 1893.

se afirme cu și mai multă vigoare. C. Stere, luînd act de slăbiciunea partidului socialist, de oportunismul intelectualilor din rîndurile lui, ignora cu desăvîrșire prezența clasei pe care se bizuia acest partid, clasa din care începeau să se ridice luptători revoluționari. Constatînd în lumea intelectualității numai corupție și arivism, Observator Ipocondric își mărturisește în finalul ultimului articol neputința de a întrevădea o ieșire din impasul descris și își anunță cititorii că, în aceeași zi, are să-și pună capăt vieții, spînzurîndu-se. O asemenea încheiere nu e, firește, decît un artificiu livresc. Într-adevăr, Observator Ipocondric dispăre din publicistică. Nu dispar însă ideile lui. Sarcina propagării lor și-o va asuma C. Șarcăleanu, un alt pseudonim al lui C. Stere. De altfel foiletoanele din *Adevărul* nu sînt, în realitate, simple lamentații; se poate desluși în ele chemarea adresată intelectualității de a îmbrățișa ideile poporaniste, o încercare de a-i converti pe înșiși liderii socialiști la poporanism.

Din articolele publicate de Stere în *Evenimentul* și *Adevărul* e greu să ne dăm seama ce era propriu-zis „poporanismul” propagat de el, ce țeluri urmărea. Nu ne rămîne decît să căutăm originea, izvorul imediat al ideologiei propagată la noi sub această denumire.

Ce a fost narodnicismul se știe. Continuînd lupta dusă în deceniile 5 și 6 ale secolului trecut de către democrații revoluționari în frunte cu Bielinski, Herțen, Pisarev, Dobroliubov, Cernișevski, narodnicii, care dominau mișcarea revoluționară din cel de-al optulea deceniu, erau — după caracterizarea ce li se face în manualul de *Istorie a P.C.U.S.* — „ideologi ai democrației țărănești”, călăuziți de încrederea, dezmințită de realitate, „în

posibilitatea unei revoluții socialiste țărănești în Rusia". Locul și rolul narodnicismului în cadrul activității revoluționare din Rusia sînt clar stabilite în *Istoria P.C.U.S.* După ce se arată că printre narodnici au fost „revoluționari remarcabili”, ce s-au ridicat „la o luptă eroică și plină de abnegație împotriva absolutismului țarist și asupririi moșierești”, subliniindu-se faptul că Lenin „a apreciat foarte mult democratismul țărănesc, revoluționar” al narodnicismului, „chemarea lui la luptă”, în *Istoria P.C.U.S.* sînt scoase în evidență limitele curentului, caracterul său profund contradictoriu :

„Narodnicismul din deceniul al 8-lea a avut un rol important în dezvoltarea mișcării revoluționare din Rusia. Dar calea de luptă aleasă de narodnici, și îndeosebi teoria pe care ei se întemeiau, era profund greșită. Deși se aflau sub influența democraților-revoluționari, concepțiile lor au însemnat în multe privințe un pas înapoi. Fiind departe de concepțiile materialiste, ei idealizau țărănimea, înțelegeau greșit rolul maselor în istorie. Concepțiile eronate asupra obștiilor țărănești, ca punct de plecare a dezvoltării socialiste a țării, deveneau deosebit de dăunătoare în condițiile istorice noi, cînd în Rusia a început să se dezvolte capitalismul și a apărut proletariatul industrial. Narodnicii n-au înțeles însă noile condiții istorice. Ei susțineau că în Rusia capitalismul este «un fenomen întîmplător» și, situîndu-se pe acest punct de vedere, negau rolul progresist, revoluționar, al clasei muncitoare în dezvoltarea societății.”¹

¹ *Istoria P.C.U.S.*, Ed. Politică, 1959, pp. 17-18.

Ca orice alt fenomen, narodnicismul poate fi apreciat just numai încadrat în complexul momentelor istorice în care s-a manifestat, numai raportat la celelalte curente și tendințe ideologice existente în perioada respectivă. Dacă înainte de răspîndirea marxismului în Rusia, organizațiile narodnice au jucat rolul principal în dezvoltarea mișcării revoluționare inițiate de democrații revoluționari, în schimb, îndată după apariția ideilor marxiste, narodnicismul a început să reprezinte un obstacol în calea gândirii și practicii revoluționare, pentru ca, după 1890, să degenereze cu totul, transformîndu-se dintr-o mișcare revoluționară într-o doctrină liberală, reflectînd interesele burgheziei sătești. Marxismul s-a afirmat în Rusia în condițiile unei lupte înverșunate împotriva narodnicismului. Încă Engels, în lucrarea sa *Relațiile sociale în Rusia*, supusese unei aspre critici principiile fundamentale ale narodnicismului, combătînd ideea pretinselor căi cu totul speciale de dezvoltare a Rusiei, ca și negarea de către narodnici a dezvoltării capitaliste în Rusia, idealizarea obștei țărănești etc.¹

Unei analize critice foarte ascuțite și aprofundate au fost supuse concepțiile narodnice în mai multe studii ale lui Plehanov, iar Lenin, în cărțile sale *Ce sînt «prieténii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților* (1894), *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* (1899) ș.a., a zdrobit definitiv, din punct de vedere ideologic, narodnicismul.

Poporanismul n-a fost un fenomen specific rusec. În diferite perioade istorice, idei poporaniste au circulat în mai toate țările Europei, găsind însă

¹ Cf. *Istoria P.C.U.S.*, p. 23.

un teren prielnic de dezvoltare și, în consecință, fiind expus mai sistematic în acele țări în care evoluția capitalistă a societății a fost întârziată. În *Poporanismul*, Valeriu Ciobanu dedică un capitol manifestărilor ideologiei poporaniste în Bulgaria, Iugoslavia și Ungaria, precum și concepțiilor poporaniste ce pot fi găsite în literaturile engleză, franceză și germană, făcând însă greșeala de a atribui noțiunii de poporanism o accepție din cale afară de largă, ceea ce duce la dizolvarea trăsăturilor particulare imprimare acestei mișcări de un moment istoric sau altul.

Ce înfățișare ia poporanismul în România? Observațiile critice asupra activității socialiștilor, formulate de Stere în *Evenimentul* și *Adevărul*, n-au rămas fără urmări. Pe cât de refractari se arătau conducătorii oportuniști ai Partidului Social-Democrat la critica elementelor muncitorești revoluționare din partid¹, pe atât s-au dovedit de receptivi față de o critică ce venea din afara mișcării socialiste, tinzând la lichidarea partidului. Acești conducători nu numai că n-au luat atitudine împotriva ideilor mic-burgheze diversioniste ale lui C. Sorțescu și Observator Ipocondric, dar i-au oferit autorului ce semna cu aceste pseudonime posibilitatea de a-și expune punctul de vedere

¹ Un exemplu. Cînd, la congresul al V-lea al P.S.D.M.R. (1898), unii delegați și-au permis să critice activitatea desfășurată de V. G. Morțun în parlament, ceilalți lideri oportuniști au sărit numaidecît în apărarea colegului lor. Astfel, Gherea, invocînd condițiile specifice din țara noastră datorită cărora, cîcă, „nu se pot urma toate după tipic” și dojenind muncitorii prea combativi, s-a lansat în clogii nemăsurate cu privire la „inteligența”, „talentul” și „abilitatea” lui Morțun, sfîrșind prin a califica drept „strălucite” „succesele” sale parlamentare. (Cf. *Lumea nouă*, nr. 1117 din 9 IV, 1898).

chiar în coloanele presei socialiste. C. Stere devine unul din principalii colaboratori ai *Evenimentului literar*, revistă săptămînală a socialiștilor ieșeni. Aici, el publică articole cu caracter cultural și literar, la început, apoi și articole politice, în care își permite (și i se permite) să vorbească nu numai în numele său personal, ci în numele redacției și chiar în numele socialismului. După articolul de debut, *Limba literară*, apărut în nr. 10 din 21 februarie 1894, în care critică înstrăinarea claselor posedante de popor și de limba lui, Stere începe să se ocupe de problemele literaturii, combătînd teoria „artei pentru artă” și militînd pentru apropierea scriitorilor de realitatea socială, de viața celor mulți. În chestiunile privind raportul dintre artă și realitate, C. Șărcăleanu exprimă vederi în general judicioase. Astfel, el dezvăluie substratul reacționar și antipopular al concepțiilor estetizante, demonstrează inerența tendinței în operele artistice, polemizează îndîrjit cu diferiți adversari ai esteticii științifice. În articolul *Ce cerem de la artiști ?*, bunăoară, el scrie :

„...arta nu ie numai un produs al vieții sociale, ci și o întrupare a feluritelor tendinți sociale, și nici nu poate fi altfelu. Dacă noi ne luptăm contra susținătorilor «artei pentru artă», asta de loc nu înșamnă că noi credem că azeasta din urmă ar exista într-adevăr. Noi ne luptăm contra unei teorii false, care sub firma «artei pentru artă» încearcă să ne treacă niște tendinți sociale foarte bine pronunțate și asupra mirosului și culoarei cărora nu mai încape îndoială ; și știm foarte bine, în același timp, că în realitate «arta pentru artă» ie un mit, o nălucă, născocită de cei care ar vrea să eternizeze actuala stare de lucruri, cu întrea-

ga-i clădire a noțiunilor de bine, frumos, drept etc.”¹

Asemenea vederi înaintate, preluate din critica rusă democrat-revoluționară, devin, din păcate, o trambulină de pe care sînt lansate teorii împrumutate de la doctrinarii narodnicismului. Cu alte cuvinte, Stere propagă o serie de idei juste, avansate, în problemele literaturii, alăturîndu-se în această privință criticii socialiste, continuatoarea criticii și esteticii materialiste, democrate și progresiste anterioare, dar prezentînd totodată ca socialiste puncte de vedere mic-burgheze, narodnice. Astfel, în articolul *Ce cerem de la artiști?*, după strălucita demascare a teoriei „artei pentru artă”, urmează o patetică pledoarie abstractă despre „iubirea sinceră pentru popor, apărarea intereselor sale, lucrarea cinstită spre a-l ridica la nivelul unui factor social și cultural conștient și neatîrnat”, pentru ca, în final, idealul revistei *Evenimentul literar*, revistă condusă de socialiști și animată, declarat, de principii socialiste, să fie pus sub semnul.. poporanismului:

„Și dacă vă trebuie un cuvînt, o etichetă, ca să rezumeze tendințele noastre, noi vom înscrie pe steagul nostru un cuvînt nou, care însă de minune caracterizează direcțiunea noastră: poporanismul.”

Acțiunea de subminare ideologică a partidului socialist este continuată perseverent în articolele următoare semnate de C. Șarcăleanu în *Evenimentul literar*. În numerele 15 și 16 din 28 martie și respectiv 4 aprilie 1894 apare articolul *Poporanismul*. Scopul urmărit de predicatorul „iubirii sincere pentru popor” se revelă acum cu claritate: dizol-

¹ *Evenimentul literar*, nr. 12 din 7 III, 1894.

varea socialismului în poporanism, de fapt lichidarea mișcării muncitorești și înregimentarea socialiștilor într-o mișcare democratică burgheză. Articolul debutează prin înfățișarea condițiilor în care a apărut mișcarea „prietenilor poporului”, narodnicismul, în Rusia. După aceasta, C. Șărcăleanu, pretinzând că socialismul rus s-ar fi integrat în narodnicism, mișcare de simpatie pentru țărănime, întrucât în Rusia, spre deosebire de Apus, proletariatul industrial ar fi fost slab dezvoltat, trece la definirea poporanismului (narodnicismului). „Acesta — arată autorul articolului — ie mai mult un sentiment general, o atmosferă (...) intelectuală și emoțională decît o doctrină și un ideal bine hotărît; analizîndu-l, putem scoate din el următoarele elemente constitutive: iubirea nemărginită pentru popor, sub care se înțelege totalitatea concretă a maselor muncitoare și producătoare, apărarea devotată a intereselor lui, lucrarea entuziastă și sinceră spre a-l ridica la un factor social și cultural conștient și neatîrnat; iar ca substrat teoretic putem arăta ideea: 1) că poporul numai iel, veșnicul martir, veacuri întregi a muncit și a vărsat sîngele său pentru a ridica pe umerele sale (sic!) întreaga clădire socială și 2) că toate păturile suprapuse au, din pricina aceasta, față cu poporul, o datorie atît de mare, că, dacă ar dori sincer s-o plătească, n-ar putea, cu toate jertfele, cu tot devotamentul și abnegația lor, să plătească măcar procentele.”¹

În literatura romînă, ideea iubirii de popor, a datoriei de a-l sluji, nu era, firește, de loc nouă. Ea constituise crezul înflăcărat al revoluționarilor de la 1848, în frunte cu Bălcescu, ea însuflețise

¹ C. Șărcăleanu, *Poporanismul*, în *Evenimentul literar*, nr. 15 din 28 III, 1894.

activitatea tuturor scriitorilor noștri de seamă din secolul al XIX-lea, după cum avea să însuflețească și literatura realistă și democratică din secolul al XX-lea, de altminteri. Ce rost avea reluarea acestei lozinci atât de generale, de abstracte? Declarațiile de dragoste pentru „popor“ în general dobîndesc un sens numai raportate la întreaga activitate politică a lui Stere și numai dacă stabilim raporturile dintre doctrinarul poporanist și socialiști. E un loc comun al criticii antimarxiste, în general, și al celei poporaniste, în special, faptul de a învinui pe socialiști că, în loc să țină seama de interesele reale ale poporului lor, s-ar călăuzi după dogme, căutînd să adapteze realitatea unor teorii. Această teză atât de răsuflată formează firul roșu al întregii activități publicistice anti-socialiste a lui Stere. În *Evenimentul literar*, C. Stere reproșează de-a dreptul socialiștilor romîni faptul de a urmări țeluri pretins utopice, dar, prin fel de fel de aluzii, îi povățuiește neîncetat să abandoneze deschis pozițiile proletare, punîndu-se în serviciul țărănimii, deoarece ea, în primul rînd, ar fi „poporul“. În articolul *«Poporul» în artă și literatură*, el, după ce menționează asemănarea condițiilor economico-sociale din România cu cele din Rusia și reproduce definiția dată poporanismului în *Poporanismul*, precizează:

„În ordine politică, poporanismul se manifestă prin aplicarea vechiului adevăr că «nu omul e făcut pentru simbătă, ci simbăta pentru om», factorul determinant devin masele concrete ale muncitorimei, cu toate interesele ei culturale, economice și sociale, de care trebuie să țină seama toate programele politice, — și nici într-un caz aceste mase nu se pot considera ca un simplu material de experimentare pentru aplicarea formulelor ab-

stracte a (sic!) vreunui program, oricare ar fi el: program pentru popor și nu popor pentru program.“¹

Aluzia e străvezie. Socialiștii români — insinuează Stere — nu țin seama de „masele concrete ale muncitorimei“, ei consideră aceste mase „ca un simplu material de experimentare pentru aplicarea formelor abstracte...“ etc. În opoziție cu acești socialiști dogmatici (lasă să se înțeleagă C. Șărcăleanu), poporanismul cere: „program pentru popor și nu popor pentru program“. Este oare contrară socialismului o asemenea revendicare? Evident, răspunde cititorul avizat. Pe temeiul pretenției înțelegerii a intereselor „maselor concrete“ (ceea ce în limbaj poporanist înseamnă nesocotirea intereselor proletariatului, aproape inexistent, chipurile), C. Șărcăleanu cerea, în fapt, socialiștilor lepădarea de esența marxismului, renunțarea la ideologia socialistă. Da de unde?! — ar răspunde, mirat, Stere, dacă ar citi aceste rînduri. Nici vorbă de așa ceva. Dimpotrivă, în articolele lui C. Șărcăleanu se preconizează conc lucrarea între poporanism și socialism, bineînțeles prin subordonarea celui de al doilea față de primul. Stere nu merge pînă acolo încît să susțină că socialismul marxist și poporanismul s-ar putea contopi, identifica. El susține însă că, înrudite, cică, cele două ideologii pot acționa în strînsă colaborare. În *Poporanismul*, C. Șărcăleanu scrie:

„...Poporanismul, ca fenomen social, e și mai îngust și mai larg decît socialismul. Mai îngust, pentru că cuprinde numai pătura cultă, munci-

¹ C. Șărcăleanu, *Poporul în artă și literatură*, în *Evenimentul literar*, nr. 19, din 25 IV 1994.

torii și țăranii socialiști vădit că nu pot fi și nu-s poporaniști, și mai larg pentru că dacă socialiștii din pătura cultă sînt poporaniști, nu toți poporaniștii sînt socialiști, deoarece pentru a fi socialist, nu poporanist, pe lângă elementele ară-tate mai sus, ar trebui să aibă încă ceva: o teorie istorico-socială și un ideal foarte bine hotărît.“

În acest pasaj, C. Șărcăleanu înțelege, evident, prin „socialism“, socialismul științific, doctrina marxistă. De marxism delimitează el (oricît de confuz) poporanismul. De regulă însă Stere dă cuvîntului „socialism“ o altă accepție, mult mai largă, nebuloasă, zicînd că socialismul nu se re-duce la marxism, că marxismul ar fi una din multiplele doctrine socialiste. În scrierile lui, ca și ale altor poporaniști, narodnicismul e prezen-tat, adesea, ca varianta rusă a socialismului, iar poporanismul românesc drept socialism aplicat la realitățile specifice din țara noastră. Acest mod de a pune problema nu a fost inventat de Stere. De nenumărate ori, Lenin a combătut cu tărie pretenția narodnicilor de a trece drept socialiști, arătînd că narodnicismul, în toate variantele sale, nu are nimic de-a face cu socialismul proletar, el fiind un „socialism mic-burghez“, adică, de fapt, pseudo și antisocialism. Astfel, în articolul So-cialismul și țărănimea, Lenin dezvăluie conțin-u-tul burghez al revendicărilor (ce se dădeau drept socialiste) ale „prietenilor poporului“. Narodnicis-mul este un socialism mic-burghez — ne învață Lenin — „...întrucît idealizează transformări care nu depășesc caracterul relațiilor mic-burgeze. Masa țăranilor nu-și dă seama și nu poate să-și dea seama că «libertatea» cea mai deplină și îm-părțirea cea mai «dreaptă», fie și a tuturor pă-

mînturilor, nu numai că nu va desființa capitalismul, ci dimpotrivă va crea condițiile pentru o dezvoltare a lui deosebit de largă și de puternică. Și în timp ce social-democrația desprinde și sprijină numai conținutul democrat-revoluționar al acestor tendințe ale țăranilor, socialismul mic-burghez ridică la rangul de teorie lipsa de conștiință a țăranului, confundînd sau contopînd la un loc condițiile și sarcinile revoluției cu adevărat democratice cu cele ale unei revoluții socialiste de domeniul fanteziei.”¹

Axul tuturor considerațiilor expuse de Stere în articolele din *Evenimentul literar* este ideea de datorie a intelectualului față de „popor”, recte față de masele țărănești. De altfel, cea dintîi manifestare publică a lui, după venirea lui în România, a fost întemeierea, în 1893, la Iași, a unei societăți cu caracter poporanist, „Datoria”.

Adresîndu-se „păturii culte” cu îndemnul de a-și plăti „datoria” față de popor, în loc să cheme poporul însuși la luptă, poporanismul lui Stere constituie nu o dezvoltare, ci un regres față de democratismul revoluționar rus, ca și față de ideologia democraților revoluționari romîni (Bălcescu, Bolliac, Russo ș.a.). Propagarea tezei că intelectualii sînt datori să militeze pentru ridicarea poporului, „la înălțimea unui factor social și cultural conștient și neatîrnat”, ascunde concepția contrară vederilor democrat-revoluționare, după care emanciparea maselor ar trebui să fie opera intelectualilor, a „eroilor”, și nu a maselor înseși, nu rezultatul luptei lor. Asemeni narodnicilor, Stere desconsideră rolul maselor în făuri-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 9, E.P.L.P., p. 300.

rea istoriei, supraevaluează rolul personalităților. Limitele serioase ale principiilor poporaniste propovăduite de Stere ni se relevă cu o evidență deplină, dacă raportăm aceste principii la ideologia socialistă propagată — cu oricâte denaturări — de presa legată de mișcarea muncitorească, inclusiv de *Evenimentul literar*.

Oricâte confuzii și greșeli ar cuprinde scrierile militanților socialiști din România, influențați de teoriile revizioniste și reformiste, aflați departe de marxismul revoluționar, de lupta concretă a maselor muncitoare, aceste scrieri înfățișează proletariatul în mod just, ca pe o clasă menită să stea în fruntea luptei sociale, să conducă — măcar în viitor — masele tuturor celor exploatați la acțiune, împotriva orînduirii capitaliste, instaurînd socialismul; aceasta arată că socialiștii romîni consecvenți din secolul trecut înțelegeau să delimiteze, cel puțin teoretic, lupta proletariatului de mișcarea general-democratică. Poporanismul făcea însă o totală abstracție de prezența clasei muncitoare, de consecințele ce decurg din acest fapt; el prezenta „poporul” ca o masă nediferențiată și, în loc să abordeze concret problemele acțiunii de eliberare a celor ce muncesc, preconiza vag o „lucrare entuziastă și sinceră” în vederea unei „ridicări” tot atît de vagi a celor mulți.

Astfel fiind, deosebirea fundamentală dintre poporanismul lui Stere și narodnicismul rus revoluționar ni se dezvăluie de la început. În perioada de manifestare a narodnicismului lui Lavrov și Bakunin, diferențierile de clasă în sînul poporului erau încă destul de mici, iar marxismul nu pătrunsese în Rusia; se știa doar cîte ceva, cu totul insuficient, despre lupta proletariatului din

Occident, despre Marx și Engels, despre Internaționala I-a. În aceste condiții, organizația narodnică a devenit în chip firesc centrul de gravitație al întregii mișcări revoluționare. Alta era situația în România la apariția concepțiilor poporaniste. La noi, steagul luptătorilor revoluționari celor mai consecvenți de la 1848 — steag trădat de burghezia liberală — a fost preluat direct de mișcarea muncitorească, organizată sub semnul socialismului științific. În anul când Stere începea să-și lanseze tezele cu caracter poporanist, proletariatul român își creia partidul său independent, iar într-o asemenea situație o proclamare în termeni abstracți a „cultului poporului” și a „datoriei” față de popor însemna o încercare, conștientă sau nu, de a întoarce înapoi lupta forțelor revoluționare, de a o coborî la un stadiu inferior, depășit. C. Stere se străduia să introducă la noi poporanismul tocmai în momentul când în Rusia, acesta, devenit prin N. K. Mihailovski și mai ales prin discipolii săi o teorie liberală, sucomba ideologic sub lovitura de grație dată de Lenin în *Ce sînt „prietenii poporului...”* și alte lucrări. Indiferent dacă în 1893—1894, Stere era sau nu la curent cu dezvoltarea la care ajunsese mișcarea revoluționară din Rusia, în timp ce el își petrecea anii de deportare în mijlocul zăpezilor nordice,¹ rămîne,

¹ Romanul deghizat autobiografic *În preajma revoluției* ne oferă un indiciu potrivit cărui am putea conchide că Stere cunoștea bine critica marxistă a narodnicismului. Personajul principal din acest roman, Vania Răutu, în care îl recunoaștem numai decît pe autor, vine în contact, în Siberia, cu activiști de frunte ai vîtorului partid social-democrat rus, între care găsim sub nume de împrumut și cunoscuți militanți bolșevici de mai tîrziu. Dar, pe de altă parte, această memorialistică transfigurată trebuie privită cu multă prudență.

oricum, un fapt că teoriile poporaniste pe care el încerca să le acrediteze la noi în acești ani nu erau decît reflexul unei doctrine ce devenise o frînă în mișcarea revoluționară rusă.

Colaborarea lui C. Stere la *Evenimentul*, *Adevărul* și îndeosebi la *Evenimentul literar*, înscrisie un prim moment al manifestării poporanismului în publicistica romînească.

Antimarxist prin esența lui, poporanismul românesc nu se declară deocamdată adversar al socialismului științific, căruia caută să i se substituie pe nesimțite prin întreținerea sistematică a confuziei relativ la deosebirile de conținut dintre cele două doctrine : una reflectînd poziția revoluționară a proletariatului organizat, cealaltă întemeindu-se pe miopia și utopismul micii burghezii. Faptul că liderii socialiști profesau oportunismul, pîndind ocazia de a trăda muncitorimea spre a ocupa diferite posturi bine remunerate într-un partid de guvernămînt, ca și faptul că proletariatul, slab dezvoltat și insuficient maturizat politicește, nu era încă în măsură să imprime adevărata sa linie — linia revoluționară — activității partidului au înlesnit exercitarea înrîuririi dizolvante a poporanismului asupra mișcării socialiste.

În timp ce în Rusia narodnicismul, cu toate sforțările reprezentanților săi de a-l prezenta drept socialism țărănesc, menit să înlocuiască socialismul proletar, nepotrivit, după opinia lor, realităților rusești, n-a reușit să devieze cursul activității social-democrației revoluționare, reprezentată de bolșevici, întrucît Lenin și leniniștii au asigurat consecvent puritatea ideologică a partidului de tip nou — la noi, poporanismul a izbutit să producă mișcării muncitorești mult rău, începînd prin a o submina ideologic. Experiența Partidului Social-

Democrat al Muncitorilor din România, decapitat în 1899 de oportuniști, cu concursul poporaniștilor, demonstrează urmările dezastruoase pe care le pot avea lipsa de claritate ideologică, concesiile făcute ideologiei străine. De partea doctrinei mic-burgheze propagată de Stere fură cîștigați repede publiciști din rîndul socialiștilor, inclusiv publiciști cu notorietate. Deosebit de receptivă față de lozincile poporaniste s-a arătat Sofia Nădejde, care, printre cei dintîi, s-a angajat să pledeze în coloanele „organului zilnic al social-democrației române”, *Lumea nouă*, pentru înrolarea intelectualilor, indiferent de apartenență politică, sub flamura larg filfiitoare a poporanismului.¹ Chemînd pe toți tinerii intelectuali, „fără deosebire de vederi politice”, să intre „sub steagul pe care iz scris: iubirea de popor”, pentru a lucra „într-un singur cuget la ridicarea morală și materială a poporului românesc”, Sofia Nădejde pretinde, în articolul *Poporanismul și socialismul*, asemeni lui Stere, că socialiștii pot deveni poporaniști fără a-și pierde calitatea de socialiști.

„Putem foarte bine fi socialiști — scrie ea — și lucra pentru acea reformă economică în care omenirii să nu i se (sic!) mai fie răpit produsul muncii și în același timp să fim poporaniști, să căutăm a lumina poporul prin școli de adulți, prin conferinți științifice, prin biblioteci populare care să ridice viața culturală a poporului nostru.”

¹ În vol. VI, *Clubăreștii*, al romanului *În preajma revoluției*, Stere scrie: „Tovarășa Sica fu cîștigată cea dintîi pentru concepția țărănistă...” (p. 289). Tovarășa Sica e soția lui Vasile Credință, nume sub care e prezentat în roman Ion Nădejde.

Și, mai jos :

„Fără să ne pierdem din vedere idealul nostru, putem merge sub steagul poporanismului...” etc.

Apoi :

„...noi, ca socialiști, nu numai că dorim izbîndă și spor activității poporaniste, dar sîntem datori a da tot sprijinul frățesc tuturor acelor care, în fața primejdiei naționale, în fața negrei mizerii a mult iubitului și nenorocitului nostru popor, se vor înscrie sub steagul nobil al poporanismului, fără să renunțe de loc la lupta și principiile socialiste.“¹

La numai două zile după articolul Sofiei Nădejde, un I. Delescu susține și el, în același ziar, că „tinerii socialiști” ar fi „datori să între neapărat” în „lupta poporanistă”.² Articole cu iz poporanist mai apăruseră de altminteri în *Lumea nouă*³, fără a cuprinde însă îndemnuri directe la înregimentarea socialiștilor alături de propagatorii poporanismului.

Raționamentele din articolele Sofiei Nădejde și ale celorlalți socialiști atrași de poporanism vădesc o gravă neînțelegere a conținutului luptei clasei muncitoare, a deosebirii de esență dintre ceea ce trebuia să fie politica partidului socialist și politica oricărui partid ori grupare democrată burgheză sau mic-burgheză. Sofia Nădejde și colegii ei acceptă premisa falsă potrivit căreia socialiștii s-ar preocupa de fericirea omenirii în general, în

¹ Sofia Nădejde, *Poporanismul și socialismul*, în *Lumea nouă*, nr. 412 din 21 I, 1896.

² I. Delescu, *Poporanismul*, în *Lumea nouă*, nr. 414 din 23 I, 1896.

³ V. Radu, *Poporanismul în limba și literatura noastră*, loc. cit., nr. 193 din 20 V, 1895 ; G. Diamandy, *Spre sate*, *idem*, nr. 205 din 11 VI, 1895.

loc să se pună în slujba propriului popor, a „maselor concrete“ din propria țară. Asemeni poporaniștilor, ei privesc internaționalismul proletar și patriotismul ca două atitudini diferite, nevăzînd indisolubila legătură dintre ele, condiționarea lor reciprocă. Pusă astfel problema, e ușor de tras concluzii pe placul nu numai al poporaniștilor, ci al tuturor adversarilor socialismului. Dacă un partid activează în serviciul „proletarilor din toate țările“, ignorînd însă problemele concrete din țara sa, în care majoritatea populației o formează țărănimea, iar principala piedică în calea dezvoltării social-istorice o constituie rămășițele feudale, e clar că el își irosește forțele zadarnic, fiind condamnat la sterilitate. Un asemenea partid merită cea mai necruțătoare critică. Depinde însă de pe ce poziții e făcută critica respectivă. Poporaniștii criticau partidul socialist din România *de la dreapta*, din afara marxismului, ținînd isonul burgheziei liberale (chiar dacă în vorbe se delimitau de aceasta, ba chiar o atacau, uneori, înverșunat), iar Sofia Nădejde subscria de fapt această critică. În realitate, ceea ce-i separă pe marxiști de poporaniști și-i opune acestora nu e nicidecum orientarea lor „exclusiv“ spre proletariat, în timp ce „prietenii poporului“ au în vedere țărănimea. A gîndi astfel înseamnă a simplifica grosolan lucrurile, a denatura cu totul învățătura marxistă. Respingînd acuzația socialiștilor-revoluționari (reprezentanții uneia din aripile mișcării narodnice) că marxiștii nu țin seama de țărănime, Lenin a arătat că, în realitate, opoziția dintre bolșevici și narodnicii de diferite nuanțe constă în „*aprecierea diferită a mișcării țărănești contemporane și a problemelor țărănești contemporane din Rusia*“.

În vreme ce bolșevicii, avînd în vedere natura dublă a țaranului, sprijineau toate acțiunile îndreptate spre eliberarea lui de sub jugul feudal și capitalist, sprijineau mișcarea țărănească în măsura în care aceasta era democrat-revoluționară, combătînd totodată diferitele „proiecte mic-burgheze” de organizare a proprietății agrare, socialiștii-revoluționari, ca niște ideologi ai micii burghezii ce erau, nu se puteau dezbăra de „iluziile mic-burgheze, de fanteziile narodniciste în aprecierea mișcării țărănești”¹.

În stadiul în care se găsea prin 1893—1896, curentul poporanist din România nu se declarase încă un curent social-politic, avînd tendința de a se înfățișa doar ca un curent cultural. La elaborarea unor proiecte agrare mic-burgheze, Stere avea să purceadă ceva mai tîrziu. În articolele încredințate publicațiilor amintite, el nici măcar nu atinge problema pămîntului, nu face nici o aluzie la eventualitatea desființării sau măcar a știrbirii proprietății moșierești. Poporanismul său rămîne astfel doar o atitudine sentimentală, o iubire platonicească pentru cei mulți, iubire care nu-i deranja cîtuși de puțin pe exploatatorii muncii țărănești și cu care masele oropsite ale țărănimii n-aveau ce să facă. Singurele măsuri concrete preconizate de Stere, apoi și de Sofia Nădejde și alți gazetari socialiști, țineau de domeniul propagandei culturale la sate: „să căutăm a lumina poporul prin școli de adulți, prin conferinți științifice, prin

¹ V. I. Lenin, *Socialismul mic-burghez și socialismul proletar*, în *Opere*, vol. 9, p. 437.

biblioteci populare...“ Dar o asemenea propagandă, o asemenea cuminte acțiune de „*luminare*“ duceau înșiși reprezentanții cercurilor guvernante. Virfurile partidelor burghezo-moșierești, palatul stipendiau sau aveau să stipendieze publicații culturale pentru „*săteni*“, organizau așezăminte culturale la țară. Aceasta în scopuri diversioniste. Reducând toată problematica țărănimii la un aspect al ei, secundar — lipsa de cultură — poporaniștii și pseudosocialiștii nu făceau decît să dea apă la moara teoriei reacționare, menită să ascundă cauza înapoierii și mizeriei satului, după care, în perioada respectivă, problema țărănească ar fi fost doar o problemă culturală.¹

Punînd astfel problema, poporaniștii — fie că o doreau sau nu — dădeau apă la moara adversarilor reformei agrare, la moara celor mai înrăiți conservatori, care foloseau înapoierea culturală a satului drept argument în serviciul teoriei lor că țărănimea, primind pămînt, n-ar fi în stare să-l păstreze.

Pe lîngă articolele lui C. Stere, în *Evenimentul literar* s-au tipărit și materiale semibeletristice de orientare poporanistă. Sub pseudonimul N. Tofan,

¹ Problema țărănească e, în esență, o problemă culturală, afirma N. Iorga. La vremea sa, Bălcescu gîndise altfel. În *Manualul bunului român*, de exemplu, scriere concepută ca un dialog între un orășan și un comisar, el îl pune pe acesta din urmă să dea următoarea replică interlocutorului, care considera că poporul nu s-ar putea conduce singur, fiind incult : „Adevăr că poporul nostru nu e destul de luminat cu învățătura, dar tocmai pentru aceasta are trebuință de instituții libere, ca să se poată lumina, cîci supt tiranie nu se poate (sic !) lumina popoarele“ (N. Bălcescu, *Opere*, E.S.P.L.A., 1952, p. 199).

studentul Spiridon Popescu, viitor cumnat al lui Stere, publică, începînd chiar din primul număr al revistei, o suită de „scrisori către vărul meu“, intitulate *Viața la țară*, în care, înfățișînd scene din lumea satului, apăsată de mizerie și întuneric, învinuiește „*pătura cultă*“ de la oraș și orășenimea îndeobște, de nepăsare și dispreț față de frații năpăstuiți de pe ogoare. Valoroase prin elementele de critică socială pe care le conțin, „scrisorile“ lui N. Tofan nu denunță cauza adîncă, fundamentală, a tristelor situații evocate, mulțumindu-se să expună reflecții amare pe tema insolenței și micimii de suflet a „*surtucarilor*“. Din paginile acestor scrisori nu se desprinde astfel o chemare cît de vagă la lupta împotriva dușmanilor reali ai propășirii țărănimii — moșierii și capitaliștii — ci un apel la sentimentele umanitare, la mila și înțelegerea intelectualilor, ca și cum rezolvarea arzătoarei probleme țărănești ar fi atîrnat de stările sufletești ale cutărui profesor sau gazetar din „*dulce tîrgul ieșilor*“.

Momentul
1906—1908

După 1896, termenul „*poporanism*“ apare timp de cîțiva ani numai rareori în publicistica romînească, și numai pentru a desemna acțiunea desfășurată de intelectuali în vederea „*luminării*“ satelor, a răspîndirii de „*cunoștințe folositoare*“ în „*popor*“. În această accepție este întrebuițat cuvîntul, bunăoară, într-o scrisoare din 1901 a lui Spiru Haret, în care se vorbește despre învățătorii ce „*fac cîte ceva pentru mișcarea noastră poporanistă*“. După 1900, însă, poporanismul va cunoaște forme noi de manifestare, încercînd să-și impună

programul diversionist nu numai în cultură, ci și în politică — și aici mai ales.¹

În al treilea număr pe 1906 al revistei gălățene *Curentul nou*, condusă de H. Sanielevici, apare un lung articol al lui Ibrăileanu intitulat *Poporanismul*.

Revenit în publicistică, după o absență de cîțiva ani, criticul, îndepărtîndu-se de concepția marxistă, profesată între anii 1890—1895, cînd activase intens în cadrul mișcării socialiste și al presei legate de ea, se manifestă ca un adept convins al „poporanismului”, preconizînd ca atare nu numai orientarea sentimentală a intelectualității spre lumea satelor, ci și anumite reforme social-politice în favoarea țărănimii oropsite.

În *Poporanismul*, Ibrăileanu, dezmințind aserțiunile după care chemarea „întoarcerii la popor”, adresată scriitorilor, ar fi fost lansată de Iorga și colaboratorii săi de la *Sămănătorul*, își propune să dezvăluie adevărata origine a curentului de simpatie față de popor, manifestat în cultura romînă cu intensitate sporită la începutul secolului.

Mișcarea teoretică poporanistă — susține criticul — a fost creată de Kogălniceanu, Negruzzi și Russo. Ea a avut efecte practice imediate: apariția colecției de poezii populare ale lui Alecsandri, participarea limbii populare la formarea limbii li-

¹ De altfel, elemente ale teoretizării ulterioare a ideilor poporaniste se găsesc în lucrarea de licență a lui Stere, din 1897, intitulată: *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*, în care — cum observă Ion Enache, în studiul citat — se susține, sub influența lui Spencer, că factorul subiectiv, activitatea individuală, ca și condițiile de mediu, ar juca rolul decisiv în dezvoltarea societății, teză evident idealistă.

terare, folosirea folclorului ca sursă de inspirație. Orientării literaturii spre popor și spre creația sa i se datorește, după Ibrăileanu, și apariția unor scriitori ca Slavici și Gane, care „s-au inspirat de la popor și au dat, în literatura universală o notă specifică, nota românească”¹.

Din spusele lui G. Ibrăileanu reiese că el acorda noțiunii de poporanism un înțeles atotcuprinzător, înglobînd în ea toate curentele democratice și naționale, începînd cu acela reprezentat de scriitorii moldoveni grupați în jurul *Daciei literare* și terminînd cu școala *Contemporanului*. E de remarcat totodată că Ibrăileanu omite, cum va face și mai tîrziu, citarea numelui lui Bălcescu dintre numele luptătorilor pentru cultură națională democratică. Autorul *Istoriei romînilor sub Mihai Vodă Viteazul* îi apărea criticului poporanist prea „novator”, prea înaintat, omul potrivit pentru cultura și, în genere, pentru societatea românească, în momentul istoric în care a trăit, fiind, după el, democratul burghezo-liberal Kogălniceanu.² Evitînd să discute eficacitatea vederilor poporaniste în funcție de sarcinile istorice concrete ce stăteau la începutul secolului nostru în fața literaturii, militînd pentru continuarea tradițiilor larg democratice ale scrisului artistic din veacul trecut, fără să accentueze necesitatea dezvoltării și îmbogățirii acestor tradiții pe baza experienței istorice a ultimelor decenii, Ibrăileanu făcea abstracție de noua problemă ce se punea creației literare, ca urmare a dezvoltării capita-

¹ G. Ibrăileanu, *Poporanismul*, în *Curentul nou*, nr. 5 din ianuarie, 1906, p. 141.

² Cf. G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, 1909, passim.

liste a Romîniei, și, implicit, a prezenței clasei muncitoare revoluționare.

Critica adusă de Lenin narodnicilor în studii precum *Conținutul economic al narodnicismului*, *La ce moștenire renunțăm?* și altele se aplică întru totul și poporanismului literar romînesc. Asemenea narodnicilor, poporaniștii — G. Ibrăileanu inclusiv — militau pentru preluarea moștenirii scriitorilor noștri progresiști de la mijlocul secolului trecut fără a ține seama de transformările petrecute în structura societății pe măsura dezvoltării relațiilor capitaliste în economia romînească. În cel de-al doilea studiu citat, Lenin subliniază că „Atunci cînd au scris iluminiștii din secolul al XVIII-lea (pe care opinia unanim recunoscută îi încadrează în categoria conducătorilor burgheziei), atunci cînd au scris iluminiștii noștri din perioada 1840—1870, toate problemele sociale se rezumau la lupta împotriva iobăgiei și rămășițelor ei. Noile relații social-economice și contradicțiile acestora mai erau încă pe vremea aceea într-o stare embrionară. De aceea, ideologii burghezi nu dădeau dovadă atunci de nici un fel de egoism: dimpotrivă, atît în Occident cit și în Rusia ei credeau în mod absolut sincer în fericirea generală și o doreau în mod sincer și într-adevăr nu vedeau (în parte, nici nu puteau să vadă) contradicțiile orînduirii care lua naștere din orînduirea iobagă.”¹

Arătînd că, în condițiile istorice schimbate, moștenirea iluminiștilor trebuie neapărat completată cu analiza noilor raporturi sociale, Lenin scrie, într-un alt capitol al studiului său:

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. II, ed. P.M.R., 1951, p. 500.

„A păstra moștenirea nu înseamnă cituși de puțin a te mărgini la moștenire; de aceea, apărării idealurilor generale ale europenismului, discipolii¹ ti mai adaugă analiza contradicțiilor pe care le conține dezvoltarea noastră capitalistă, precum și aprecierea acestei dezvoltări din punctul de vedere specific arătat mai sus.”²

Revenind la articolul lui Ibrăileanu, constatăm că noutatea lui în raport cu articolele lui Stere nu se reduce la încercarea de a demonstra existența unei tradiții românești a poporanismului; acestei contribuții personale a autorului *Spiritu-lui critic* i se adaugă o alta, nu mai puțin personală, anume opunerea curentului poporanist sămănătorismului. Menționînd faptul că sămănătorismul propagă, ca și poporanismul, îndreptarea literaturii spre sat, criticul precizează ce înțeleg poporaniștii prin zugrăvirea realităților rurale. Spre a se face mai bine înțeles, el amintește că, în *Evenimentul literar*, criticase romanul *Intim* de Traian Demetrescu, învinuindu-l pe autor pentru „considerarea țăranului ca ceva pitoresc, ca element de peisaj, ca material pentru muză — și atîta tot”. Reluînd apoi critica sămănătorismului, Ibrăileanu arată că N. Iorga justifică „țăranismul” revistei sale „prin aceea că clasele suprapuse nu pot da material bun pentru muzele scriitorilor de la «Sămănătorul»”, ca și „prin aceea că clasa intelectualilor e greu de zugrăvit”, rămî-nînd astfel numai țăranii, care (Ibrăileanu citează dintr-un articol din *Sămănătorul*) „...au în portul, în datinele, în graiul lor, puterea și spontaneitatea lor de cultură, ceea ce trebuie pentru a da

¹ Prin „discipoli”, Lenin înțelegea marxștii.

² V. I. Lenin, op. cit., p. 520.

unei opere literare culoare, energie, vioiciune, individualitate". Trăgînd concluzia că și Iorga vede în țăran doar o apariție pitorească, criticul poporanist comentează: „E imorală această teorie, pentru că țăranul pitoresc e o concluzie care exclude sentimentul de datorie față de țăran.”

Și, explicînd, urmează:

„Trebuie să fim «țărăniști», nu pentru că țăranul e pitoresc (dacă ar fi boierul, am fi boieriști), ci pentru că avem de plătit către țăran o datorie enormă, pe care (...), cu toate silințele noastre, nu i-am putea-o plăti, abia dacă i-am putea plăti din procente.”

Conceperea țăranului ca simplu element decorativ este considerată de Ibrăileanu ca fiind expresia unei atitudini nu numai imorale, ci și reacționare. Extaziindu-se în fața costumului țărănesc, în fața tradițiilor, indiferent de conținutul lor, reținînd, obișnuit (ca altă dată *slavofili* din Rusia), doar aspectul etnografic al lumii rurale, sămănătoriștii ignorau latura socială a vieții satelor, conținutul ei concret, închideau ochii în fața negrei mizerii în care se zbăteau țăranii ori o atribuiau exclusiv administrației liberale și faptului că boierii, în loc să-și vadă singuri de moșii, le lăsau pe seama arendașilor, ei petrecîndu-și timpul în străinătate. Cu alte cuvinte, doctrinarii sămănătoriști, propagînd, asemeni poporaniștilor, „mersul în popor”, acțiunea de ridicare a satului, înțelegeau prin aceasta, pe de o parte, culegerea de motive literare din realitatea țărănească privită numai sub aspect național, cu ignorarea contradicțiilor sociale, pe de altă parte, sădirea în mase a cultului pentru trecut, îndemnul la perpetuarea vechilor rînduieli și datini prin conservarea portului romînesc, a credinței religioase, a

respectului pentru boierul de țară și mai ales pentru primul boier (nu tocmai de țară): regele și, implicit, prin respingerea oricăror idei de transformare socială, de înnoire, venite din orașul „înstrăinat”. În opoziție cu sămănătoriștii, Ibrăileanu și poporaniștii în genere puneau altfel problema. Ei vedeau în latura națională a vieții țărănești concretizarea unui conținut social istoricește determinat, stăruind în consecință nu asupra pitorescului atemporal, ci asupra sărăciei și nedreptăților ce domneau în lumea satului. Nu deplîngeau trecutul patriarhal, căutînd să-l readucă în prezent, ci priveau spre viitor, pe care și-l reprezentau însă, cum vom vedea, denaturat. Viziunii sămănătoriste ce idealiza satul încremenit în primitivitatea lui, țăranul înapoiat, trăind în semi-sălbăticie, criticul îi opune idealul poporanist al unei țări de mici proprietari rurali, deprinși să se folosească — moderat — de bunurile civilizației și culturii. Pentru prima dată, poporanismul românesc, depășind terenul literar, preconizează astfel mai concret reforme sociale. Paradisul poporanist imaginat de Ibrăileanu ia înfățișarea unei Romîinii mic-burgheze:

„...Țara aceasta să fie o țară de mici proprietari, o puternică și fericită democrație rurală, cu un parlament care să reprezinte, direct, pe acești mici proprietari, care, în același timp, ar fi soldați, ca burii, și care, fiind mai bogați decît azi, și-ar putea trimite fiii și fiicele la școli, care s-ar întoarce cu oarecare cultură, unii, cei mai distinși, și cu cunoștința vruneii limbi străine... Satele noastre, cu case cu două-trei odăi, oamenii îmbrăcați bine, aproape nemțește, fiica țăranului cîntă romanțe din piano, ori citește nuvelele d-lui

*Sadoveanu, tatăl citește telegramele despre ce se întâmplă în lumea largă...*¹

Delimitându-se hotărît de sămănătorism, poporanismul, prin Ibrăileanu, se pretinde un curent de „romînzare“ a literaturii, prin aceasta înțelegînd apărarea creației beletristice de înfriurirea nocivă a curentelor decadente ce tindeau să o înstrăineze de realitățile autohtone, să o izoleze de viața poporului. În numele poporanismului, G. Ibrăileanu condamnă așadar, pe de o parte idealizarea convențională a țăranului, exaltarea primitivității și a pitorescului mizeriei, pe de alta estetismul, apolitismul literaturii, cosmopolitismul. Tributar însă concepțiilor mic-burgheze poporaniste, criticul nu e în stare să facă o critică aprofundată, consecvent științifică, a vreuneia din aceste manifestări dăunătoare, să analizeze caracterul lor de clasă, și, mai cu seamă, să le opună o doctrină pozitivă, fundamentată pe înțelegerea justă a fenomenelor sociale și cultural-artistice.

Ibrăileanu nu vede alt mod de rezistență împotriva presiunii curentelor moderniste, deci de păstrare a caracterului specific național al literaturii, decît menținerea scrisului în limitele mentalității țăărănești, al unor idealuri mic-burgheze prin urmare.

„Literatura țăărănească — scria el — e aceea creată de o mentalitate țăărănească, adică romînzască, pentru că, vom dovedi aiurea, numai țăranul are o mentalitate specifică, orășenii și clasele de sus au o mentalitate mai mult sau mai puțin nero-mînească, clasa cultă fiind în genere o parte din

¹ G. Ibrăileanu, *Poporanismul*, loc. cit., p. 155.

Cosmopolis, o mahala a cosmopolitismului european din punct de vedere al mentalității ei."¹

Analizînd punctul de vedere al criticului poporanist, observăm caracterul său contradictoriu. A vorbi despre o țară de mici proprietari de pămînt înstăriți într-o vreme cînd ambele partide de guvernămînt se opuneau din răspuțeri înseși ideii de reformă agrară, calificînd pe cei ce o propagau drept „instigatori“, „anarhiști“, „socialiști“ etc., însemna, practic, a presupune desființarea mării proprietăți, lichidarea rămășițelor feudalismului. Prin aceasta, Ibrăileanu exprima o tendință înaintată, progresistă, corespunzătoare intereselor masei țărănești, pe a cărei poziție criticul se afla de fapt. G. Ibrăileanu se înșela, însă, închipuindu-și că „*fericita democrație rurală*“, pe care o visa, ar putea fi un punct „*terminus*“ al evoluției social-istorice. Orbit de utopiile poporaniste, el credea cu naivitate în viabilitatea micii gospodării agrare, imaginîndu-și-o ca o formație economică specială, autonomă, nereușind să descopere caracterul ei burghez, generator de noi contradicții sociale, proprii economiei capitaliste.

Prin incidentalele considerații social-economice pe care le cuprinde, articolul lui Ibrăileanu ne oferă prilejul de a marca prin noi date opoziția dintre modul în care abordează problema țărănească marxismul consecvent și poporanismul. În articolele sale polemice îndreptate împotriva socialiștilor revoluționari, Lenin accentuează mereu, cu insistență, ideea că social-democrația (e vorba despre social-democrația consecvent revoluționară, întruchipată de bolșevici) nu sprijină *orice* manifestări și tendințe ale mișcării țărănești. Repre-

¹ G. Ibrăileanu, *Poporanismul*, loc. cit., pp. 156-157.

zentînd interesele proletariatului, social-democrații desprind și sprijină „numai conținutul democrat-revoluționar“¹ al luptei țărănimii — „nicidecum diferite proiecte mic-burgheze“² — respingînd și reprimînd tendințele reacționare din diversele programe țărănești.

„Sintem — scrie Lenin — pentru revoluția neîntreruptă. Nu ne vom opri la jumătatea drumului...”

„...Vom ajuta din toate forțele noastre întreaga țărănime să înfăptuiască revoluția democratică, pentru ca să ne fie cu atît mai ușor nouă, partidului proletariatului, să trecem cît mai repede la o sarcină nouă, superioară, la revoluția socialistă. Noi nu promitem nici un fel de «socializare» ca urmare a victoriei actualei răscoale țărănești; dimpotrivă, noi «promitem» o nouă luptă, o nouă inegalitate, o nouă revoluție, spre care și năzuim.”³

Din fericire, în articolul lui Ibrăileanu, accentul cade nu pe proiectul mic-burghez de organizare a agriculturii, ci pe demascarea caracterului reacționar al sămănătorismului.

Reducerea vieții specific romînești la realitățile satului, stabilirea arbitrară a unei pretinse opoziții ireductibile dintre sat și oraș, nerecunoașterea calității de realitate națională caracteristică mediilor muncitorești citadine — sînt cîteva din prejudecățile poporaniste ce se vor răsfrînge asupra întregii activități de îndrumător și critic literar a lui Ibrăileanu. Cu toate erorile sale grave, cu toată tendința lui potrivnică idealului ce-i însuflețea pe militanții socialiști, poporanismul ro-

¹ V. I. Lenin, *Socialismul și țărăntimea*, în *Opere*, vol. 9, p. 300.

² V. I. Lenin, *Atitudinea social-democratică față de mișcarea țărănească*, op. cit., p. 224.

³ *Idem*, p. 226.

mînesc nu se manifestă încă, totuși, în 1906, ca un curent îndreptat față de împotriva socialismului. Ba Ibrăileanu avea chiar sentimentul, cum vom vedea, de a fi rămas socialist chiar după trecerea la liberali. Contradicțiile antagoniste dintre socialism și poporanism vor ieși la iveală cu toată ascutimea în anul răscoalelor țărănești, în 1907.

În numerele 8, 9, 10 și 11 din 1907 și 1 și 4 din 1908 ale *Vieții românești*, C. Stere publică amplul studiu *Social-democratism sau poporanism?*, în care susține teza pretenției inaplicabilități a „programului social-democrat” în România, datorită preponderenței elementului țărănesc, căutînd, în consecință, să dovedească inutilitatea unui partid socialist în țara noastră și, în general, inutilitatea luptei independente a proletariatului, pretinzînd că o revoluție socialistă ar fi de neconceput la noi și preconizînd transformarea luptei muncitorimii într-un appendice al revendicărilor țărănești și general-democratice. Încercînd să semene neîncredere în mișcarea muncitorească, în partidul proletariatului, Stere opune căii revoluționare, indicată de marxism, a rezolvării contradicțiilor sociale, calea oportunistă a cîștigării unor mărunte reforme treptate. În condițiile noastre — afirmă el — „este cu desăvîrșire exclusă, prin firea însăși a lucrurilor, orice politică revoluționară”, deoarece aceasta „ar atinge la rădăcină puterea însăși a statului”, ceea ce înseamnă — conchide Stere — că „toate scăderile” și „toate nemerniciile vieții noastre de stat” trebuiau lichidate printr-o „politică de reforme adînci și largi”¹.

În cuprinsul studiului sînt abordate o diversitate de probleme economice și social-politice compli-

¹ C. Stere, *op. cit.*, cap. V, în *Viața românească*, nr. 1 din 1903, pp. 50-51.

cate, pentru elucidarea cărora ar fi necesară intervenția specialiștilor. Sensul pledoariilor doctrinarului poporanist, inconsistența principalelor argumente aduse de el, în sprijinul tezelor susținute, se dezvăluie însă, la lectură, și cercetătorului cu o pregătire economică și sociologică mai sumară. Pe tot întinsul studiului, Stere se situează pe o poziție mic-burgheză, exprimând pe alocuri unele idei valabile, ca, de pildă, atunci când se ridică împotriva pătrunderii capitalului străin în economia românească, când militează pentru democratizarea vieții de stat sau când, pe temeiul unor date științifice, demonstrează absurditatea teoriilor rasiste, dar promovînd consecvent ideea sprijinirii țaranului ca mic proprietar și a negării punctului de vedere marxist în problema țărănească.

În partea introductivă a studiului său, Stere vorbește despre necesitatea abordării concrete a oricărei probleme sociale, accentuînd că este absurd a te călăuzi în activitatea politică după principii abstracte, a nu ținea seamă de condițiile specifice din fiecare țară. În sprijinul acestui adevăr atît de evident, el aduce citate din clasicii marxismului, reproducînd, între altele, cunoscutul pasaj din *Critica economiei politice* a lui Marx :

„...omenirea își pune numai acele probleme pe care le poate rezolvi, fiindcă, privind mai de aproape, se poate constata că însăși problema se pune numai atunci cînd sînt de față condițiunile materiale pentru rezolvirea ei sau cel puțin cînd ele sînt în procesul de formațiune“, precum și un pasaj din Engels (*Socialismul în Germania*) : „Orice formațiune economică trebuie să rezolve problemele ei proprii, ce se nasc din ea însăși. Dacă

cineva ar tinde să rezolve niște probleme ce s-au născut într-o formațiune economică cu totul străină, aceasta ar constitui culmea absurdității." Din aceste premise întru totul juste, Stere trage o concluzie în izbitoare discordanță tocmai cu condițiile social-istorice concrete de la noi, pe care le invocă atît de stăruiitor, concluzia că România, fiind o țară agricolă, poate evita parcurgerea stadiului capitalist de dezvoltare și, astfel, neavînd proletariat, încercarea de aplicare în cuprinsul ei a programului socialist ar fi „o absurditate și un nonsens". În următoarele citeva capitole, Stere, după ce expune pe larg și de ajuns de confuz poziția marxistă față de țărănime, susținînd pe baza unor citate interpretate arbitrar, simplist, că între *Manifestul Comunist* și lucrările de mai tîrziu ale lui Engels ar exista contradicții în acest sens și, după ce stabilește raportul numeric între proletariat și țărănime în țările apusene, remarcînd în unele din aceste țări preponderența celui dintîi, ia în dezbatere situația din țara noastră și, constatînd că aici imensa majoritate a populației o formează țărănimea, conchide :

„În asemenea condițiuni, țărănimea nu numai nu poate juca un rol pasiv, ca în țările industrializate, dar ea, tendințele sociale ale ei, trebuie fatal să coloreze acțiunea oricărui partid democratic ; și chestiunea agrară nu numai nu poate să fie aici subordonată oricărei alte probleme, dar această chestiune este singura problemă proprie ce se impune, în aceste împrejurări pentru a fi rezolvită de către societate — și rezolvită conform cu tendințele sociale ale țărănimii, conform cu

interesele ei, și în sensul evoluțiunii proprii a producțiunii agricole.“¹

Iată, exprimată concentrat, poziția poporanistă în problema țărănească. Socialismul proletar s-o fi potrivit țărilor industriale din apus; în România, proletariatul fiind puțin numeros, trebuie elaborat un program țărănesc — și acesta nu poate fi altul decât cel poporanist. Se naște numaidecît întrebarea: ce înseamnă un program „țărănesc“? Doar țărănimea nu e o masă omogenă; în sînul ei se pot distinge mai multe straturi, iar interesele acestora diferă, generînd contradicții ireconciliabile, de clasă, între o parte a țărănimii și alta. Acest fapt poporaniștii nu vor să-l recunoască însă în ruptul capului. Sfidînd evidența, ei se încăpățînează să nege stratificarea țărănimii, prezintă țărănimea ca un tot nediferențiat, ca o categorie socială cu o structură aparte, cu interese și tendințe de dezvoltare cu totul specifice, diferite de ale tuturor claselor sociale din trecut și din epoca modernă.

Temelia întregii doctrine poporaniste se află tocmai în acest mod de a privi țărănimea. Gospodăria agricolă țărănească ar reprezenta, după poporaniști „o formațiune socială deosebită“², fiind cu totul străină economiei capitaliste. Neacceptînd concluzia marxistă, potrivit căreia — cum remarcă el — țăranul, „privit din punctul de vedere al proprietății private asupra mijloacelor de producție, e considerat (...) ca un mic burghez și același țăran, din punctul de vedere al exploatării de către clasele superioare, apare în același timp ca proletar“, Stere scrie:

¹ C. Stere, op. cit., în *Viața romînească*, nr. 9 din 1907, p. 323.

² C. Stere, op. cit., loc. cit., p. 335.

„E ușor însă de văzut că țăranul, în realitate, nu este nici proletar, nici burghez, ci o categorie socială distinctă...

...Țăranul nu este proletar, nu numai fiindcă este un adevărat proprietar, oricât de exploatat ar fi, dar, și mai ales, fiindcă el nu este exploatat necesar în însuși procesul producției la care participă, ci din alte împrejurări.

Și nu este «burghez», fiindcă el, cu familia lui, singur reprezintă munca în procesul de producție, și nu exploatează pe nimene...“¹

Închipuindu-și că răstoarnă punctul de vedere al lui Marx și Engels, ideologul poporanist nu face, în realitate, prin precizările sale, decît să-l confirme. Ce altă concluzie se poate trage — din menționarea faptului că micul producător este, în același timp, proprietar și muncitor de pămînt — decît recunoașterea caracterului său social dublu? Dar, obiectează Stere, țăranul „nu este exploatat necesar în însuși procesul producției“ și nici nu exploatează el însuși. „Clasele sociale — continuă el — sînt determinate prin diferențierea în procesul de producție“, iar în gospodăria țărănească această diferențiere nu ar exista, cică; aici „factorii producției“ (munca, capitalul, pămîntul) nu s-ar afla în mîini diferite, ci în aceleași mîini, conviețuind într-o unitate de nedesfăcut. Dacă țăranul e, totuși, exploatat, exploatarea nu decurge necesar din natura proprietății lui, ci se produce „sub presiunea unor împrejurări sociale străine de procesul producției“². Aceste afirmații, Stere și le întemeiază, ca de altfel toți poporaniștii, numai pe speculații teoretice, uitînd că plecase de

¹ C. Stere, op. cit., loc. cit., pp. 333-334.

² Idem, p. 334.

la premisa necesității unei analize adânci a situației social-economice concrete. Dacă s-ar fi ostenit să examineze nu numai acele statistici care consemnau proporția numerică între proletariatul industrial și țărănime, ci și datele indicând starea economică a diferitelor categorii de gospodării țărănești, autorul studiului *Social-democratism sau poporanism* ? ar fi fost pus în fața unor fapte de natură să-i răstoarne teoria. Într-adevăr, ca urmare a accentuării pătrunderii capitalismului în agricultură, „la începutul secolului al XX-lea, din 1.257.257 de gospodării țărănești existau 300.000 de familii țărănești lipsite complet de pământ, 744.564 aveau pământ cu totul insuficient pentru hrană, în timp ce 36.318 gospodării chiaburești dețineau între 20 și 50 ha de pământ fiecare”¹. În mediul rural existau, în 1900, cca „156.000 de locuitori capi de familie, care trăiau exclusiv din vânzarea forței de muncă”². Astfel arăta în realitate masa „nediferențiată” a țăranimii române la începutul secolului. Pe măsura pătrunderii tot mai adânci a relațiilor capitaliste în agricultură, această diferențiere a țăranimii se accentua necontenit. Poporaniiștii români, ca și cei din alte țări, nu se lăsau însă intimidați de realitate. Ei continuau să se considere drept apărătorii pretinselor interese ale unei țăranimi omogene, ce nu exista decît în închipuirea lor.

În reprezentarea lui Stere, țăranimea apărea ca „un reziduu social nediferențiat” (după formula lui P. Mokiewsky), sau, ceva mai exact, ca o „bază socială” nediferențiată³ (după propria ex-

¹ Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R., Ed. Politică, 1960, p. 76.

² Idem, p. 75.

³ C. Stere, op. cit., loc. cit., p. 335.

presie), o categorie socială nesupusă legilor evoluției istorice, „pe spinarea căreia s-au ridicat toate celelalte clase sociale, neexceptînd și proletariatul industrial”¹. În decursul mileniilor, în timp ce pe arena istoriei se perindau diferite orînduiri, masa nediferențiată a muncitorilor de pe ogoare rămînea mereu aceeași gloată fără nume, apăsată, osîndită să țină singură pe umeri întregul edificiu social :

„Dar au pierit cetățile falnice, s-a stins arta și filozofia lor, au căzut în ruini templele și palatele lor, și cîte valuri n-au trecut peste vechea Eladă ?

Robii însă ai cîmpiei tăcute, cînd mai liberi, cînd mai oprimați ; cînd în liniștea și tihna păcii, cînd în zbuciumul războaielor, în vîltoarea năvălirilor ; cînd mai fericiți, cînd innăbușiți de groaznica mizerie — au urmat prin milenii să-și toarcă firul vieții sociale, din întunericul nestrăbătut de lumina științei al obîrșiei libere pînă în ziua de azi, sub un prinț danez și o plutocrație coruptă — plecați spre pămînt, în masă amorfă, împărțiți în grupuri omogene, ca și sub glorioșii cetățeni ai Atenei de altădată, despre care vorbesc azi numai cîntecele...

*Aceasta-i țărănimea...”*²

Nerecunoscînd nici o transformare a naturii țărănimii de-a lungul timpului, Stere nu admite, implicit, nici valabilitatea constatării clasicilor marxismului că, în epoca modernă, agricultura este și ea prinsă, ca întreaga economie, în procesul evoluției capitaliste. Nu, afirmă el, agricultura își are calea ei proprie de dezvoltare, capi-

¹ C. Stere. op. cit., loc. cit., p. 336.

² Idem, pp. 336-337.

talismul rămînînd neputincios în fața gospodăriei țărănești. Pe cînd în industrie asistăm într-adevăr, cum au observat Marx și Engels, la concentrarea capitalului, la ruinarea micilor capitaliști și la înghițirea lor de către capitaliștii mari, la desființarea micii producții, în agricultură, mica proprietate s-ar dovedi trainică, neputînd fi, chipurile, absorbită de către marea proprietate: „...mica proprietate țărănească nu se supune legilor inexorabile ale procesului economic și... nu vrea să moară”¹. Spre a-și demonstra teza, Stere citează numeroase date statistice privind dezvoltarea agriculturii în diferite țări occidentale, date din care crede a putea deduce concluzia că în fruntea agriculturii europene „stau tocmai țările de mică cultură”² și că producția agricolă ar evolua nu spre concentrare și centralizare, asemenea celei industriale, ci, dimpotrivă, ar urma drumul opus al desconcentrării, al descentralizării.

Care este realitatea? Cercetarea ne obligă să repetăm neconținut că teoriile și argumentele lui Stere nu sînt inedite. Diverși critici ai marxismului, de la revizionisti pînă la socialiștii-revoluționari și socialiștii-populiști ruși, susțineau, la sfîrșitul secolului trecut și la începutul secolului nostru, cu îndărătnicie teza viabilității micii gospodării țărănești și a superiorității ei asupra mării proprietăți agricole. În studiul său *Problema agrară și «criticii lui Marx»*, publicat în 1903, Lenin (care, în cartea *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, 1889, studiasese procesul pătrunderii relațiilor capitaliste în diverse ramuri ale economiei ruse, dezvoltînd consecințele acestui proces, inclusiv concentrarea

¹ C. Stere, *op. cit.*, loc. cit., nr. 8, p. 187.

² *Idem*, nr. 9, p. 326.

burgheză a proprietății agricole) supune diverse scrieri pe această temă unei analize nimicitoare, demonstrînd pe baza unor cifre minuțios analizate realitatea de netăgăduit a procesului de „concentrare crescîndă a producției agricole“, de „înlăturare a micii producții de către cea mare“, de proletarizare a „uriașei majorități a populației rurale“¹ și în țările din apusul Europei.

Elaborarea de către Lenin a studiului *Problema agrară și «criticii lui Marx»* a fost determinată de apariția unei cărți a oportunistului social-democrat german Ed. David, *Socialismul și agricultura*, ce „reprezintă un rezumat deosebit de stîngaci și de greoi al procedeelelor și raționamentelor greșite pe care le-am putut vedea la domnii Bulgakov, Hertz, Cernov“², adică la diferiți teoreticieni burghezi. În lucrarea sa, „*narodnicul german*“, cum îl numește, într-un loc, Lenin pe David, își argumentează teoria pretinsei superiorități a micii proprietăți agricole prin citarea de date privitoare la creșterea numărului de vite în gospodăriile țărănești mici și mijlocii și în cele mari. Procedeeul este contestat de Lenin, care arată că, „*pentru a găsi datele statistice care să facă lumină în această problemă, e nevoie de cu totul altă statistică decît aceea cu care operează David*“. Este necesar, anume, „*un studiu statistic nu asupra numărului de vite în gospodăriile de diferite proporții, ci asupra calității lor*“³. Constatînd că apologetul german al micii proprietăți a făcut abstracție în lucrarea sa de un studiu al publicistului Drexler privitor la creșterea vitelor în provincia

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, p. 210.

² *Idem*, p. 163.

³ *Idem*, p. 177.

Hanovra, în care se menționează, între altele, și calitatea vitelor, Lenin folosește larg datele cuprinse în el, trăgînd concluziile ce se degajă obiectiv din aceste date.

Criteriul de determinare a calității vitelor, folosit de specialiștii ce au adunat datele publicate de Drexler, a fost „*greutatea vie*” în kilograme a fiecărei vite. Prin cercetări pe teren, s-au strîns date relativ la greutatea vie a mai multor tipuri de animale în gospodăriile de proporții diferite. Cercetarea, întreprinsă în 1875, a fost repetată în 1884. Sistematizînd datele, Lenin împarte toate gospodăriile menționate în studiul amintit în „*cinci grupuri principale a) mari moșii; b) gospodării țărănești care au peste 25 ha de pămînt; c) de la 7,5 pînă la 25 ha; d) 2,5—7,5 ha și e) mai puțin de 2,5 ha*”¹. Lenin întocmește apoi un tablou din care se poate vedea cît pămînt posedau în 1875 și 1884 aceste tipuri de gospodării. Datele prezentate indică o deplasare a suprafețelor de pămînt spre marea gospodărie, deci o tendință de concentrare capitalistă a agriculturii. De unde în 1875 cele 3 gospodării mari dețineau în total 689 ha, fiecareia revenindu-i în medie 229 ha, în 1884 ele stăpînesc 766 ha, revenind fiecareia în medie 255 ha. Gospodăriilor cu 25 ha și mai mult (51 de gospodării în 1875, 58 în 1884) le revenea 1949 ha în total, în 1875, și 2449, în 1884. În schimb, gospodăriile cu un teren variînd între 7,5—25 ha (274 la număr în 1875 și 248 în 1884) dispuneau de 3540 ha în 1875 și numai de 3135 în 1884; cele cu o suprafață de 2,5—7,5 ha, în număr de 422, în 1875, de 407 în 1884, posedau împreună 1895 ha în 1875

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 13, p. 179.

și 1774 în 1884, iar suprafața gospodăriilor sub 2,5 ha, adică a celor mai numeroase (1449 în 1875, 1109 în 1884) totalizează 1279 ha în 1875 și 1027 în 1884. Spre a explica cifrele reproduse, Lenin menționează, după Drexler, că „toate gospodăriile cu 7½ ha de pământ și mai mult nu se pot lipsi de muncă salariată”, deci „325 de gospodării țărănești angajează lucrători”, în timp ce țărani cu mai puțin de 2½ ha „trebuie să se angajeze ei înșiși”. Ce se întâmplă cu țărani care posedă între 2,5 și 7,5 hectare? Dintre aceștia, „jumătate, după calculul lui Drexler, se pot lipsi de muncă salariată, iar cealaltă jumătate furnizează muncitori salariați”. Prin urmare: „din totalul de gospodării țărănești, 325 sînt capitaliste, 221 sînt mici gospodării «de muncă» (cum ar spune narodnicii noștri), care nu angajează salariați și ai căror membri nu se angajează ca salariați, și 1670 semiproletare, ai căror membri se angajează”¹.

După cum se vede, marea proprietate agricolă tinde să crească neîncetat pe socoteala celei mici și mijlocii, prin înghițirea celei dinții și subțierea continuă a celeilalte. Marii proprietari se îmbogățesc mereu, cei mijlocii decad în rîndul celor mici sau, în unele cazuri, își sporesc averea tinzînd să devină moșieri, cei mici coboară în masa semiproletarilor, iar aceștia din urmă sînt, pînă la urmă, deposezați complet.

Trecînd la creșterea vitelor, Lenin constată o tendință generală de îmbunătățire a calității vitelor, iar îmbunătățirea e cu atît mai mare cu cît

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, pp. 179-180.

sînt mai mari proporțiile diverselor gospodării¹. David și alți critici ai marxismului, între care și Stere, la noi, pretinzînd că mica gospodărie ar fi mai productivă decît cea mare, „explicau“ această afirmație nedemonstrată prin „hărnicia“, ca și prin „dragostea de pămînt“ și de vite a micului producător. Dar „hărnicia“, „sîrguința“, „dragostea de pămînt“ nu sînt totul. Numai prin „sîrguință“, fără mijloace materiale, nu se poate realiza prea mare lucru. Așa cum observă Lenin, „toată «sîrguința» micului țaran în ce privește îngrijirea vitelor (...) nu este în stare măcar aproximativ să echivaleze cu avantajele marii producții, care dă produse calitativ de două ori mai bune. Capitalismul condamnă pe micul țaran la un chin veșnic, la irosirea inutilă a muncii, deoarece îngrijirea minușioasă a vitelor, cînd lipsesc mijloacele, cînd lipsește nutrețul, cînd vita e de calitate proastă, cînd grajdul e prost etc., echivalează cu irosirea inutilă a muncii.“² În continuare, Lenin dovedește, tot pe baze statistice, că în mica gospodărie este mult mai scăzută calitatea vitelor de muncă, pentru întreținerea cărora se fac cheltuieli de două ori mai mari decît în marile gospodării, că vitele de calitate superioară dau și îngrășăminte agricole mai abundente etc., pentru

¹ Astfel, din 1875 pînă în 1884, greutatea medie a unei vite crește de la 537 la 619 kg. în marile gospodării (moșii), adică cu 15,2% ; de la 376 la 427 kg. în gospodăriile cu peste 25 ha, adică cu 13,6% ; de la 356 la 382 kg. în gospodăriile cu 7,5-25 ha, adică 7,3% ; de la 337 la 352 kg, adică cu 4,4%, în gospodăriile cu 2,5-7,5 ha, și de la 280 la 301 kg, adică cu 7,5%, în gospodăriile sub 2,5 ha. Ce demonstrează aceste cifre ? Demonstrează că vitele sînt de o calitate cu atît mai bună cu cît sînt mai mari proporțiile gospodăriei.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, p. 183.

ca în ultimul capitol să analizeze minuțios, sub toate aspectele, situația agriculturii și a creșterii vitelor în Danemarca, „țara ideală“, din punctul de vedere al adversarilor marxismului, în problema agrară. Prin această analiză, ca și prin toate observațiile cuprinse în studiul său, Lenin dă o lovitură zdrobitoare vorbăriei narodnice despre „mica cultură“, ce ar urma, chipurile, o cale specifică de dezvoltare, în afara capitalismului. „La baza agriculturii daneze — subliniază Lenin — se află agricultura capitalistă mare și mijlocie“, masa micilor gospodării avînd în această țară, ca și în alte țări europene, „un rol infim în suma totală a producției agricole...“¹ Oricît ar fi negat teoreticienii caracterului singular al micii proprietăți agrare natura ei mic-burgheză generatoare de capitalism, ei nu puteau, în nici un caz, tăgădui faptul că țăranul produce și pentru piață. Or, „piața cere de la oricare gospodar, ca o necesitate categorică, să se supună noilor condiții și să se adapteze repede la ele“. Făcînd această remarcă, Lenin adăugă: „Dar, fără capital, această rapidă adaptare este imposibilă“. Consecința: „În felul acesta, în capitalism mica gospodărie este condamnată în mod inevitabil la rutină și înapoiere foarte pronunțată și la o foarte slabă adaptabilitate la piață“²; ea poate doar să vegeteze și să moară de o moarte chinuită și în nici un caz să propășească“³. Aceasta fiind soarta hărăzită micii gospodării de dezvoltarea capitalistă, ce rămîne din tablourile trandafirii ale „societății țărănești“, armonioase și fericite, create de imaginația po-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 13, p. 191.

² Idem, p. 201.

³ Idem, p. 203.

poraniștilor ? O spune tot Lenin : „...fum ideologic, iluzie de mic-burghez“¹.

Poporaniștii sînt însă poporaniști tocmai prin aceea că își prezintă propriile utopii drept realitate, iar în analiza marxistă a realității concrete văd o utopie. Negînd prezența relațiilor capitaliste, nu numai în agricultura romînească, dar în orice agricultură, Stere se îndărătnicea să susțină că, prin aplicarea principiilor poporaniste, țărănilor — tuturor țăranilor — li s-ar putea asigura, după eliberarea micii proprietăți de constrîngerile și apăsările din afară, mai concret, după lichidarea tuturor rămășițelor feudale, posibilitatea de a trăi omenește, fericiți, pe parcelele lor de pămînt, constituiți într-o „*masă socialmente uniformă, împărțită în grupuri omogene, cu același rol în procesul producției*“. S-ar realiza astfel un adevărat „socialism“ țărănesc *sui generis*, singurul posibil — conform concepțiilor poporaniste — într-o țară ca România. Într-o asemenea societate, lupta de clasă n-ar avea teren de manifestare, deoarece n-ar exista contradicții sociale, inegalitate :

„În adevăr, într-o societate țărănească, ca atare, nu poate fi luptă de clase, întrucît elementele producției nefiind diferențiate, nu sînt nici clase, exploatarea, prin firea lucrurilor, aici nu poate veni, decît cum a și venit, din afară, sau prin amestecul altor elemente, tocmai prin ridicarea deasupra țăranimii, acestei baze sociale nediferențiate, a suprastructurii claselor diferențiate.“²

Iluzii, iluzii poporaniste !

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, p. 232.

² C. Stere, *op. cit.*, loc cit., p. 339.

Asemenea lui Stere gîndeau și narodnicii din Rusia și o seamă de revizioniști ai marxismului, din Occident. Sau, mai precis, Stere gîndea aidoma narodnicilor ruși și revizioniștilor. De la aceștia a preluat el deprinderea de a prezenta gospodăria țaranului ca o formație economică aparte, „neburgheză“, de a îmbrăca revendicări burgheze prin conținutul lor „într-o frazologie nebuloasă, cvasi-socialistă“¹, vorbind despre posibilitatea unei armonii de interese în sinul „societății țărănești“ (narodnicii vorbeau despre „egalizare“ și „principiul muncii“, despre „împărțirea pămînturilor“ ca punct de plecare al „armoniei și al fraternității“²).

Organizarea într-un fel sau altul a proprietății țărănești presupune desființarea în prealabil a latifundiilor, lichidarea agriculturii feudale, altminteri aplicarea oricărui program agrar fiind de neconceput. Arzătoarea urgență a acestei sarcini a revoluției burghezo-democratice a reieșit în chipul cel mai categoric în evidență în lumina flăcărilor răscoalei din 1907.

Ridicîndu-se împotriva politicienilor ultrareacționari și a doctrinarilor aserviți lor, angajîndu-se în polemică cu ei, C. Stere pleda, la început, pentru rezolvarea în spiritul democratic burghez a problemei agrare, propunînd măsuri pentru desființarea latifundiilor feudale. Ce fel de măsuri? Conform convingerii sale greșite și izvorîte din poziția sa de apărător al intereselor burgheziei că o mișcare revoluționară ar fi dus țara la dezastru, teoreticianul miciei proprietăți era departe de a preconiza exproprierea forțată, confiscarea moșii-

¹ V. I. Lenin, *Programul agrar al social-democrației în prima revoluție rusă*, în *Opere*, vol. 13, p. 232.

² Idem, vezi pp. 231-274.

lor în favoarea țăranilor. În 1907, acceptînd postul de prefect al județului Iași, Stere lansa manifeste în care cerea țăranilor răsculați să se potolească, sub amenințarea unor represii necruțătoare¹. Calea de rezolvare a problemei țărănești, întrevăzută de el, era aceea a reformelor burgheze și a măsurilor de ajutorare a țăranilor de către stat, pe diferite căi, pentru ca aceștia să-și poată cumpăra pămînt. Într-o „cronică internă”, publicată în *Viața romînească* în 1908, spre exemplu, Stere, vorbind despre pretinsele avantaje ce le-ar aduce „Casa rurală” țăranilor, scrie că, prin intermediul acesteia, s-ar putea realiza „o deplasare de proprietăți în mîinile țărănimii a 1.000.000 ha în zece ani — un sfert din întinderea totală a proprietății mari. Cu acest tempo, în douăzeci de ani ar putea intra în mîinile țărănimii o jumătate din întinderea totală a proprietății mari de astăzi, iar numai în treizeci sau patruzeci de ani², a trei pătrimi sau chiar a întregii proprietăți mari.” Această (...) „bineînțeles, dacă legiurile respective se vor aplica cu sinceritate și energie”, adică dacă... clasele exploatatoare, devenind subit generoase, ar fi catadicsit să renunțe voluntar la puterea lor economică. Ca deputat liberal, Stere milita pentru întemeierea de bănci și cooperative satești, pentru organizarea „Casei rurale” mai ales, pentru instituții burgheze, așadar, ce aveau să servească nu eliberării de sărăcie a maselor țără-

¹ Cf. *Gazeta țăranilor*, nr. 10 din 18 III, 1907, citată de I. Enache, op. cit., p. 102.

² Într-adevăr, trecerea pămînturilor moșierești în mîinile țărănimii s-a înfăptuit după peste treizeci de ani de la data cînd Stere scria aceste rînduri; s-a înfăptuit însă (altfel, nu se putea) prin mijloace diametral opuse celor preconizate de el.

nești, ci îmbogățirii mai departe a elementelor chlaburești.

Al treilea capitol al studiului *Social-democratism sau poporanism*?, apărut în nr. 10 pe 1907 al *Vieții românești*, se ocupă de problema viitorului industriei în România. Pornind de la ideea că „*evoluția socială nu poate fi identică pentru toate popoarele rotundului pământesc*“, nefiind, bunăoară, neapărat necesar ca „*un popor rămas în urmă (...) să treacă prin toate fazele de dezvoltare a înaintașilor săi*“,¹ Stere, asemeni dascălilor săi narodnici, consideră capitalismul, pe care îl recunoaște numai în industrie, un fenomen întâmplător în România, un fenomen artificial, creat de anumite cercuri politice și putînd fi eliminat printr-o simplă trăsătură de condei. Industria existentă la începutul secolului al XX-lea, produs exclusiv, după părerea lui, al politicii protecționiste și de „încurajare“, dusă de diferite guverne, nu era decît o „*excreșcență pe corpul țărănimii*“, și prezența ei, departe de a reprezenta un element de progres, ar fi constituit doar o povară, un lux costisitor. Pentru a-și exprima repulsia față de ea, C. Stere apela la cele mai denigratoare epitete: „*parazitară*“, „*factice* și „*slăbănoagă*“, „*bugetivoră*“.

Indiferent însă de opiniile și sentimentele lui Stere, industria exista și se dezvolta. Crearea ei răspundea unei necesități obiective, legea din 1887 (*Măsurile generale pentru a veni în ajutorul industriei naționale*) fiind expresia politică a acestei necesități. Potrivit datelor reproduse după *Ancheta industrială din 1901–1902* (București 1904), în lucrarea *Din istoricul formării și dezvoltării*

¹ C. Stere, *op. cit.*, loc cit., p. 15.

clasei muncitoare din România, elaborată de un colectiv condus de conf. univ. N. N. Constantinescu și tipărită în 1959, în primii ani de după 1900 existau în toată țara 62.188 de unități productive, dintre care 625 sînt trecute în categoria industriei mari, iar dintre acestea aproximativ 500 erau fabrici.¹ „Alături de industria mare prelucrătoare — se arată în lucrarea citată — a luat dezvoltare în perioada după cucerirea independenței de stat industria extractivă“, deosebit de puternică fiind „creșterea extracției de petrol“.² Potrivit unor statistici întocmite în 1906 și 1919, după 1902, în ciuda crizelor din 1899—1903 și 1906—1908, industria a continuat să se dezvolte. Statisticile nu sînt alcătuite după aceleași criterii, astfel încît confruntarea numărului de întreprinderi existente la diferite date nu este destul de concludentă. Pentru a ne forma o idee despre dezvoltarea industrială în primele două decenii ale secolului, trebuie să comparăm nu numărul întreprinderilor, ci acele cifre care indică baza tehnică mașinistă în industria prelucrătoare, forța lor motrică. Dacă în 1901—1902, forța motrică a stabilimentelor menționate în *Ancheta industrială* era de 45.211,1/2 c. p., în 1910 ea se ridica, potrivit *Anuarului statistic al Romîniei* din 1912, la 73.919 c. p., iar în 1915 atinge, cum menționează N. P. Arcadian, în lucrarea *Industrializarea Romîniei* (ed. a II-a, 1936), cifra de 119.166 c. p. Creșterea capitalului fix ne poate da de asemenea o idee despre dezvoltarea industriei. De la suma de lei 247.388.890, din 1901—1902, acest capital ajunge la 281.389.516 lei, în 1910, și la 329.226.733 lei, în 1915.³

¹ Cf. op. cit., pp. 194—196.

² *Idem*, p. 199.

³ *Idem*, p. 278.

Cu toate că aceste cifre reflectă un stadiu încă inferior al dezvoltării industriei, ele indică un fenomen devenit parte constitutivă a economiei românești : capitalismul industrial, ce tindea să ia amploare și a cărui înaintare nu putea fi oprită. Încă de la sfârșitul secolului trecut apar tendințe de concentrare și centralizare a capitalului industrial : iau naștere uniuni monopoliste sub formă de carteluri, ca, de pildă, cartelul morarilor mari, al brutarilor, al marilor fabricanți de spirt. După 1900 se formează uniuni monopoliste în industria petrolului, a cimentului și varului hidraulic, a zahărului, sticlei, hîrtiei etc.¹ Capitalul străin pătrunde vertiginos în economia românească, acaparînd principalele ramuri industriale. A nega, în aceste condiții, intrarea Romîniei în orbita țărilor capitaliste însemna, pur și simplu, a recurge la tactica struțului.

Principalul argument adus de C. Stere în sprijinul aserțiunii conform căreia industria nu avea sorți de izbîndă în țara noastră constă în invocarea lipsei debușeurilor.

„Pentru nașterea unei industrii mari — scrie el — se cere o condițiune indispensabilă — asigurarea debușeului.

Și, fără să facem chiar multă teorie, e clar că Romînia nu poate prezinta o piață îndestulătoare pentru industria mare, de tip european.”²

Și de data aceasta, Stere preia teorii narodnice, și anume teoriile lui N. P. Voronțov (V. V.) și Nikolai-on, cei mai de seamă ideologi ai narodnicismului liberal din ultimele două decenii ale

¹ Cf. *Lecții în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R.*, pp. 71-72.

² C. Stere, *op. cit.*, p. 17.

veacului trecut, combătuți de Lenin în diverse lucrări. Luînd în discuție problema debușeurilor, V. I. Lenin precizează încă în studiul *Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor* (1893) că „noțiunea de «piață» nu poate fi nicidecum separată de noțiunea de diviziune socială a muncii”¹, demonstrînd că specializarea continuă a muncii sociale — consecință a dezvoltării capitaliste — duce la lărgirea pieții interne. În ampla lucrare *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, Lenin urmărește minuțios însuși procesul formării pieței interne în Rusia, începînd prin a dezvălui falsitatea tezei narodnice despre imposibilitatea unei largi dezvoltări a industriei, din lipsă de debușuri, teză formulată ulterior și la noi, cum am văzut, de Stere. Definită ca „o categorie a economiei de mărfuri, care în dezvoltarea ei se transformă în economie capitalistă”, piața — se arată în lucrare — își sporește capacitatea de absorbție a mărfurilor pe măsură ce diviziunea muncii se lărgeste — și ea se lărgeste la infinit. Ce determină această diviziune a muncii?

„Dezvoltarea economiei de mărfuri — scrie Lenin — duce (...) la sporirea numărului diferitelor ramuri de sine stătătoare ale industriei, tendința acestei dezvoltări este de a transforma în ramuri speciale ale industriei nu numai producția fiecărui produs în parte, dar chiar și a fiecărei părți separate a produsului; și nu numai producția produsului, ci și diferitele operațiuni de pregătire a produsului pentru consum.”² Ca urmare a acestui fapt — așa cum remarcă Marx într-un pasaj din

¹ V. I. Lenin, op. cit., în *Opere*, vol. 1, Ed. Politică, 1958, p. 91.

² V. I. Lenin, op. cit., în *Opere*, vol. 3, Ed. P.M.R., p. 19.

Capitalul, citat de Lenin — „...diviziunea muncilor productive transformă reciproc produsele fiecăreia dintre ele în mărfuri, în echivalente ale unuia față de altul, făcându-le să servească drept piață unul pentru altul“¹.

Un rol deosebit în formarea pieței interne îl are creșterea populației industriale pe seama acelei agrare în urma ruinării micilor producători și aruncării lor în rîndurile proletariatului. Din „eliberarea“ unei părți din țărănime de mijloacele ei de producție rezultă cu necesitate „trecerea acestor mijloace în alte mîini, transformarea lor în capital“; în consecință „noi proprietari ai acestor mijloace de producție produc sub formă de mărfuri produsele care înainte erau consumate chiar de producător, adică lărgesc piața internă“; „lărgindu-și producția, acești noi proprietari cer pieței noi unelte, noi materii prime, noi mijloace de transport etc., precum și obiecte de consum (îmbogățirea acestor noi proprietari presupune în mod firesc și creșterea consumului lor)“. Pe de altă parte, țăranul sărăcit, nemaiavînd cum să-și producă el însuși mijloacele necesare traiului (hrană, îmbrăcăminte, încălțăminte), este constrîns să le cumpere. Astfel, „cu cît acest țăran se ruinează mai mult, cu atît mai mult trebuie să recurgă la vînzarea forței sale de muncă, cu atît mai mare este partea mijloacelor de subzistență (măcar că acestea sînt și mai sărăcăcioase) pe care el trebuie să le procure pe piață“².

Cea dintîi bază de desfacere a produselor industriale este, așadar, piața internă, ce crește pe măsura dezvoltării capitaliste, a accentuării divi-

¹ Cf. V. I. Lenin, op. cit., loc cit., p. 20.

² V. I. Lenin, op. cit., loc cit., p. 24.

ziunii și specializării muncii. Cu timpul, interesele reproducerii lărgite a capitalului, goana după plus-valoare, concurența crescîndă impun depășirea granițelor, acapararea de piețe externe. Eroarea poporaniștilor constă în prezentarea unei consecințe a dezvoltării capitaliste — piața externă — ca o condiție absolută, preexistentă, a apariției capitalismului industrial.

„...viitorul industriei mari în România atîrnă de posibilitatea pentru ea de a avea debușeuri străine, de a-și asigura piața externă”, scrie Stere¹, adică se lansează în speculații privind posibilitatea de a exista a industriei capitaliste, în loc să analizeze condițiile concrete în virtutea cărora capitalismul, cu toate consecințele lui (inclusiv industrializarea), exista, era o realitate. Crezînd că astfel își întărește spusele, ideologul poporanist al *Vieții românești* înfățișează, ca V. V. și Nikolai-on, de altminteri, diferite anomalii ale modului de producție capitalist, cum ar fi crizele de supraproducție, crearea „armatei de rezervă”, împiedicarea de către statele industriale avansate a industriei în țările rămase în urmă², fără să-și dea seama că în acest fel nu face decît să dezvăluie contradicții ce aveau să ducă, întii într-o singură țară, apoi într-un șir de țări, la înlocuirea capitalismului cu un sistem superior: socialismul.

Negînd prezența capitalismului în agricultură și posibilitatea unei industrii capitaliste în România,

¹ Loc cit., p. 25.

² De fapt, statele imperialiste nu innăbușă dezvoltarea oricărei industrii în colonii și țările dependente, cum susține Stere. În perioada imperialistă asistăm la exportul de capital: în colonii se dezvoltă anumite ramuri ale industriei, fiind însă exclusă o dezvoltare largă a industriei grele, baza puterii economice și a independenței unei țări.

C. Stere formulează, în ultimele două capitole ale studiului în discuție, câteva principii de bază ale organizării viitoarei „democrații rurale românești”, forma de stat spre care avea el impresia, în 1907—1908, că se îndreaptă țara noastră. Desăvîrșirea „operei generațiunii de la 1848”, pe care o înfățișa în mod just ca principala sarcină istorică și ca o condiție a progresului social, presupunea după el, pe tărîm economic, „organizarea întregii gospodării naționale pe temelii țărănești”. Stere imaginează „o țărănime viguroasă, stăpînă pe pămîntul pe care îl muncește și pentru care, prin organizarea unui sistem desăvîrșit de societăți cooperative, avantajele micii proprietăți sînt împreunate cu toate avantajele tehnice, accesibile numai pentru marea proprietate”¹. Alături de mica agricultură, subordonată ei, doctrinarul poporanist admite posibilitatea unei anume industrii. Problema se punea, după părerea lui, astfel: „A găsi un tip de organizație industrială care, fără să distragă populațiunea muncitoare de la munca cîmpului în lunile de vară, să-i dea ocupațiune productivă în lunile de iarnă”². Sublinierea îi aparține. La noi — continuă Stere — se poate dezvolta numai „o industrie casnică, o industrie țărănească, pentru care piața externă nu este indispensabilă...”, o „industrie agricolă sau accesorie agriculturii”, ca, de pildă, „țesătoria, tăbăcăria, rotăria”³. Aceasta la sate. La oraș ar urma să fie tolerată „mica industrie capitalistă”, care de asemeni „va păstra (...) caracterul de industrie acce-

¹ C. Stere, op. cit., *Viața romînească*, nr. 4 din 1908, p. 59.

² Idem, p. 60.

³ Idem, pp. 60—61.

sorie agriculturii“¹. Neputînd ignora prezența cel puțin a unei ramuri a industriei mari — industria petrolului — în țara noastră, Stere îi permite și acesteia intrarea în viitorul stat țărănesc, cu condiția de a fi naționalizată. Așadar :

„O țărănime liberă și stăpînă pe pămîntul ei ; dezvoltarea meseriilor și a industriilor mici, cu ajutorul unei intense mișcări cooperative la sate și în orașe ; monopolizarea de către stat, în principiu, a industriei mari (...); aceasta este formula progresului nostru economic și social...”²

...Menită, adăugăm noi, să realizeze utopia poporanistă. În aceste preconizări se află în germene principiile de bază ale programului partidului țărănesc de tristă memorie, devenit apoi, prin fuzionare cu partidul național din Ardeal, condus de Maniu, Partidul Național-Țărănesc, program la elaborarea căruia C. Stere a avut o contribuție hotărîtoare. Ce s-a aplicat din „prevederile democratice“ ale acestui program ? O recunoaște însuși Stere : nimic. Pe linie economică, P.N.Ț. își propunea, între altele, să promoveze la țară „desăvîrșirea transformării proprietății mari și mijlocii în proprietate mică, țintind la crearea unui regim de mică proprietate, redusă la atît cît poate munci un gospodar și familia sa“³. Aceasta, pe hîrtie. În practică, P.N.Ț. avea să procedeze tocmai pe dos. Iată relatarea lui Stere :

„...în guvernul întocmit la 10 noiembrie, 1928, portofoliul agriculturii este încredințat fostului președinte al partidului țărănesc“ (I. Mihalache,

¹ C. Stere, *op. cit.*, *Viața romînească*, nr. 4 din 1903, p. 62.

² *Idem*, p. 63.

³ *Idem*, *Documentări și lămuriri politice. Preludii : Partidul Național-Țărănesc și „cazul Stere“*, Ed. Ade-vărul, 1930, p. 172.

n.n.), omul al căruia pînă și portul decorativ se părea că simbolizează revendicările agrare ale țărănimii.

Și acest «ministru al țărănimii» îi hărăzește acesteia o «Lege pentru regulamentarea circulației pămînturilor dobîndite prin legile de impro-prietărire», lege ce constituia, cum tot Stere menționează, „un punct de plecare pentru reconstituirea marii proprietăți funciare”¹.

Pe linie politică, P.N.Ț. și-a însușit — după cum se exprimă însuși Stere — „politica pumnului de fier”, transformîndu-se repede într-o „simplă dublură a partidului liberal”, încetînd astfel de a fi „expresiunea politică a țărănimii noastre”².

Judicioase constatări. Explicația dată de C. Stere faptelor expuse este însă cu totul insuficientă, exterioară. Zvirlit afară din partidul ce se închegase datorită în bună măsură eforturilor lui, eliminat în genere de viața politică — și tocmai de către șeful P.N.Ț. — promotorul poporanismului atribuie politica burgheză reacționară a pretinșilor „țărăniști” exclusiv degenerării politice a lui Maniu și Mihalache, refuzînd sau nefiind în stare să înțeleagă că înseși bazele ideologice ale „țărănismului” erau de natură să ducă la acest rezultat. Viața a dovedit cu prisosință că proiectele mic-burgheze înscrise în programul P.N.Ț. nu erau în realitate, indiferent de intențiile autorului lor, decît vorbe menite să amăgească masele, să le îmbete cu iluzii, în timp ce procesul de ruinare a micilor producători, de proletarizare a păturilor țărănești sărace și de concentrare a loturilor de pămînt în

¹ C. Stere, *op. cit.*, p. 172.

² *Idem*, pp. 169-170.

mîinile burgheziei sătești, proces determinat de legile obiective ale capitalismului, își urma desfășurarea, sprijinit și stimulat de legiferările statului burghez.

Presa muncitorească și socialistă n-a întârziat să ia atitudine împotriva tezelor lui C. Stere. Ziarul *Romînia muncitoare*, revista *Viitorul social* etc. au dus o luptă susținută împotriva poporanismului politic.

Dintre studiile îndreptate împotriva ideologiei poporaniste, ce au văzut lumina tiparului în presa socialistă, cel mai amplu e cel apărut în *Viitorul social*, sub titlul *Poporanism, socialism și realitate*. Denunțîndu-se denaturarea, în articolele lui Stere, a mai multor teze marxiste, între care și aceea privitoare la stadiul social-economic, necesar apariției socialismului, în studiul citat se arată că „...socialismul este productul evoluției capitaliste, îndeobște, și nu numai al industriei mari“ (cum pretindea Stere) și se precizează că el „nu reprezintă interesele actuale și viitoare numai ale proletariatului industrial, ci ale întregului proletariat din industria mare ori mică, din agricultură, comerț, transport și căile de comunicații etc., cit și ale acestor¹ straturi sociale — mici proprietari din sate și orașe — cînd interesele lor economice și politice se aseamănă și merg paralel cu interesele proletariatului“². Chiar de n-ar fi existat în Romînia, la începutul secolului, o industrie mare (dar, de fapt, aceasta exista, chiar dacă încă slab dezvoltată) — se spune în studiu — evoluția capitalistă n-ar fi putut fi evitată, deoarece „sîntem

¹ Probabil : „altor“.

² *Poporanism, socialism și realitate*, în *Viitorul social*, nr. 11-12 din iunie-iulie, 1908, p. 331.

angajați în vârtejul concurenței universale, deci sîntem siliți a suporta și toate consecințele ce ea le aduce pentru toate țările, inclusiv acele care n-au industrie proprie: proletarizarea maselor¹.

Chiar și într-o lucrare ca *Neoiobăgia*, a lui C. Dobrogeanu-Gherea, scrisă de pe poziții oportuniste, sînt exprimate unele vederi ce sezisează caracterul reacționar al poporanismului. Arătînd că „o țară eminentemente agricolă e o țară și eminentemente săracă, înapoiată și economicește și culturalicește”², criticul subliniază: „dacă e foarte adevărat că viitorul țării românești e la sat, este însă tot așa de adevărat că viitorul satului însăși e la oraș și, în dezvoltarea industrială a țării”, drumul inexorabil al dezvoltării societății ducînd „căt-re o organizație mai înaltă în viitor: societatea socialistă”³.

Combătînd ideologia poporanistă, Gherea acreditează teorii menșevice și liberale, nu mai puțin dăunătoare practic mișcării muncitorești decît cele poporaniste. După aceste teorii, cucerirea puterii politice de către proletariatul român trebuia să fie neapărat precedată de instaurarea socialismului în țările occidentale, pînă atunci clasa noastră muncitoare urmînd să poarte în liniște jugul capitalist, străduindu-se doar să facă acest jug mai suportabil prin vînzarea cît mai avantajoasă a forței de muncă.

Riposta zdrobitoare a dat-o sociologiei poporaniste istoria. Salutat cu entuziasm, privit ca

¹ *Poporanism, socialism și realitate*, în *Viitorul social*, nr. 11-12 din iunie-iulie, 1908, p. 331.

² C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, București, 1910, p. 482.

³ *Op. cit.*, p. 488.

suprema fericire socială posibilă,¹ sau, dimpotrivă, întîmpinat cu lamentații și invective², capitalismul se dezvoltă, la începutul secolului, vertiginos, cum am arătat (fără a înlătura însă complet relațiile de producție semifeudale), accentuînd la maximum contradicțiile societății, generînd noi contradicții, și mai acute, ridicînd în mod inevitabil pe primul plan al vieții sociale acea forță socială care, prin lupta ei, avea să sape mormîntul lumii burgheze și astfel să pună capăt exploataării omului de către om — clasa muncitoare.

Ecouri ale teoriilor poporaniste, conform cărora România trebuia să rămînă veșnic o „fericită democrație rurală”, se vor mai face auzite mulți

¹ Vintilă Brătianu, unul din exponenții marelui capital autohton, expunea, în 1906, chiar în paginile *Vieții românești*, considerații în favoarea industrializării capitaliste, relevînd astfel, indirect, dezacordul virfurilor partidului liberal, cu opiniile poporanistilor, folosiți de Brătienii (cum s-a dovedit mai tîrziu) doar ca instrumente pentru convertirea nemulțumirilor țărănimii, pentru propagarea în rîndurile ei a iluziei posibilității de rezolvare a chestiunii agrare în cadrul regimului burghezomășleresc. Polemizînd în abstract cu „cei ce susțin că trebuie să ne limităm la agricultură”, Vintilă Brătianu zicea că „ei uită că o treime din teritoriul nostru este ocupat de munți, că prin văile de la poalele lor curg ape care pot pune în mișcare motoare”... și conchidea că „a zice, în aceste condiții, că nu ne trebuie industrie este, cred, a nu cunoaște situația mondială internațională și a renunța la foloasele ce poate aduce o pătrime cel puțin din izvoarele de bogății — brute sau vii — disponibile ale țării și ale poporului nostru” (*Viața românească*, nr. 3, 1906, p. 395).

² C. Stere vorbea cu un dispreț infinit despre industria românească, considerînd-o drept o cantitate neglijabilă. Cu asemenea industrie — argumenta el — nu putem avea decît un proletariat de „proporții microscopice”, menit, chipurile, să meargă în coada țărănimii. (Cf. *Viața românească*, nr. 8 și 9 din 1907, art. cit.)

ani¹, dar, de fapt, poporanismul continuă să existe ca un curent social-politic — din ce în ce mai puțin diferențiat de ideologia burghezo-liberală — doar pînă la primul război mondial, fiind înlocuit după aceea cu țărănismul.

Inactualitatea poporanismului în literatură ca stare de spirit în favoarea țărănimii și, prin urmare, cu atît mai mult ca doctrină și program, a fost relevată în 1920 de Ibrăileanu însuși. În articolul *Înainte și după război*, criticul, amintind că, spre deosebire de „reacționari” (sămănătoriști), „democrații” (adică poporaniști) porneau nu „de la ceea ce este conservator în portul, în limba, în obiceiurile, în credințele și instinctele țărănimii”, ci „de la sărăcie, de la suferință, de la nemulțumirea, de la dorul de mai bine al țărănimii”, socotea că „războiul a schimbat sau este pe cale să schimbe totul”, fapt datorită căruia mizeria și suferința maselor țărănești aveau să fie curînd de domeniul trecutului.

„Reforme sociale și politice, datorite războiului — scria Ibrăileanu — dacă se înfăptuiesc cinstit, fac să dispară țaranul-suferință, țaranul-rob, țaranul-nedreptățit etc. Literatura dinainte de război, în care e zugrăvit acest țaran, devine istorică.”²

Părerea că niște reforme ce nu zdruncinau cîtuși de puțin temelia regimului burghezo-moșieresc,

¹ În 1925, Ibrăileanu mai susținea (v. *Viața românească*, nr. 1) că „faptele, istoria... au dat dreptate poporanismului” (p. 147) și considera că „la noi în țară, ca în orice țară mică și înapoiață, nu se poate crea o industrie mare” (p. 145). Același punct de vedere îl susține criticul și în 1933, în articolul *După 27 de ani* (*Viața românească*, nr. 1 din 1933).

² G. Ibrăileanu, *Înainte și după război*, în *Viața românească*, nr. 1 din 1920, p. 131.

din contră, consolidau puterea burgheziei, accentuau împletirea de interese economico-politice capitaliste și moșierești, erau de natură a ridica deasupra sărăciei marea masă a țărănimii învederează desăvârșit caracterul cu totul limitat, liberal în fond, al revendicărilor fluturate înainte de război de către poporaniști. În locul unei soluții radicale a problemei țărănești, ce nu putea fi alta decât trecerea în posesia țărănimii sărace a întregului pământ moșieresc (iar, pentru înfăptuirea unui asemenea deziderat, țărănimea trebuia neapărat să-și alăture eforturile celor ale proletariatului în vederea doborîrii puterii politice a claselor exploatoare), poporanismul propunea paleative („Casa rurală“, cooperative și, în cel mai bun caz, o reformă agrară parțială), pe care le prezenta drept soluții dacă nu definitive, în orice caz singurele realiste, și deci optime, în împrejurările social-politice date. Înfăptuirea timidelor reforme preconizate și de poporaniști (alături de reprezentanții altor curente democratice) ducea în mod logic la perimarea ideologiei poporaniste, la trecerea ei în „istorie“.

Deplin satisfăcuți de rezultatele obținute prin decretarea reformei agrare burgheze și a dreptului de vot pentru majoritatea populației, fără a pune un singur moment problema folosirii unor asemenea cuceriri ca puncte de plecare pentru noi lupte, în scopul democratizării depline a vieții sociale și al înlăturării cauzelor suferinței celor mulți, doctrinarii poporaniști își considerau misiunea încheiată, socotind că „datoria“ claselor avute față de popor ar fi fost plătită. Tot ce le mai rămînea de făcut era, după părerea lor, să lupte pentru răspîndirea culturii în popor. Iată ce

serie Ibrăileanu, în continuare, în articolul citat :

„Înainte de război nu putea exista om simțitor și cu sufletul înalt, care să nu simtă nu numai milă pentru țăranul nefericit și nedreptățit, ci și vină față cu dînsul, și datoria de a-l consola, și de a lucra pentru dezrobirea lui. Această stare de suflet, care formează conținutul sentimental și moral al acestui curent care s-a numit poporanist și care a apărut numai acolo unde țărănimea forma aproape tot poporul și totuși era ținută în lanțuri și în întineric (...), această stare de spirit va fi, și ea, un lucru al trecutului, o dată cu dispariția cauzei care o producea.“¹

În termeni și mai categorici anunță Ibrăileanu decesul poporanismului ca sentiment de datorie față de țărănime într-un lung articol publicat într-un număr din 1925 al *Vieții românești*, la rubrica „Miscellanea“ :

„Acest aspect al poporanismului, acest sentiment, acum după război nu mai are rațiune de a exista, căci nu mai are obiect. O dată ce țăranul a fost împroprietărit și i s-a dat drept de vot, o dată ce nu mai este iobag — nu mai poate fi vorba nici de vină, nici de datorie față de el. Vina a fost răscumpărată : datoria i s-a plătit.

Sau, dacă a mai rămas vreo datorie, e datoria de a-l ajuta să iasă din incultură. Dar mijloacele de a se ridica le are acum toate : bunăstare și drepturi politice.“²

Ajungînd la această nefondată concluzie, conducătorii *Vieții românești* renunță, după 1920, la

¹ G. Ibrăileanu. *Înainte și după război*, în *Viața românească*, nr. 1 din 1920, loc. cit., p. 132.

² P. Nicanor et. Co., „Miscellanea“ (Ce este poporanismul ?), în *Viața românească*, nr. 1 din 1923, p. 137.

dezideratul atmosferei de simpatie față de țărănime, adică la ceea ce constituie unul din cele două elemente constitutive ale poporanismului literar. Prin aceasta, poporanismul, înlocuit pe plan politic de țărănism și care nu se constituise în literatură ca un curent propriu-zis, dispare din acest din urmă domeniu și ca etichetă. Teoria specificului național, pe care Ibrăileanu, apoi Mihai Ralea continuă să o dezvolte, încetează efectiv de a îndeplini o funcție normativă, de a exprima o cerință poporanistă, din vreme ce nu se mai adresează scriitorilor apeluri de orientare spre sat, adică spre o zonă a realității care, conform poporanismului, ar reprezenta singură realitățile cu adevărat naționale.

CONȚINUTUL DE CLASĂ AL POPORANISMULUI

Menționam mai sus cele două teze privitoare la originea poporanismului. Teza după care acest curent ar fi fost o marfă de import a fost susținută îndeosebi de cei care, vorbind despre poporanism, se refereau, în primul rînd, la latura social-politică (C. Rădulescu-Motru, St. Zeletin). Cea laltă teză, susținută, între alții, de Ilarie Chendi și de însuși Ibrăileanu, potrivit căreia poporanismul ar fi reprezentat o continuare a tradiției celor mai de seamă scriitori și doctrinari din secolul trecut, avea în vedere mai ales sau exclusiv concepțiile estetice și culturale în general ale ideologilor poporaniști. Și unii și ceilalți dintre susținătorii acestor teze ignorau faptul că un curent nu se poate naște numai din dorința cuiva de a-l declanșa, că ideologiile își au suportul în condițiile existenței sociale. Prima întrebare pe care era firesc să și-o pună cei ce considerau că poporanismul a fost importat de peste hotare era aceasta : Ce a făcut ca ideile narodnice să pătrundă la noi tocmai în ultimul deceniu al secolului trecut, cînd, în Rusia, narodnicismul devenise o anexă a ideologiei liberale ? Cum se face că Stere, de abia venit în țară, a găsit imediat audiență în anumite cercuri ?

Tot astfel, cei înclinați să vadă în poporanism doar o reeditare a unor tendințe anterioare ar fi trebuit să se întrebe căror împrejurări se datora, într-o anumită perioadă istorică, resuscitarea unor preocupări colective de a reactualiza și a transforma în arme de luptă anumite idei ale făuritorilor culturii române moderne. Dar, desigur, sociologii, ca și criticii și istoricii literari, călăuziți de concepții idealiste sau tributari acestora, nu puteau să-și pună asemenea întrebări.

În momentul cînd apărea în România poporanismul, pătrunderea relațiilor capitaliste în toate sectoarele vieții economice era un fapt, ca și prezența proletariatului pe arena istorică. Spre a putea fi înțelese, toate fenomenele de ordin suprastructural din perspectiva perioadă trebuie puse în legătură cu această realitate.

Ca un efect al instaurării puterii capitalului, existența socială se complică tot mai mult, contradicțiile de clasă devin din ce în ce mai complexe, determinînd apariția unor procese inedite pe planul conștiinței sociale. Intelectualitatea, care nici pînă atunci nu fusese o categorie omogenă, se diferențiază, începînd cu ultimele decenii ale veacului trecut, mai mult ca oricînd, în funcție de atitudinea diverșilor ei reprezentanți față de curente de idei prin care se exprimau interesele claselor în luptă. Complexitatea contradictorie a raporturilor dintre feluritele clase și grupări sociale puna intelectualitatea în fața unor dileme fără precedent. Dacă pentru intelectualii patrioți de la 1848, spre exemplu, intelectuali proveniți din diferite straturi ale societății, calea de urmat era cît se poate de clar indicată în lozinca lui Bălcescu: „*Să ne iubim poporul, dacă vrem să fim liberi!*” sau de aceea a lui Bărnuțiu: „*Mergeți cu poporul,*

„că să nu rătăciți !”, în schimb, pe la sfârșitul secolului, în noile condiții social-istorice, nu le era tocmai ușor intelectualilor onești, dornici să-și dedice forțele progresului social și cultural, să înțeleagă just interesele „poporului”, pe care toate partidele regimului pretindeau a-l sluji, și nici să întrevadă limpede sensul evoluției societății, ceea ce și explică prinderea unor scriitori conduși, încontestabil, în multe cazuri de bune intenții, în mrejele politicii reacționare, ale diversiunii naționaliste îndeosebi, ca și îndepărtarea altora, adesea bine intenționați și ei, de problematica socială, izolarea în turnul de fildeș, ancorarea în curentele decadente. Acei dintre intelectualii mai tineri, din ultimele decenii ale secolului al nouăsprezecelea, care, sub influența ideilor marxiste, au fost în măsură să scruteze mai lucid decât colegii lor de generație realitatea socială, sau care erau doar animați de sentimentul solidarității cu cei mulți, nedreptățiți, s-au apropiat în chip firesc de mișcarea muncitorească, nu însă fără a aduce cu ei tot felul de prejudecăți și complexe intelectualiste, tot felul de confuzii și, mai ales, un entuziasm romantic, alimentat mai mult de lecturi insuficient mistuite decât de o concepție consecvent științifică, întemeiată pe o poziție ideologică fermă.

Foarte mulți dintre scriitorii, cărturarii și publiciștii care au debutat după 1890 s-au format, în bună măsură, sub înrîurirea ideilor răspândite de *Contemporanul*, *Literatură și știință*, *Revista socială*, *Lumea nouă literară și artistică* și alte publicații legate de mișcarea muncitorească. Printre aceștia se numără Ibrăileanu, N. D. Cocea, Argezi, Gala Galaction, Jean Bart, A. Toma, H. Sănielievici, Raicu Ionescu-Rion, D. Anghel, Ion Păun-Pincio, Traian Demetrescu, Ștefan Petică și chiar

N. Iorga. Puțini dintre ei au rămas însă credincioși pînă la capăt idealurilor din tinerețe. Trădarea „generoșilor“, în special, a fost un eveniment ce a provocat derută în conștiințele tinerilor cu convingeri democratice și socialiste, determinîndu-i să apuce pe alte drumuri decît cele pe care porniseră. G. Ibrăileanu, Sanielevici — și în general tinerii socialiști ieșeni — trec, o dată cu ceilalți „generoși“, în partidul liberal. Nicolae Iorga și A. C. Cuza, care o rupseseră încă înainte de 1899 cu socialiștii, sînt cîștigați de naționalism, ultimul devenind cu timpul un huligan fascist ordinar. Propaganda naționalistă îl cîștigă și pe Ștefan Petică în ultimii ani ai vieții lui. D. Anghel evadează în „arta pură“. Gala Galaction părăsește, la 1900, studiile laice, înscriindu-se la teologie. În sfîrșit, Ionescu-Rion, Pincio, Traian Demetrescu mor tineri, ca și Petică, de altfel.

Ce demonstrează aceste fapte? Ele demonstrează existența, în sînul tinerimii intelectuale, a unui puternic curent de simpatie pentru masele celor oropsiți, a năzuinței tinerilor studioși de a deveni utili țării, poporului lor. Cum însă conducerea partidului socialist era formată în mare parte din elemente burgheze, carieriste, care nu puteau și nu voiau să îndrumeze mișcarea muncitorească pe un făgaș revoluționar, e lesne de înțeles de ce majoritatea tinerilor intelectuali, cu totul insuficient înarmați politic și ideologic, fără vreo legătură cu muncitorimea, n-au putut rezista presiunii ideologiei dominante și, pentru un timp sau pentru toată viața, au devenit prizonierii ei. Pe temeiul acestor constatări e necesar, spre a înțelege geneza poporanismului, să mai aruncăm o privire asupra narodnicismului.

Născut într-o perioadă cînd diferențierea în sinul țărănimii se afla doar în faza incipientă, narodnicismul a fost la începuturile lui o mișcare revoluționară romantică, expresie a năzuinței intelectualității democrate spre o orînduire socială dreaptă, în care toți oamenii să trăiască în înțelegere și frăție. Credița acestei intelectualități că obștea țărănească, „mirul“, avea să constituie baza socială a lumii „socialiste“, visată de ea, era în esență utopistă, mic-burgheză, dar, deocamdată, nu acest utopism dădea nota dominantă a mișcării, ci înverșunatul protest democratic împotriva absolutismului.

Caracterizarea critică dată de Marx și Engels, în *Manifestul Partidului Comunist*, „socialismului și comunismului critic-utopic“, se aplică, într-o anumită măsură, și narodnicismului, tributar concepțiilor socialist-utopice. Asemeni socialiștilor utopiști apuseni, narodnicii, autori ai lozincii „mersului în popor“, pe care o și traduceau în viață, ca și ai teoriei „eroilor“ activi și ai „gloa-tei“ pasive, încercau „prin mici experiențe sortite, firește, eșecului, prin puterea exemplului, să croiască drum noii evanghelii sociale“. Menționînd că scrierile socialiste utopice „conțin și elemente critice“, care atacă „întreaga temelie a societății existente“ — și astfel ele „au oferit deci un material foarte prețios pentru luminarea muncitorilor“ — Marx și Engels subliniază că „însemnătatea socialismului și a comunismului critic-utopic se află în raport invers cu dezvoltarea istorică“, întrucît, „în măsura în care lupta de clasă se dezvoltă și capătă forme bine conturate“, iluzia situării deasupra luptei de clasă (în cazul narodnicilor : iluzia de a vorbi în numele întregului popor) „pierde orice valoare teoretică“. Astfel fiind, notează în-

temeiilor comunismului științific, „dacă în multe privințe fondatorii acestor sisteme au fost revoluționari, apoi discipolii lor alcătuiesc totdeauna secte reacționare“ și „treptat, treptat, ei cad în categoria socialiștilor reacționari sau conservatori (...), deosebindu-se de aceștia numai printr-o pedanterie mai sistematică, printr-o credință superstițioasă și fanatică în efectul miraculos al științei lor sociale“¹. E ceea ce s-a petrecut și cu narodnicismul.

Lenin, caracterizând evoluția narodnicismului, arată în studiul *La ce moștenire renunțăm?* că narodnicii, care în condițiile scindării țărănimii în burghezie sătească și proletariat agricol continuau să vorbească despre „țărani“ în general, s-au transformat „din romantici sentimentali în ideologi ai micii burghezii“².

În alt studiu, *Cu privire la caracterizarea romantismului economic*, Lenin dovedește pe larg că narodnicii, prin „idealizarea micii producții“, se fac apărătorii unui „punct de vedere mic-burghez, reacționar“, întocmai ca Sismondi (cel denunțat în paragraful *Socialismul mic-burghez*, din penultimul capitol al *Manifestului Comunist*), care voia „să se situeze pe punctul de vedere al claselor care muncesc în general“ și își exprima „simpatia pentru toți cei care fac parte din aceste clase“, atacând capitalismul și dezvăluind contradicțiile lui.³ Spre a fi mai explicit în ceea ce privește caracterizarea de romantism economic mic-burghez, dată teoriei narodnice, Lenin citează un

¹ Karl Marx, Friederich Engels, *Opere*, vol. IV, Ed. Politică, 1958, pp. 497-498.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. II, Ed. P.M.R., 1951, p. 512.

³ V. I. Lenin, *op. cit.*, pp. 208-209.

pasaj edificator din *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte* de Marx, în care ni se atrage atenția că, deși anumiți intelectuali democrați pot fi, „prin cultura și situația lor personală“, tot atât de departe de mica burghezie „ca cerul de pământ“, aceștia sînt, totuși, exponenți ai micii burghezii, întrucît „gîndirea lor nu depășește limitele pe care micii burghezi nu le depășesc în viață“ și astfel „sînt împinși în teorie spre aceleași probleme și soluții spre care micii burghezi sînt mînați în viața practică de interesul și de poziția lor de clasă“¹.

Cu deosebită claritate dezvăluie Lenin diferența dintre narodnicismul revoluționar și cel liberal în *Conținutul economic al narodnicismului*, scriind:

„...eu fac distincție între narodnicismul vechi și cel contemporan, pentru că narodnicismul a fost o doctrină într-o oarecare măsură armonioasă, care s-a format într-o perioadă cînd capitalismul în Rusia era încă foarte slab dezvoltat, cînd caracterul mic-burghez al gospodăriei țărănești nu ieșise încă de loc la iveală, cînd latura practică a doctrinei era o pură utopie, cînd narodnicii se separau în mod categoric de «societatea» burgheză și «mergeau în popor». Acum e altceva: drumul capitalist al dezvoltării Rusiei nu mai este tăgăduit de nimeni, iar descompunerea satului este un fapt indiscutabil. Din doctrina armonioasă a narodnicismului cu copilăreasca sa încredere în «obște» n-au mai rămas decît zdrențe. Sub raport practic, locul utopiei l-a luat un program de «progrese» mic-burgheze, care nu este de loc utopic, și numai frazele pompoase ne mai amintesc de legă-

¹ V. I. Lenin, op. cit., p. 209.

tura istorică dintre aceste jalnice compromisuri și visurile pe tema unor căi mai bune, specifice, pentru patrie. În locul separării de societatea liberală, vedem cea mai înduioșătoare apropiere de ea. Tocmai această schimbare ne obligă să facem deosebire între ideologia țărănimii și ideologia micii burghezii.”¹

Practic, cine profita de pe urma acelei formațiuni economice („mirul”) pe care o idealizau narodnicii? Evident, burghezia satelor care, în cadrul „obștei”, își aservea economic țărănimea săracă.

„Narodnicii liberali din perioada 1890—1900 — se spune în *Istoria P.C.U.S.* — acționau în condițiile diferențierii țărănimii sub influența dezvoltării capitalismului și erau, în fapt, exponenții intereselor chiaburimii.”

Cum stau lucrurile cu poporanismul românesc? Raportat la narodnicism, curent de o amploare uriașă, poporanismul apare ca o picătură în masa oceanului. Esența lui ultimă nu e însă alta decât a narodnicismului, deși, firește, poporaniștii români nu considerau „mirul”, inexistent la noi, ci mica gospodărie țărănească individuală drept baza viitoare a României democratice. Aceasta înseamnă că specificul poporanismului, diferențierea lui de narodnicism nu trebuie căutate exclusiv în modul propriu de a formula cutare teză, în inventarea vreunei noi teorii, ci în rolul concret pe care acest curent l-a jucat în cultura noastră, în evoluția sa istorică particulară. Spre a învedera acest rol, trebuie ținut seama de conținutul preconizărilor poporaniste din 1883—1895 și al celor din 1907. Fără

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. II, Ed. Politică, 1953, pp. 389—390.

a face vreo analogie între narodnicismul revoluționar și primele manifestări ale poporanismului românesc, nu se pot ignora deosebiriile dintre caracterul pledoariilor lui C. Stere, ale Sofiei Nădejde și ale altora, în publicațiile socialiste de la sfârșitul veacului trecut, și acela al studiilor și articolelor semnate de același Stere în *Viața românească*. De la început, poporanismul românesc a apărut ca o concepție antisocialistă, dar un conținut liberal nu-i este propriu din primul moment. În *Evenimentul literar*, C. Șărcăleanu ia parte la campanii violente împotriva partidelor reacționare, inclusiv împotriva partidului liberal. Denunțându-i, bunăoară, pe liberali ca naționaliști demagogi, democrați în vorbe, în realitate dușmani ai votului universal, el scrie: „Cu acești oameni noi nu putem fi alăturați, pentru dinșii și chestiunea națională nu poate fi altăceva decât tot un mijloc de căpățuială... La noi însă în țară, socialiștii români n-au nemica de împărțit cu naționaliștii bugetofagi.”¹ Cu toată nebulozitatea lor, cu toată influența nefastă pe care au avut-o asupra intelectualilor din partidul socialist, ideile poporaniste exprimate în 1893—1895 vădesc o tendință protestatară, sînt pătrunse de nemulțumire față de stările existente, ceea ce și explică atracția exercitată de ele asupra unor tineri bine intenționați. Această latură protestatară a poporanismului, ce avea să influențeze pozitiv dezvoltarea literaturii realiste, este estompată, redusă la zero de proiectele reformiste liniștitoare elaborate de Stere mai ales după intrarea lui în parlamentul burghez.

¹ C. Șărcăleanu, *Naționalismul și socialismul*, în *Evenimentul literar*, nr. 21, din 9 V, 1894.

Dar chiar înainte de 1900, protestul cuprins în articolele primilor poporaniști, neconcretizându-se în acțiuni politice efectiv îndreptate împotriva regimului burghezo-moșieresc, rămânea de fapt literă moartă. Deși conțineau unele idei ce deschiseseră odinioară discipolilor lui Lavrov drumul spre Siberia, deși aminteau în parte de văpăile din scrisul unui Bălcescu, ce răscolise masele ridicându-le la luptă împotriva puterii feudale, articolele poporaniste nu prezentau, de fapt, nici o primejdie serioasă pentru orînduirea bazată pe exploatare, neindicînd un obiectiv de acțiune precis și nefăcînd apel nu numai la proletariat, singura clasă care putea lovi în însăși temelia sistemului capitalist împletit cu rămășițe feudale, dar nici la țărănime, pe care poporaniștii o vedeau nu răsculată, ci așteptînd în liniște și cu încredere de la ei, tinerii entuziaști, supremele binefaceri posibile (după părerea lor) : pămîntul și dreptul la vot.

Alături de mișcarea muncitorească, frămîntările țărănești, culminînd în răscoale, precum cele din 1876, 1888, 1894 etc., reprezintă un fenomen social care a contribuit într-o măsură decisivă la imprimarea cursului specific, urmat de evenimentele de la sfîrșitul secolului trecut. Cel mai mare pericol virtual pentru orînduirea din aceea epocă îl constituia, evident, perspectiva unirii muncitorimii revoluționare și a țărănimii răzvrătite sub același steag ; de aci, eforturile constante ale claselor stăpînitoare de a împiedica pe orice cale închegarea unei alianțe de luptă între clasa muncitoare și țărănime.

În studiul său despre semănătorism, G. C. Nicolescu prezintă date concludente cu privire la strădaniile claselor posedante de a neutraliza țărănimea prin „culturalizare“, adică prin organiza-

rea de teatre, răspîndirea de broșuri la sate, prin editarea de publicații pentru „săteni“ (*Albina, Semănătorul*)¹. În lucrarea sa mai veche, *Ideologia literară poporanistă*, G. C. Nicolescu citează un mare număr de periodice pentru țărani, apărute în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și primii ani de după 1900 : *Școala poporului* (1894), *Curierul satelor* (1896), *Opinca romînă* (1897), *Școala sătenilor* (1897), *Gazeta poporului* (1898), *Curierul săteanului* (1901), *Adevărul la sate* (1901), *Deșteptarea satelor* (1904) etc., etc. Multe din aceste publicații au apărut, desigur, din năzuința cu totul legitimă a inițiatorilor de a contribui la luminarea țărănimii, la ridicarea ei la o viață mai bună.

Scriitorii care colaborau la revistele stipendiate direct de partidele burghezo-moșierești puteau fi animați de intențiile cele mai bune și, realmente, unele din poeziile publicate de Coșbuc, bunăoară, în *Albina* și *Semănătorul*, ca și multe din articolele sale destinate țăranilor au putut să îndeplinească în acea epocă un anumit rol pozitiv. Spiru Haret însuși putea fi animat de bune intenții, desigur în limitele poziției sale de guvernant liberal. Rămîne însă de precizat cui folosea obiectiv, din punct de vedere politic, propaganda exclusiv culturală în rîndurile țărănimii, ca și acțiunea în vederea obținerii de mici reforme în favoarea țăranilor, ce clase erau interesate în desfășurarea unei acțiuni menite să semene la sate iluzia posibilității de schimbare a soartei țărănimii exploatare exclusiv pe căi pașnice, „legale“ ? De pe urma

¹ Cf. G. C. Nicolescu, *Semăndătorismul*, în *Viața românească*, nr. 11 din noiembrie, 1959.

Înrădăcinării acestei iluzii aveau, evident, de profitat amîndouă principalele clase exploatare și, prin acestea, regimul burghezo-moșieresc ca atare. Partidul liberal, conducătorul politic al burgheziei, avea însă anumite interese speciale la țară. Spre a-și întări pozițiile, rolul conducător în cadrul coaliției burghezo-moșierești, partidul liberal caută, în ultimii ani ai secolului trecut și în cei dintîi ai secolului nostru, să atragă satul de partea lui. În acest scop, se erijează în apărător al țărănimii, simulează un interes deosebit pentru eliberarea ei din mizerie și înapoiere, încurajează dezbaterile în presă în jurul chestiunii țărănești, scoate gazete și reviste pentru „popor”, ba chiar sperie moșierimea cu perspectiva răscoalelor țărănești.

Dintre toți liberalii, cel care își dădea mai bine seama, pe cît se pare, de avantajele pe care le putea recolta partidul și el personal din atragerea unei părți a țărănimii era Ion C. Brătianu. Moștenitor prezumtiv al șefiei partidului, în fruntea căruia se găsea deocamdată D. Sturdza, Brătianu, spre a înșela masele făcîndu-le să vadă în liberali pe cei mai autentici exponenți ai democrației, precum și pentru a-și crea popularitate personală, caută să se înconjoare de cît mai mulți intelectuali cu vederi de stînga, să treacă drept un om cu cele mai înaintate concepții. Manevra îi reușește. Prin intermediul lui Stere¹, cu care încheie un pact de colaborare în împrejurări povestite de acesta din urmă, în ultimul capitol din *Ciubăreștii* (vol. VI din ciclul *În preajma revoluției*), Ionel Brătianu atrage în partidul liberal cea mai mare parte

¹ Cf. G. C. Nicolescu, *Ideologia literară poporanistă*, p. 74 și M. Carp, *Soarta predestinatului*, în *Vlața românească*, nr. 1-3 din 1937, p. 17.

dintre fruntașii socialiști, care trădează astfel fățiș mișcarea muncitorească. Din momentul împrietenirii cu I. C. Brătianu, C. Stere începe să joace în mișcarea democratică, conștient sau nu, un rol de agent al mării burghezii. Foarte plastic înfățișează raporturile lui Stere cu Brătianu, în cartea sa *Poporanismul reacționar*, H. Sanielevici :

„Ca să ajungă șeful partidului liberal, d. Ionel Brătianu a trebuit să înlăture candidatura d-lui Costinescu, reprezentantul industriei protecționiste. De aceea, a poruncit sau a îngăduit d-lui Stere șarja în contra industriei (...) O dată ajuns șef, d. Brătianu s-a împăcat, firește, cu finanța și industria partidului (ba că era să rămâie șeful crișmarilor de la țară!...) și a început c-o labă de pisică să-l împingă ușor afară din partid pe d. Stere (...) Rău și-a bătut joc d. Brătianu de sufletul rural al d-lui Stere !“¹

Acestea fiind faptele, ce rol a îndeplinit poporanismul în complexul luptei de clasă din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea ? În preajma anului 1899, acest curent a jucat, mai întâi, un rol diversionist în rîndurile tinerimii intelectuale democratice, servind drept bază pentru sustragerea unei bune părți a ei de sub influența marxismului și înhămarea pe nesimțite la carul ideologiei burgheze. Tot prin producerea diversiunii țărăniste, poporanismul a creat o bază negocierilor dintre burghezia liberală și conducătorii oportuniști ai partidului social-democrat. Ulterior, devenit un apendice al liberalismului, poporanismul a

¹ H. Sanielevici, *Poporanismul reacționar*, 1920, pp. 421-422, în notă. În treacăt, observăm că manevra lui Brătianu față de Stere a fost reeditată, după primul război mondial, de Maniu.

constituit una din principalele mișcări diversioniste în viața social-politică și culturală.

Care este atunci conținutul de clasă al poporanismului? În studiul *Ideologia lui C. Stere*, ce conține cea mai consistentă analiză marxistă a sociologiei poporaniste — de dinainte de eliberare — Ștefan Voicu scrie:

„...Poporanismul lui Stere a fost produsul infiltrării relațiilor capitaliste la noi în țară, al problemelor puse de ciocnirea forțelor sociale izvorite din evoluția acelor relații de producție cu forțele sociale bazate pe relațiile iobago-feudale.“¹

Mai concret:

„Curentul poporanist reprezenta elementele burgheze radicale și progresiste sprijinite pe burghezia sătească și mijlocie, opuse feudalismului, neinteresate în dezvoltarea capitalismului industrial și care reacționau împotriva proletariatului, care, în lupta pentru democratizarea țării și ridicarea păturilor țărănești sărace, își întărea platforma luptei împotriva burghezo-moșierimii ca regim social.“²

Publicat în 1937 și încă într-un număr închinat memoriei lui Stere, cu prilejul morții lui, în acest studiu, îndrăzneț pentru acel timp, lucrurile nu se puteau totuși spune cu claritatea cu care le înfățișăm astăzi. Frazele citate definesc însă, chiar dacă nu cât se poate de explicit, natura socială, de clasă, a poporanismului. Dintr-o atmosferă de extaz mic-burghez în fața ideii de „popor“ și a creației populare, ce era la origine (1893—94), poporanismul românesc, pe măsură ce prinde sub-

¹ Șt. Voicu, *Ideologia lui Stere*, în *Viața românească*, nr. 1—3 din 1937, p. 137.

² *Idem*, p. 140.

stanță, devine un curent susținut de intelectualitatea burgheză și mic-burgheză antifeudală, înspăimântată de perspectivele capitalismului industrial, neîncrezătoare în proletariat și în lupta lui revoluționară și, în unele cazuri, direct ostilă acestei lupte,¹ curent ce, sub pretextul acțiunii pentru revendicările țărănimii, servește, în realitate, interesele burgheziei. Asupra acestui din urmă fapt atrăgea atenția încă Gherea, scriind în *Neoiobăgia* : „Sub cuvîntul și pretextul de reprezentant al intereselor poporului țărănesc (de aici și denumirea de poporanist), în fond, el (poporanismul) reprezintă mai ales interesele burgheziei țărănești, iară pe ale imensei majorități, pe ale țărănimii dezmoștenite, le reprezintă numai întrucît sînt în armonie sau cel puțin nu se ciocnesc cu cele dintîi. Cînd însă această ciocnire se ivește, poporanismul trece de partea burgheziei sătęști, împotriva mulțimii.“²

Teoria lui C. Stere despre necesitatea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice (rămasă la 1848 neterminată) de către burghezia liberală radicală (adică de către poporanisți), cu sprijinul „fruntașilor satelor“, al micii burghezii urbane și

¹ Nu numai în *Social-democratism sau poporanism* ?, ci și în alte lucrări, C. Stere atacă vehement proletariatul și mișcarea muncitorească. Astfel, în *Cîntarea pătimirii noastre*, de exemplu, el se sforțează din răspuneri să acopere de ridicul lupta socialiștilor romîni, iar meritul lui Goga îl vede în faptul că poetul nu exprimă setea de „dreptate abstractă“ pentru „proletarii din toate țările“, ci „sfînta dreptate pentru un neam de plugari, moșieri de baștină din moși strămoși stăpîni pe pămînt...“ (Cf. *Viața romînească*, nr. 1 din 1906.) La „Miscellanea“ și „Revista revistelor“, direcția Vleșii romînești polemizează în repetate rînduri cu socialiștii.

² C. Dobrogeanu-Gherea, op. cit., p. 228.

al intelectualității¹, confirmă deplin aprecierea pe care, pe temeiul studiilor citate, am dat-o poporanismului.

Prin rolul jucat în viața politică, poporanismul se definește ca un curent reacționar, mic-burghez, cu un conținut social-economic liberal prezentat sub învelișul înșelător al unui pretins socialism țărănesc, un curent ce exprima obiectiv interesele burgheziei sătești.

¹ Cf. *Social-democratism sau poporanism*, în *Viața românească*, nr. 1 din 1903, p. 59.

Pentru a face cât mai evidente contradicțiile interioare ale poporanismului — altminteri nefiind posibilă explicarea orientării contradictorii a *Vieții românești*, principala revistă în care s-a manifestat acest curent — este necesar să înfățișăm, oricît de sumar, formația și esența activității celor doi ideologi poporaniști declarați: C. Stere și G. Ibrăileanu.

După propria mărturisire, Stere (născut în 1865 la Cerepcău — Soroca) s-a format sub influența narodnicismului și „cu mult mai mult a literaturii apusene, fiind cucerit, îndeosebi, de critica marxismului”¹. Cînd, în 1893, trecea în România, el nu cunoștea de loc țara și cultura noastră, iar limba romînă o stăpînea — precum rezultă din vorbirea și corespondența personajului principal al romanului *În preajma revoluției* — de ajuns de aproximativ.²

¹ Cf. P. Nicanor et Co., *Poporanismul rusesc*, la „Miscellanea”, în *Viața romînească*, nr. 9 din 1911, p. 449.

² Cf. C. Stere, *În preajma revoluției*, vol. V, *Nostalgii*, p.p. 280-282 și VI, *Clubdreștii*, passim.

Tezele primelor sale articole, ca de altfel și ale celor de mai târziu, nu sînt, prin urmare, rezultatul unei analize temeinice a situației economice și social-politice din România, ci expresia unor idei preconcepute asupra specificului absolut al țărilor agrare. Asemeni personajului principal din romanul său autobiografic, Stere a venit din Rusia și a rămas pînă la sfîrșit cu prejudecata că realitățile țărilor din răsăritul Europei n-ar confirma doctrina marxistă, încăpătîindu-se să vadă în marxism un sistem de dogme încremenite, iar nu un îndreptar în studierea realităților istorice concrete din orice țară, cu particularitățile lor, cum este în realitate. De cum ia contact cu socialiștii din imaginara localitate Ciubărești, Ion Răutu caută să-i abată pe aceștia de la concepțiile lor, îndemnîndu-i ca, în loc de a lupta pentru eliberarea proletariatului, chipurile „neexistent“, să se gîndească mai bine la „dezrobirea țărănimii și la introducerea unui regim democratic — cît de modest — și de burghez“¹.

Precum se vede, personajul exprimă limpede ideile pe care creatorul său le sugera mai mult sau mai puțin confuz, în articolele din *Evenimentul*. El își dovedește prin aceasta incapacitatea de a înțelege legătura strînsă, indisolubilă, între problema țărănească și lupta proletariatului revoluționar pentru eliberarea sa și a întregii societăți de orice exploatare. Modul de a gîndi al lui Ion Răutu îi era propriu, evident, și autorului. Întocmai ca personajul său va fi acționat și Stere însuși în anii cînd depunea eforturi pentru convertirea fruntașilor socialiști la poporanism. În treacăt vorbind, pentru zdruncinarea

¹ C. Stere, *op. cit.*, p. 184.

convincerilor socialiste ale unui Morțun, Diamandy, Radovici, Nădejde, nu a fost nevoie de cine știe ce efortări.

Cu totul alta decît a lui Stere era formația tînărului Ibrăileanu în momentul venirii ideologului poporanist la Iași. Încă din liceu, viitorul critic luase cunoștință de operele întemeietorilor socialismului științific și, în ultima clasă, redacta, împreună cu doi colegi, *Școala nouă*, „foaie socialistă, ateistă, materialistă, realistă și revoluționară“, cum o va denumi el mai tîrziu, cu umor iar între anii 1890—1895 colaborează susținut la publicațiile socialiste, fiind membru al Partidului Social-Democrat. Spre deosebire de Stere, Ibrăileanu cunoștea îndeaproape, cum era și normal, istoria țării noastre, literatura romînă, admira fanatic poezia populară romînească, era, cu un cuvînt, perfect integrat în climatul culturii noastre. C. Stere avea, desigur, cunoștințe mult mai vaste decît Ibrăileanu, îmbrățișînd mai multe domenii ale culturii, și vorbea cîteva limbi. Asemenea însușiri — cărora li se asociau un puternic talent literar, o inteligență scăpărătoare și, pe deasupra, acea aureolă de martir al convingerilor democratice — explică prestigiul „sibiriacului“ în ochii zelosului militant socialist ce era, prin 1893, autorul de mai tîrziu al *Spiritului critic în cultura romînească*. Inițiat în mai multe discipline (drept, sociologie, economie politică, istorie, chiar... astronomie), Stere nu s-a consacrat în mod deosebit nici uneia, în sensul de a fi dat în vreun domeniu oarecare tot ce ar fi fost capabil să dea: a rămas un diletant superior. Ibrăileanu, după ce în adolescență frecventase sociologia, psihologia, biologia, și-a restrîns sfera de preocupări, dedicîndu-se integral științei literaturii.

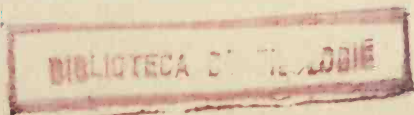
Cei doi corifei ai poporanismului se deosebeau de asemeni atât temperamental, cât și prin ambiții. Stere năzuia evident, deși nemărturisit, să joace un rol primordial în dirijarea destinului țării. Acest vis ascuns, în viață, sub masca unei desăvârșite abnegații¹, se exprimă clar în volumul amintit din ciclul *În preajma revoluției*. Ion Răutu se crede predestinat să îndeplinească o „misiune istorică” și, ispitit o clipă de gândul plecării în Occident, unde s-ar putea realiza ca intelectual de mare clasă, își reprimă stoic această dorință, impunându-și... sacrificiul unei cariere politice în sărmana Românie, amenințată, în absența lui, omul providențial, de pieire². În opoziție cu Stere, G. Ibrăileanu era însăși întruparea modestiei. Deși el era, după expresia lui M. Sadoveanu, „inima” revistei, „în înțeles anatomic”³, criticul nu ține să-și vadă numele pe coperta *Vieții românești*, iar articolele și le semnează, adesea, cu inițiale sau cu pseudonim, lăsându-le, în numeroase cazuri, uitate în paginile publicației, în loc să le adune, cum ar fi meritat cu prisosință, multe din ele, în volume. Dar nu în aceasta constă esențialul. Modestia lui Ibrăileanu se exprimă, în primul rând, în lipsa oricăror veleități de conducător, în asumarea celor mai ingrate obligații ale muncii redacționale și resemnarea desăvârșită la rolul cenușiu de „secretar de redacție”, fără nici o ambiție de afirmare personală pe planul vieții sociale.

Întâmplarea a voit ca destinele celor doi oameni, atât de deosebiți unul de celălalt, să se împle-

¹ Cf. H. Sanielevici, *op. cit.*, pp. 358-359.

² Cf. *op. cit.*, p. 186.

³ M. Sadoveanu. G. Ibrăileanu, în *Evocări*, E.S.P.L.A. 1954, p. 177.

tească. Cîştigat de doctrina propagată de Stere, fostul redactor al *Şcolii noi*, continuînd să se considere, totuşi, „socialist“, se manifestă ca un înfocat adept al poporanismului, neezitînd să încrucişeze, în mai multe rînduri, după 1900, spada cu noii reprezentanţi ai ideologiei proletariatului, ca şi cu fostul său dascăl în ale socialismului, C. Dobrogeanu-Gherea. Fără să polemizeze direct, deocamdată, cu cei ce militau în serviciul idealului pe care el îl abandonase, Ibrăileanu susţine, în *Poporanismul*, despre care am vorbit, unele teze diametral opuse concepţiei socialiste, marxismului. Încătuşată de poporanism, gîndirea lui nu depăşeşte, în acest articol şi multe altele, orizontul miciei burghezii. În dispută propriu-zisă cu socialiştii, criticul avea să se angajeze după apariţia *Vieţii romîneşti*. La întreţinerea ascuţitelor polemici cu publicaţiile socialiste, în cadrul rubricii „Miscellanea“, şi-a dat, desigur, şi Ibrăileanu contribuţia. Ar fi să intrăm însă în prea multe amănunte şi să deschidem mereu paranteze dacă am urmări desfăşurarea acestor polemici. Întrucît criticul s-a războit cu foştii tovarăşi de idei şi sub semnătură, arătînd cu claritate ce-l despărţea de ei, e mai nimerit a stărui asupra acestor materiale.

În decembrie 1909 şi ianuarie 1910, cotidianul liberal *Viitorul* publică trei scrisori deschise adresate de Ibrăileanu lui Dobrogeanu-Gherea. Scrise mai mult sub impulsul unei nevoi de confesiune intimă, decît cu intenţia de expunere argumentată a unui punct de vedere, aceste scrisori, abundînd în declaraţii sentimentale, ne pun în faţa unui adevărat haos ideologic. Evocînd activitatea sa în cadrul clubului socialist ieşean, Ibrăileanu îşi aminteşte că, în acei ani, atît el cît şi ceilalţi

membri ai partidului se îndeletniceau mai ales cu întocmirea de petiții pentru țărani și că, la alegeri, votau cu liberalii. Proletariat n-ar fi existat în capitala Moldovei.

„*«Proletari» — zice Ibrăileanu, punind cuvîntul între ghilimele — eu n-am văzut multă vreme la noi în Iași. Chiar azi, nu văd decît seara, uneori, întorcîndu-se niște biete evreice de la o fabrică de frînghii. Pe atunci nu era fabrica de frînghii...*“

Cu alte cuvinte, partidului socialist îi lipsea, după opinia lui Ibrăileanu, baza de masă, ceea ce a și dus la golirea continuă a clubului ieșean, pînă cînd n-au mai rămas decît vreo cincisprezece membri. Ce le rămînea de făcut, după părerea lui Ibrăileanu, socialiștilor consecvenți? Iată:

„...*Și atunci, cei 15 de la Iași și cu alți 15 de aiurea am început să vedem (cît e de greu, adesea, să vezi !), am început să vedem că partid socialist nu poate fi la noi, pentru că proletariat nu avem (...)* Și ne-am mai zis: ce facem noi? Votăm cu liberalii, pentru că-s mai «buni» — și altceva nu mai facem nimic? Și ne-am întrebat cu surprindere: ce sîntem noi, social-democrați sau liberali? Social-democratism nu facem că n-avem cum; dar liberalism facem, ca cei mai mulți dintre liberali: îi votăm! Și, probabil prezumțioși, ne-am mai zis: cei din urmă oameni nu sîntem noi în țara asta. Ceva am putea face noi bun în țara asta, dacă ne-am amesteca printre cei care sînt puși să facă ceva.“

Admirabilă concluzie! Cu asemenea jonglerii logice mai e de mirare că trădarea „generoșilor“ ajunge să fie înfățișată, nici mai mult, nici mai puțin, decît ca expresia îndeplinirii unei îndatoriri patriotice?!

„Țara asta — continuă Ibrăileanu bizara argumentație — are încă nevoie de lucruri care aiurea sînt cîștigate de mult. La noi, ne-am zis noi, nici liberalismul nu a făcut tot ceea ce are de făcut. În partidul liberal sînt tendinți care, realizate, ar fi un pas enorm spre civilizarea adevărată a țării.

Trebuie, sîntem datori să intrăm în partidul liberal, cu care votăm neconținut, că e mai «bun»...“¹

Cîtă miopie și naivitate inoculează Ibrăileanu unor lamentabile sofisme împrumutate de la C. Stere! Destăinuirile criticului trădează, întîi de toate, necunoașterea situației de fapt. Neexistînd la Iași întreprinderi industriale, prin urmare nici proletariat industrial, partidul socialist n-ar fi avut, chipurile, nici o rațiune de a exista. Ca și cum Iașii erau toată România!

Adevărul este că la sfîrșitul secolului trecut se poate vorbi despre un proletariat român definitiv format și în plină creștere. Potrivit citatei *Anchete industriale din 1901—1902*, folosită și de Stere în studiul *Social-democratism sau poporanism?*, numărul muncitorilor și al ucenicilor angajați în industria prelucrătoare era de 98.881, iar al celor din industria extractivă de circa 6.000.² Din totalul de 98.881 muncitori și ucenici din industria prelucrătoare, 32.473 muncitori și 3.421 ucenici, cărora li se pot adăuga 1.431 contramaiștri, erau ocupați în industria mare prelucrătoare. Prin urmare, la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, proletariatul industrial, de fabrică, ȳra

¹ G. Ibrăileanu, *Scrisoare deschisă către d. C. Dobrogeanu-Gherea*, în *Viitorul*, III, nr. 753 din 19 XII, 1909.

² Cf. *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România*, p. 218.

format din 37.325 de persoane, dacă socotim și contramaștrii, sau din 35.894, dacă ne referim numai la muncitori și ucenici. Cifrele cresc simțitor dacă li se adaugă numărul de muncitori din industria extractivă, din industria mică prelucrătoare, din transporturi, numărul proletarilor agricoli, al servitorilor. Însemnătatea economico-socială și politică a clasei muncitoare nu depinde însă atât de numărul ei, cât de rolul pe care-l îndeplinește în producție, de situația sa față de mijloacele de producție. Legat de cea mai înaintată formă de producție, nedispunând de mijloace de producție, proletariatul industrial era cea mai revoluționară clasă din România și o clasă în plină dezvoltare, organizarea căreia era ușurată de înseși condițiile producției capitaliste, de procesul de concentrare a producției.

În calitatea lor de reprezentanți politici ai clasei muncitoare, socialiștilor români nu le revenea, în condițiile date, doar sarcina de a organiza și conduce proletariatul. Îndatorirea lor era de a sprijini activ revendicările țărănești, de a lupta pentru lichidarea marii proprietăți feudale, pentru democratizarea țării, adică pentru sfărîmarea tuturor stăvilor ce stăteau în calea dezvoltării capitaliste, pentru crearea condițiilor care să permită rapida dezvoltare a proletariatului, ridicarea lui la „*lupta cea mare*“, trecerea la revoluția socialistă. Nu burghezia liberală era chemată să desăvîrșească revoluția burghezo-democratică de la 1848. Legată prin interese de moșierime, burghezia făcea, din contră, tot ce-i stătea în putință spre a împiedica îndeplinirea sarcinilor revoluției burghezo-democrate. Vital interesate în desăvîrșirea acestei revoluții erau proletariatul, țărănimea

muncitoare, toate masele exploatate, iar triumful revoluției burghezo-democratice era condiționat și la noi, ca în Rusia, de conducerea ei de către proletariat, în frunte cu partidul său de avangardă, de antrenarea largă a maselor la luptă pentru doborîrea stăpînirii burghezo-moșierești. Indiferent de intențiile unuia sau altuia, înscrierea intelectualilor socialiști în partidul bancherilor constituia, astfel, obiectiv, un rușinos act de trădare nu numai a intereselor proletariatului, dar și a intereselor democrației, în genere.

După cum însuși Ibrăileanu recunoaște, socialiștii și poporaniștii, intrînd în partidul lui D. Sturdza și Brătianu, au devenit pe de-a întregul liberali. În cea de-a treia scrisoare a sa către Gherea, apărută în nr. 773 din 13 ianuarie 1910 a *Viitorului*, criticul ieșean își asumă (cu naivă bună-credință, incontestabil) ingratal rol de avocat al liberalismului. Cele cîteva instituții înființate de liberali, legile promulgate de ei — toate acestea în interesul păturilor avute ale țărănimii — sînt înfățișate ca mari înfăptuiri în serviciul poporului.

„Liberalii — zice Ibrăileanu — au făcut Casa rurală, legile agrare, băncile populare, obștiile sătești, doi ani de serviciu militar, școli de adulți, 1.500 școli țărănești — în Capitală o administrație comunală europeană etc. — toate pentru cei «mici» și «obișduiți».”

Nimic de zis. Ce s-ar fi făcut sărmanii „obișduiți” fără Casa rurală și băncile populare, menite să dea impuls dezvoltării chiaburimii, dar mai ales fără cei „doi ani de serviciu militar”?! Pînă și reprimarea răscoalelor de la 1907 e nu numai

scuzată, ci prezentată de Ibrăileanu ca un act înțelept al guvernului liberal. Acreditînd afirmația lui Brătianu că ar fi fost uciși numai 419 țărani (nu 11.000, cum susțineau socialiștii și cum rezultă din documente), criticul, deplîngînd moartea celor căzuți sub gloanțe, caută să-l absolve pe șeful liberal de răspundere pentru masacrele comise de armată, zicînd că acesta nu din „*plăcerea de a singera pe țărani*“ ar fi ordonat să se tragă în ei, ci din înalte rațiuni de stat. Față de Stere, care ca prefect de Iași ar fi înăbușit mișcarea țărănească fără să recurgă la violență, nu-și precupește admirația. În loc să analizeze faptele, să releve semnificația lor, Ibrăileanu este, precum se vede, preocupat de stările sufletești ale celor ce au condus, la 1907, singeroasa înăbușire a răscoalelor. Cecitatea politică a criticului este desăvîrșită.

În ultima parte a scrisorii a treia, fostul discipol al lui Gherea își declară, în modul cel mai răspicat posibil, nețărmutul atașament față de noul său partid.

„*Iubite domnule Gherea* — scrie Ibrăileanu, vorbind despre foștii socialiști — *noi sintem liberali pur și simplu.*“ Precizînd că „*generoșii*“ nu reprezintă o fracțiune în cadrul partidului brătienist, ci constituie o parte integrantă a lui, criticul se solidarizează integral cu toate acțiunile liberale :

„*Noi sintem solidari cu trecutul și prezentul partidului liberal. Meritul, ca și dămeritul faptelor acestui partid, ni-l însușim pe de-a întregul. Dacă partidul face o faptă bună, ne simțim mindri ; iar dacă face una greșită, chiar dacă noi foștii am fi*

în contra acelei fapte, ne luăm partea de răspundere și de demerit.”¹

Judecînd după declarațiile atît de categorice cuprinse în ultima scrisoare către C. D. Gherea, ar trebui să-l situăm pe Ibrăileanu pe același plan cu cei mai zeloși corifei ai doctrinei liberale. Realitatea e că cele trei scrisori nu sînt altceva decît documente ale unei crize de conștiință, ale unei dureroase rătăcirii politico-ideologice. Spre a nu lăsa impresia că s-ar fi apropiat de liberali minat de interese personale, sau că ar fi intrat în partid cu intenția de a juca un rol dublu, fostul socialist ține să-și manifeste deschis perfecta lealitate față de noii prieteni politici, unind soarta sa cu a lor. Tot timpul, el menține discuția pe planul problemelor de conștiință, fiind preocupat de a demonstra nu atît valabilitatea ideilor profesate, cît propria sa onestitate interioară. Nimeni, citind scrisorile din *Viitorul*, nu poate pune sub semnul întrebării această onestitate. Problema e însă alta. O formulează Gherea, în răspunsul său la prima scrisoare a lui Ibrăileanu : „...ce-ați făcut în acest partid ? Aici e aici”². Altfel spus, ce activitate desfășurau „generoșii” în partidul liberal, interesele cui le slujeau, pe cine reprezenta acest partid ? — aceasta era întrebarea. E absolut sigur că G. Ibrăileanu, victimă a celor mai funeste iluzii poporaniste, ignora interesele de clasă pe

¹ Aceste afirmații vin în contradicție cu constatarea din articolul *Partidele noastre politice* (*Viața românească*, nr. 7 din 1909) că în partidul liberal existau mai multe curente : liberal, conservator, democrat-țărănist.

² C. Dobrogeanu-Gherea, *Răspuns la scrisoarea deschisă a d-lui G. Ibrăileanu*, în *Adevărul*, XX, nr. 7294 din 23 XII, 1908.

care le serveau socialiștii și ceilalți militanți democrați trecuți la liberali. Rupt de realitatea socială concretă, criticul putea crede sincer că liberalii, pe care dovedește a nu-i cunoaște, cu toate că se solidarizează din principiu, cu el, acționau în serviciul țărănimii, al maselor largi.

A acorda ideilor din acele trei articole prea mare importanță ar fi, fără îndoială, greșit. Activitatea lui Ibrăileanu s-a desfășurat în cu totul alte domenii decît acela al politicii militante. Aici, el era, cum o declară singur, un „diletant”. Criticul adoptă în 1909 atitudinea expusă mai sus, spre a arăta că nu fugea de răspundere pentru actul de la 1899 și că nu era un arivist. Informația, pe care ne-o dă Stere în articolul *Cum am devenit directorul «Vieții românești»*, că Ibrăileanu era atît de indiferent în ale politicii încît nici nu vota, este demnă de luat în seamă. Cu toate declarațiile de atașament față de partidul din care făcea parte, el n-a fost niciodată un liberal, n-a gîndit ca un liberal. Ceea ce nu înseamnă că n-a fost influențat de poporanism — de poporanismul politic.

Structural deosebiți psihic, C. Stere și G. Ibrăileanu au evoluat de fapt, urmînd aparent aceleași principii, în direcții diferite. Primul s-a aruncat cu frenezie în politica burgheză de partid, a devenit un politician de profesie. Celălalt și-a croit o viață retrasă, împărțită între orele de curs și seminar la universitate, masa redacțională, odaia sobră de acasă și mănăstirile moldovene, unde își petrecea în tihnă vacanțele. Potrivit mai multor mărturii ale unor oameni ce l-au cunoscut îndeaproape: M. Ralea, Izabela Sadoveanu, I. Botez, D. I. Suchianu, M. Sevastos ș.a., Ibrăileanu a fost chinuit toată viața de remușcări pentru îndepăr-

tarea de crezul din tinerețe. Dintr-o evocare a Izabelei Sadoveanu, aflăm, bunăoară, că, în ultimii ani ai vieții, criticul își amintea mereu, cu nostalgie, de „zilele acelea”, zilele unei vremi „rămasă în amintire cu o frumusețe dumnezeiască” și socotea că „tot restul e atins de veștejire, de suflul otrăvit al vieții”¹. Acestui document îi mai putem adăuga unul, nu tot atât de concludent, dar pe care se poate, totuși, pune temei. E vorba de afirmația lui H. Sanielevici, că Ibrăileanu ar fi trecut prin mari crize sufletești după 1899.

„Cu latura curat literară a ideologiei naționaliste” — scrie Sanielevici — era însărcinat d. Ibrăileanu, care se lupta groaznic să împace cît de cît noua dogmă obscurantistă, cu gîndirea și cultura lui socialistă. Lupta aceasta i-a procurat grele zbuciumuri sufletești și mari chinuri de conștiință, încît cu drept cuvînt se poate spune: multe i se vor ierta, că mult a suferit.”³

Zbuciumul de care era stăpînit sufletul criticului răzbate și în lucrările sale. În scrisorile către Gherea, acest zbucium a fost așternut pe hîrtie „dintr-un condei, la un ceas înaintat din noapte, sub impresia lucrurilor care au fost și a tragediei prin care trecem în acest greu moment al istoriei noastre”. Toate cele trei scrisori, îndeosebi prima, par fragmente de jurnal intim, spovedanii, mono-

¹ Izabela Sadoveanu, *Ultima întrevvedere cu G. Ibrăileanu*, în *Adevărul literar și artistic* din 22 III, 1936.

² Afirmația că poporanismul include naționalismul nu este autorizată de fapte. C. Stere a avut, ce e drept, alunecări naționaliste, dar nu ca poporanist. Naționalismul său nu decurgea din concepțiile poporaniste. În scrisul lui Ibrăileanu n-am găsit nici o umbră de naționalism șovin.

³ H. Sanielevici, *op. cit.*, p. 249.

loguri interioare. Adresându-se lui Gherea, apostatul vorbește, în realitate, cu propria conștiință. El caută să se justifice față de sine însuși, să se autoconvingă că, părăsind mișcarea socialistă, nu și-ar fi trădat, totuși, idealul tinereții. Argumentul pe care îl aduce în acest sens e, desigur, de natură pur subiectivă. „Generoșii“, susține el, nu sînt trădători, întrucît au trecut la liberali „toți (...) ca grupare, după o matură chibzuință...“, adică n-au „dezertat pentru foloase materiale de la un partid“.

În ceea ce-l privește, autorul scrisorilor pretinde a-și fi păstrat convingerile socialiste.

„Să-ți spun încă o dată lucrurile? — scrie, dez-nădăjduit, Ibrăileanu. Ei bine, ascultă, iubite d-le Gherea: Eu am asistat la moartea socialismului, rămînînd socialist.“

Într-adevăr, „mari chinuri de conștiință“ trebuie să fi îndurat autorul de mai tîrziu al Adelei! Atît de mari încît, pierzîndu-și luciditatea, asociază cele mai contradictorii noțiuni, caută să împace idei ce se exclud reciproc. Pe de o parte, criticul pretinde a fi rămas socialist chiar și după dizolvarea Partidului Social-Democrat, pe de alta apără cu înverșunarea neofitului partidul liberal de atacurile îndreptate de adversari împotriva lui. Rareori adevărul că drumul către iad e pavat cu bune intenții și-a găsit o mai vie ilustrare ca în cele trei scrisori deschise ale lui Ibrăileanu.

La drept vorbind, în domeniul esteticii, al criticii literare, mentorul *Vieții romînești* nu s-a îndepărtat simțitor după 1900 de concepția din tinerețe, înrîurită fructuos de ideile socialiste. Format sub puternica influență a literaturii socialiste, intim legat de tradiția culturală romînească, călăuzindu-se după exemplul unor luptători

progresiști de pe la mijlocul secolului trecut, precum Kogălniceanu și Russo, străin de înrîurirea directă a narodnicismului, de ideologia căruia, neștiind rusește, va fi luat cunoștință doar prin Stere, Ibrăileanu, chiar depărtîndu-se de marxism, nu a devenit un adversar din principiu al ideologiei clasei muncitoare, dimpotrivă, a păstrat toată viața, ca pe un talisman scump, amintirea anilor de luptă în cadrul partidului socialist, numai că — și în aceasta constă rătăcirea lui — era de părere, ca un prizonier al diversiei poporaniste ce se afla, că, pentru țara noastră, trecerea la socialism ar fi fost posibilă numai într-un viitor îndepărtat și pe calea arătată de curentul pe care, prin adopțiune, îl reprezenta. În ultimii ani ai vieții, criticul nu numai că rechemă adeseori în memorie timpul cînd milita pentru socialism, dar, potrivit mai multor mărturii, manifesta un viu interes pentru prima țară socialistă din lume, o admirație nețărmurită pentru realizările Puterii Sovietice.¹

În lumina acestor date, ne va fi mai ușor să descifrăm tendința fundamentală din scrierile lui Ibrăileanu, tendință, dacă nu direct opusă, oricum independentă, în fond, de aceea a activității politico-publicistice a lui C. Stere. Spre deosebire de șeful poporaniștilor romîni, care în diverse lucrări (*Social-democratism sau poporanism ?* și altele) dezvoltă îndeosebi concluziile politice și cele de

¹ Cf. articolele semnate de Traian Bratu și D. I. Suchianu în *Viața romînească*, nr. 4-5, din 1936 ; evocarea lui Octav Botez din *Adevărul literar și artistic* din 29 III 1936 ; relatarea lui M. Ralea din studiul introductiv la ediția din „Biblioteca Pentru Toți” a *Paginilor alese* de G. Ibrăileanu ; mențiunea lui M. Sevastos din *Amintiri de la «Viața romînească»*, 1956, p. 310.

ordin social-economic ce decurg din poporanism, acreditează utopiile poporaniste, iluziile mic-burgheze reacționare, mentorul literar al *Vieții românești* reține mai mult latura sentimental-romantică a curentului, partea de critică socială cuprinsă în acest curent, îndemnul la compasiune față de chinuita lume a satului, la aplecarea cu înțelegere asupra realității rurale, asupra suferințelor maselor țărănești. Pentru orientarea literară a revistei, pentru dezvoltarea creației scriitorilor grupați în jurul ei, predominarea acestui aspect al poporanismului a avut o însemnătate covârșitoare. Înțeles ca un curent de simpatie față de țărănime, ca un îndemn la dezvăluirea durerilor ei, poporanismul literar stimula — într-o perioadă istorică în care problema țărănească reprezenta principala și cea mai gravă problemă socială, de soluționarea căreia depindea întreaga dezvoltare a țării — studiul aprofundat al realității, scrutarea adâncă a unora din cele mai caracteristice fenomene contemporane și zugrăvirea lor veridică, adică, în ultima instanță, dezvoltarea realismului critic.

Dar ce a fost *Viața românească* și ce rol a jucat ea în cultura noastră? În ce raporturi se afla această revistă cu poporanismul?

POPORANISMUL
ȘI „VIAȚA ROMÎNEASCĂ“

Adversarii pretindeau că publicația ieșeană ar fi un organ de partid, și anume o revistă liberală camuflată. Vădit răuvoitoare, afirmația nu poate fi decît respinsă. Legăturile *Vieții romînești* cu partidul liberal nu pot fi, totuși, tăgăduite. Rubrici permanente erau deținute de frunțași liberali. Cronica externă era semnată de I. G. Duca, cea internă de C. Stere. În cîteva rînduri, dedesubtul cronicii economice găsim semnătura lui Vintilă Brătianu. Revista se bucura, de asemenea, de colaborarea lui Spiru Haret, căruia de altfel își datora în bună măsură, ca și *Sămănătorul*, însăși apariția. La legăturile publicației cu partidul liberal face aluzie, în 1907, Paul Bujor, care invocă acest fapt pentru motivarea renunțării lui la directoratul științific.¹ În ampla și documentata sa monografie, *Ibrăileanu, omul*, Savin Bratu citează un pasaj dintr-o scrisoare a criticului către Brătescu-Voinești, din care rezultă că *Viața romînească* era stipendiată, la apariția ei, de „*patrusprezece proprietari*” și conchide că re-

¹ Cf. *Adevărul*, XIX, nr. 6362, din 11 V, 1907.

vista a fost „în fond finanțată de partidul liberal”¹.

Dintre intelectualii ieșeni, cel care a depus mai multă străduință pentru înființarea unei reviste în capitala Moldovei a fost Garabet Ibrăileanu. În *Cum am devenit directorul «Vieții românești»*², Stere povestește cu umor împrejurările în care ar fi fost constrâns de Ibrăileanu, intrat la el în casă cu un băț noduros, să accepte direcția revistei ce urma să apară. În spusele lui Stere se află, de bună seamă, o doză de invenție, dar e un fapt că lui Ibrăileanu, iar nu politicianului poporanist, îi datorăm aducerea revistei pe lume. Dintr-o scrisoare a criticului către C. Dobrogeanu-Gherea, descoperită de Al. Piru, reiese că, înainte de a-i fi... impus lui C. Stere conducerea *Vieții românești*, Ibrăileanu i-o oferise lui Gherea. Faptul e deosebit de elocvent și întărește cele zise mai sus despre poziția ideologico-morală a autorului *Spiritului critic*. Continuând, cum am văzut, să se considere „socialist”, Ibrăileanu căuta să-l convinică pe Gherea că el, unul din îndrumătorii *Contemporanului* de odinioară, și „socialiștii” ieșeni ar urmări, în esență, un același ideal și ar avea același „mod de a gândi”.

„Dacă ne deosebim — scrie Ibrăileanu — în privința a ceea ce credem că trebuie de făcut în lucrurile politice curente, deosebirea cred că vine de acolo că unii credem că slujim idealul într-un chip, alții în altul — dar idealul cred că e același la toți. Așa că avem destule lucruri comune care să ne apropie în de noi și să ne separe de rest.”

¹ Savin Bratu, op. cit., p. 213.

² Cf. C. Stere, art. cit., în *Viața românească*, nr. 1, 1933.

Pe temeiul „lucrurilor comune“, Ibrăileanu îl roagă pe Gherea : „...te rugăm să te pui în fruntea ei (a noii reviste) sau cel puțin să colaborezi și de la primul număr, pentru că (sic !) să știe toată lumea, prin faptul colaborării dumitale, ce vrea să fie această revistă“¹.

Închipuindu-și că poporanismul liberal și socialismul tindeau spre un țel comun, Ibrăileanu se înșela amar, firește. Tocmai această autoamăgire, tocmai efortarea sa de a se încredința pe sine însuși și pe alții că, în realitate, nu și-ar fi trădat convingerile din tinerețe, explică însă multe din contradicțiile ce ne vor izbi în activitatea criticului și redactorului *Vieții românești*.

Revista apare în martie 1906. Directori : C. Stere și socialistul Paul Bujor. Titlul sugerat, pe cât se pare, de Vlahuță², care condusesese între 1893 și 1896 *Vieața*, rezumă lapidar însăși orientarea revistei. Aceasta tinde să devină oglinda vieții românești, o nouă *Dacie literară*. Sanielevici susține³ că, inițial, liberalii ieșeni intenționau să transfere la Iași *Curentul nou* din Galați și că aceștia i-ar fi făcut în acest sens propuneri pe care el le-ar fi refuzat. În cazul acceptării propunerilor, revista ieșeană s-ar fi numit *Curentul nou*. Amănuntul nu e lipsit de semnificație, știind că revista gălățeană apăruse ca o reacție împotriva sămănătorismului.

În momentul apariției *Vieții românești*, viața literară era dominată de sămănătorism. Ce interese de clasă au prezidat la nașterea acestui curent se poate afla din studiul *Sămănătorismul de*

¹ Al. Piru, *Ibrăileanu către Gherea*, în *Viața românească*, nr. 11 din 1956, p. 182.

² Cf. M. Sevastos, *Amintiri de la «Viața românească»*, 1956, p. 30.

³ H. Sanielevici, *op. cit.*, p. 235.

G. C. Nicolescu. Pe plan social, sămănătorismul continua direcția reacționară junimisto-conservatoare, preluând tezele retrograde, șovine, din unele articole apărute în presa conservatoare, atacînd instituțiile burgheze de pe poziții feudale și patriarhal-țăărănești. Pe plan literar, acest curent — respingînd teoria maioresciană a artei pentru artă, ce urmărea golirea creației beletristice de conținut social, spre a servi doar ca obiect de desfătare pentru pretinsa elită a societății — propaga scrisul direct angajat în slujba politicii celei mai reacționare. Literatura produsă sub înrîurirea sămănătorismului e, de regulă, o literatură palidă, perisabilă, cînd nu e născută moartă. Alături de *Sămănătorul*, ce ajunsese să dea tonul în literatură, apărea, la începutul lui 1906, o singură revistă de directivă cu oarecare autoritate — *Convorbiri literare*. În cuprinsul ei, iar mai tîrziu în *Convorbiri critice* (apărută în 1907), discipolii lui Titu Maiorescu, și în special Mihail Dragomirescu, arborau steagul zdrențuit al esteticii junimiste, susținînd purismul în literatură. Din 1905 apărea *Viața nouă*, eleganta revistă simbolistă a lui Ovid Densusianu, fără ecou în publicul larg, răspîdită doar în mediul universitar bucureștean. Mai exista o revistă de oarecare prestigiu, *Noua revistă romînă* (director : G. Rădulescu-Motru), născută în 1900. Toate aceste publicații erau organe ale difuzării unor idei sociale și estetice, reprezentînd punctul de vedere al uneia sau alteia dintre grupările formate în lumea claselor stăpînitore. Mișcarea muncitorească, refăcută după criza în care o adusese trădarea „generoșilor“, se afla într-o fază de avînt ce avea să ducă la reînființarea, în 1910, a Partidului Social-Democrat. Ea își avea ziarul său, foarte combativ, *Romînia muncitoare*,

dar o revistă socialistă, care să dezbată, ca odinioară *Contemporanul* și *Lumea nouă literară și științifică*, probleme de artă și literatură, lipsea. O asemenea revistă nu avea să apară decît mult mai tîrziu. *Viitorul social*, ca și *Facla* lui N. D. Cocea, apărută în 1910, publicau doar incidental literatură, de loc articole teoretice, iar *Viața socială* a aceluiași, scoasă tot în 1910, promova modernismul, văzînd în el, în mod greșit, o mișcare antiburgheză. Abia după război, datorită partidului comunist, vor vedea lumina tiparului periodice cultural-literare revoluționare, precum *Cultura proletară* (1926), iar mai tîrziu *Bluze albastre* (1932), *Reporter*, *Era nouă* (1937), *Manifest*, *Țară nouă* etc.

În aceste condiții, apariția *Vieții românești* a adus un reviriment în lumea literară.

Ce-și propunea revista? Cum înțelegea ea să reflecte „viața românească”? Telurile publicației sînt relevate în articolul *Către cititori*, ce deschide primul număr, ca și în numeroase alte materiale tipărite în cuprinsul revistei în decursul anilor, iar în articolul *După 27 de ani*, scris de Ibrăileanu în 1933, cu prilejul transferării *Vieții românești* în Capitală, se face un succint bilanț al activității acesteia.

„*Revista noastră, ca oricare alta — citim în articolul-program din întîiul număr — nu poate avea alt scop decît munca pe cîmpul culturii naționale.*”

Precizînd că „noțiunea de cultură națională nu e în contradicere cu cea de cultură universală, omenească”, direcțiunea revistei (articolul este semnat: *Viața românească*) formulează ideea de bază ce avea să călăuzească publicația timp de aproape patru decenii, aceea că „un popor nu-și poate justifica dreptul la existență distinctă în

sinul popoarelor civilizate decît dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, dîndu-i nota specifică a geniului său". După părerea (neîntemeiată) a autorului (sau autorilor) articolului, poporul român n-ar fi dat încă o contribuție specifică la sporirea culturii mondiale (dar Eminescu, Creangă, Caragiale?), deoarece n-am fi făcut altceva decît „să ne împărtășim mai cu dinadinsul la civilizația popoarelor din Apus". Starea aceasta nu mai putea să dureze — conchide conducerea *Vieții romînești*; „ar fi vremea (...) să dăm lumii răsunetul sufletului nostru atins de cultura apuseană". Aceasta presupune, după părerea ei, îndreptarea spre popor, ca spre singurul depozitar a tot ce e specific național. Ideea că o literatură va fi cu atît mai specific națională cu cît va avea un caracter popular mai pronunțat — idee pe care o găsim clar exprimată încă de Bielinski¹ — reprezintă una din cele mai valoroase teze susținute de *Viața romînească*. În articolul de care ne ocupăm se stabilește fără echivoc existența unui antagonism între „clasele de sus și poporul de jos", existența, în consecință, a „două nații". Constatarea aceasta, datînd încă de la Disraeli, o mai

¹ Din tot ce a scris Bielinski se poate deduce că el privea specificul național în legătură strînsă cu caracterul popular. În *Priviri asupra literaturii ruse din 1846*, criticul zice: „...Și mai absurd e să atribui majorității poporului numai cusururi, iar minorității numai calități. Bine ar mai arăta națiunea franceză, dacă ar fi judecată după nobilimea desfrînată din vremea lui Ludovic al XV-lea! Iată o pildă care dovedește că minoritatea exprimă mai curînd laturi rele decît bune ale caracterului național, atunci cînd ea duce o viață artificială, opunîndu-se majorității ca o entitate deosebită și străină de aceasta..." (G. V. Bielinski, *Pagini alese*, II, E.S.P.L.A., 1953, p. 153.)

făcuse la noi Gherea în studiul său despre Coșbuc¹. Iată cuvintele autorului (sau autorilor) articolului *Către cititori*:

„Clasele de sus stau în aer, fără atingere cu poporul de jos, care, în țara noastră, el singur este o clasă pozitivă și a păstrat mai curat sufletul românesc. Între clasele de sus și popor este o prăpastie adâncă, care, la noi, desparte aproape două nații. Clasele de sus se ating numai de cultura apuseană, de care poporul nu se atinge și pe care, din lipsă de contact cu poporul românesc, clasele de sus n-o asimilează, ceea ce e tot una cu a spune că o caricaturizează. Lipsa contactului cu poporul românesc ne face ca, în loc să absorbim cultura străină, să ne absoarbă ea pe noi, să ne asimileze ea pe noi...”

Acesta fiind crezul înscris de *Viața românească* pe drapelul său, caracterul anticosmopolit al programului revistei este evident. Anticosmopolitismul este principala trăsătură a ideologiei culturale, și îndeosebi literare, profesată de publicația ieșeană. De îndată însă ce, în articolul în discuție, se arată mai concret ce trebuie înțeles, după opinia direcțiunii *Vieții românești*, prin întoarcerea la popor, apare — sub influența poporanismului — nota diversionistă. Cultura românească specific națională se va naște — zice articolul — atunci: „...cînd, prin cultură, viață politică mai largă și ridicare economică, țărănimea va căpăta

1 „În «*Noi vrem pămînt*» nu mai sînt romîni, nu mai sînt copii ai aceluiași nașli — sînt două nașli deosebite, care se luptă și se urăsc de moarte: e nașlia clasei dominante de la orașe și a clasei dominate de la sate.” (C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, vol. III, ed. I-a, 1899, p. 333.)

în stat valoarea socială proporțională cu valoarea sa numerică, economică, morală și națională..."

Identificarea „poporului de jos” numai cu țărănimea, refuzul de a recunoaște și în muncitorime, și mai ales în ea, un reprezentant prin excelență al intereselor naționale superioare — ce nu pot contraveni internaționalismului proletar, dimpotrivă — învederează pecetea poporanistă retrogradă, aplicată pe o concepție cu premise juste, democratice și progresiste. De altfel, orientarea poporanistă a articolului *Către cititori* este mărturisită clar, în final :

„Și, dacă este nevoie să dăm idealului nostru cultural național și democratic un nume cuprinzător — numele său este : «Poporanismul».”

Punctul de vedere poporanist este exprimat, din primul număr, și în „Cronica literară”, iscălită G. I.

„Literatura românească — scrie Ibrăileanu — nu poate fi decât «românească».”¹

„Și spiritul românesc, considerarea lumii și reacția față cu lumea, fiind mai neperversit, mai curat la poporul românesc de la țară, numai acei scriitori vor reprezenta spiritul românesc, care sau fac parte din țărănime și n-au rupt legăturile morale cu ea, ca, de pildă, luînd pe cei mai tineri, Octavian Goga și (ce exemplu !) Ciocîrlan, sau care, dacă nu fac parte din țărănime, și-au plecat urechea la popor, s-au botezat în izvorul curat și

¹ Tautologia (adversarii *Vieții românești* au făcut, pe vremuri, mult haz în jurul ei) e numai aparentă. Tributar poporanismului, criticul vrea să spună că adjectivele „românesc” și „țărănesc” sînt aproape sinonime. În articolul citat din *Curentul nou*, el scria, în același spirit : „*Literatura țărănească e aceea creată de o mentalitate țărănească, adică românească.*”

romînesc al sufletului popular, ca de pildă Sadoveanu, sau fac parte dintr-o clasă superioară, dar care, din cauze istorice, trăind cu poporul, departe de influențele nefaste străine care au trecut peste aceste țări, și-au păstrat sufletul curat romînesc, ca de pildă clasa boiernașilor (...) din care face parte Brătescu-Voinești...¹

Atitudinea de „simpatie” față de țărănime, împreună cu tendința spre „naționalizarea” literaturii, ar forma conținutul poporanismului literar.

„Această infiltrare a spiritului romînesc în literatura cultă este poporanismul din punct de vedere al conținutului sufletesc al scriitorului” — zice G. I., în articolul citat. În al doilea număr al revistei, criticul publică, tot la rubrica „Cronica literară”, articolul «Morală» în artă, în care scrie :

„În literatură, poporanismul va însemna atitudinea de simpatie a scriitorului față de clasa țărănească.”²

Nu e cazul să mai insistăm asupra ideilor poporaniste ; ar însemna să repetăm cele scrise în paragrafele precedente. Ceea ce se impune observației, încă din cuprinsul articolului-program al *Vieții romînești*, e prezența, pe fondul concepției poporaniste, a unor teze absolut valabile, ce depășesc obiectiv acest curent. Biciuirea cosmopolitismului claselor parazitare constituie o contribuție incontestabil pozitivă a revistei, cu atât mai mult cu cît direcțiunea înțelegea să se delimiteze de naționalismul retrograd al sămănătoriștilor. N. Iorga se declara pentru completa izolare națională, cerînd „taxe pe cărțile de literatură (nu de știință) străine, taxe pe ziarele străine (...),

¹ G. I., *Scriitori și curente*, în *Viața romînească*, nr. 1 din 1906, p. 136.

² G. I., «Morală» în artă, loc. cit., p. 306.

taxe pe trupele străine...” și „*nerecunoașterea absolută a diplomelor de învățătură străine*”¹. Cu totul altfel pune problema *Viața românească*. Nu respingerea din capul locului a culturii străine, ci asimilarea ei, adaptarea la condițiile particulare ale țării noastre — iată punctul de vedere al revistei. Lozinca *Vieții românești* era aceasta: „*Cît mai multă cultură străină, dar în același timp cît mai multă asimilare a ei*”².

Ideologia literară a revistei a fost elaborată aproape exclusiv de G. Ibrăileanu, care, însuflețit de aceleași convingeri ce-și găsiseră expresia și în articolul *Poporanismul din Curentul nou*, imprimă *Vieții românești*, în literatură, o direcție antijunimistă, antimodernistă și, în același timp, antisămănătoristă. Despre fronturile de luptă ale revistei vorbește Ibrăileanu în amintitul *După 27 de ani. Viața românească* — menționează criticul — apăsarea într-un moment cînd

...„*Se criticau formele nouă introduse în veacul trecut, se regreta vechiul regim și se admira țăranul patriarhal ca o rămășiță a vremurilor lui Mihai și Ștefan. Și se idealiza acest țăran tocmai pentru că era atît de rămas în urmă, cu totul în afară de viața civilizată europeană.*”

Ce opunea noua revistă acestui punct de vedere reacționar? Exact ceea ce, prin Ibrăileanu, îi opusesese *Curentul nou*:

„*«Viața românească» vedea în țăran altceva. Țăranul social, țăranul sărac, țăranul care are nevoie de reforme, de ridicare, de transformare...*”

¹ N. Iorga, *Boierimea franceză în România*, în *Sămănătorul* din 22 II, 1904, și *O luptă literară*, vol. I, 1914, p. 109.

² G. Ibrăileanu, *După 27 de ani*, în *Viața românească*, nr. 1 din 1933.

Subliniind că *Viața românească* apăra „formele nouă împotriva conservatorilor și a țărăniștilor literari, împotriva «Convorbirilor» și a «Sămănătorului»“, criticul scrie mai departe:

„*«Viața românească» cerea transformarea plăieșilor lui Ștefan cel Mare în cetățeni*“ și repetă, în alți termeni, obiecțiile din *Curentul nou*, împotriva celor ce, pe vremuri, idealizau „*țăranul pitoresc cu plete, cu chimir*“, amintind și faptul că idealul poporanist al noii publicații era „*țăranul îmbrăcat europenește, care are casă de cărămidă*“... șcl., șcl.

În ambianța culturală a momentului în care apărea *Viața românească*, asemenea vederi reprezentau, cu toate limitele și confuziile pe care le conțineau, o reacție împotriva ideologiei oficiale. Diversionistă prin întreținerea iluziei mic-burgeze a posibilității unei „*fericite democrații rurale*“, bazată pe mica proprietate agricolă, ca și prin soluțiile pe care le indică în vederea înfăptuirii unui asemenea ideal, orientarea revistei exprima o tendință progresistă în măsura în care opunea idealul „*țăranului îmbrăcat europenește*“, locuind în „*casa de cărămidă*“, stării de îngrozitoare înapoiere în care satul românesc era constrins să trăiască, datorită crîncenei exploatare feudale și feudalo-capitaliste. Exaltînd imaginea convențională a țăranului fericit în primitivitatea lui, ideologiei sămănătoriști îndrumau literatura aflată sub influența lor spre un romantism paseist, retrograd, ce deforma realitatea, îndemna la părăsirea oricăror preocupări de a ridica satul în sfera civilizației. În opoziție cu el, *Viața românească*, prin orientarea creației literare spre „*țăranul sărac, țăranul care are nevoie de reforme, de ridicare*“, propaga realismul, un realism social, critic. În

această privință nu poate exista nici un dubiu. Dezideratul zugrăvirii țaranului în chip veridic a fost subliniat de nenumărate ori în revistă. Precizînd încă o dată că „poporanismul” (ghilimelele sînt ale autorului) *Vieții romînești* „a fost punctul democratic și moral din care am privit acea parte a literaturii care tratează despre țaran”, o notă publicată la „Miscellanea”, în primul număr de după întîiul război mondial, accentuează ideea de veridicitate artistică, cerută de revistă scriitorilor :
„Tendinței reacționare și tradiționaliste de a zugrăvi pe țaran ca o mărturie vie și venerabilă a trecutului, sădind în sufletul cititorului dorința imorală de a vedea pe țaran veșnic rămas în urmă — i-am opus tendința progresistă și umanitară de a zugrăvi pe țaran în chip realist, așa cum este, mizer și dezarmat, spre a sădi în sufletul cititorului nemulțumirea de realitatea prezentă și dorința de a contribui la ridicarea țărănimii.”¹

Prin această pledoarie pentru realism și democratism, revista se situează, în ciuda inconsecvențelor și mărginirii ei, pe linia celor mai prețioase tradiții ale literaturii romîne din secolul trecut și de la începutul secolului nostru.

Cu toate că vederile sale în problemele social-politice reprezintă un simțitor regres în raport cu programul, de ajuns de limitat și el, al socialiștilor din jurul *Contemporanului*, G. Ibrăileanu continuă pe plan estetic lupta lui Dobrogeanu-Gherea pentru realism în literatură. De la retragerea lui Gherea din critica literară, pînă după 1920, cînd începe să se manifeste Mihai D. Ralea,

¹ P. Nicanor et Co., *Anul XII*, în *Viața romînească*, nr. 1 din 1920, p. 160.

G. Ibrăileanu rămîne singurul reprezentant notoriu al criticii științifice în România.

Urmărind definirea poporanismului în ansamblu, ca fenomen, iar nu analiza operei unuia sau altuia dintre poporaniști, această lucrare nu-și poate, desigur, propune să discute ca atare ideile lui Ibrăileanu. Aceasta cu atât mai mult, cu cît activității criticului i-au fost consacrate studii speciale cuprinzătoare, precum *Criticul științific Ibrăileanu* de M. Ralea, *Concepția despre artă și literatură a lui G. Ibrăileanu* de Al. Dima, *Moștenirea lui G. Ibrăileanu* de Savin Bratu și *Opera lui G. Ibrăileanu* de Al. Piru, cărora li se alătură reconstituirea biografică — ce conține și considerații despre operă — *Ibrăileanu, omul*, de Savin Bratu.

Intrucît însă unele din tezele lui Ibrăileanu — teze ce au constituit un îndreptar în lupta *Vieții românești*, exercitînd astfel o vădită influență asupra colaboratorilor, printre care se găseau scriitori de primul rang — explică raporturile complexe dintre ideologia publicației și doctrina poporanistă ce nu se confundă cu cea dintîi, expunerea, oricît de sumară, a acestor teze nu poate fi evitată.

Activitatea de critic, istoric și teoretician literar a lui Ibrăileanu în perioada 1906—1920 — „poporanistă” — ca și în perioada precedentă (1890—1895) — aceea a colaborării la presa socialistă — se desfășoară sub semnul luptei împotriva estetismului și „artei pure”, pentru o literatură realistă, democratică, inspirată din realitățile naționale, pătrunsă de tendințe progresiste. Respingînd principal impresionismul și tot ce ține de critica estetizantă, Ibrăileanu vedea în critică o știință, profesarea ei presupunînd studierea fenomenului literar încadrat în complexul fenomenelor extraestetice cu

care trăiește în simbioză și care explică originea și natura lui. Academicianul Tudor Vianu își amintește o convorbire a sa de prin 1924 cu animatorul *Vieții românești* și, între altele, redă o profesie de credință a criticului.

„Opera literară — zicea Ibrăileanu — este pentru mine un obiect de observație. Privesc acest obiect cu atenție, îl întorc pe toate fețele, îl leg de toate cauzele lui, așa cum aș face cu o speță animală sau cu un fenomen fiziologic.“¹

Declarația concordă cu numeroase alte propoziții cu conținut asemănător ce pot fi spicuite din întreaga operă a criticului. Astfel, în *Spiritul critic în cultura românească*, Ibrăileanu, vorbind despre îndatoririle criticii literare, scria în spiritul concepțiilor lui Sainte-Beuve și Taine: „A face critică literară este a face anatomia, fiziologia și etiologia unei opere de artă“...

Și explicându-se:

„Cînd diseci opera de artă sau spiritul scriitorului — anatomia operei sau a spiritului scriitorului — pentru a-i descoperi însușirile, cînd descoperi legătura între acele însușiri și condiționarea lor reciprocă — fiziologia operei sau a spiritului scriitorului; cînd descoperi legătura cauzală dintre opera sau spiritul scriitorului și condițiile cosmice, morale, intelectuale, sociale, în care s-a produs acea operă sau s-a format acel spirit — etiologia operei de artă — atunci faci critică științifică, critică literară“²...

Cu ani mai tîrziu, în articolul *La jubileul d-lui Iacob Negruzzi*, reprodus în volumul *Scriitori ro-*

¹ Cf. Tudor Vianu, *În amintirea lui G. Ibrăileanu*, în *Viața românească* din decembrie, 1944, p. 41.

² *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, 1909, p. 61.

mîni și străini, criticul, raportînd activitatea diferitelor generații de scriitori din secolul trecut la condițiile social-istorice în care aceștia au creat, subliniază necesitatea de a considera fenomenele literare în înălțuirea lor cauzală, dat fiind că „*tot ce e omenesc e supus determinismului, ca și restul universului*”¹.

Peste alți cîțiva ani, în articolul polemic *Greutățile criticii estetice*, Ibrăileanu accentuează din nou că, pentru a putea explica o operă, pentru a-i putea descifra sensurile, criticul literar trebuie să recurgă neapărat la ajutorul psihologiei și al sociologiei, adică să țină seama de factorii care au generat opera respectivă. El scrie:

„*Critica literară, așa cum s-a constituit de o sută de ani încoace, este un tot. Critica estetică, critica psihologică, critica științifică etc. sînt părțile acestui tot. Critica literară, cînd privește opera din toate punctele de vedere, este completă.*”²

Prin părerile sale despre metodologia criticii științifice, G. Ibrăileanu se apropie considerabil de concepția noastră asupra științei literaturii. Chiar dacă nu mai formulează ca în 1894 cerința raportării operelor literare la poziția de clasă a autorilor, nu îndeamnă criticii să descifreze fenomenele luptei de clasă în manifestările diverselor curente și scriitori, iar pe de altă parte nu acordă atenția cuvenită realizării artistice a scrierilor analizate, nu examinează conținutul și forma în unitatea lor dialectică (pe care teoretic o subliniază), îndrumătorul *Vieții românești* rămîne, prin antiestetismul său, un militant de seamă pentru

¹ *Scriitori romîni și străini*, Iași, 1926, p. 108.

² P. Nicanor et Co., *Greutățile criticii estetice*, în *Viața romînească*, nr. 1 din 1928, p. 144.

o critică fundamentată științific, un precursor al acelei adevărate științe a literaturii pe care o realizează astăzi, în țara noastră, cercetătorii călăuziți de principiile esteticii marxist-leniniste.

Cine are despre critica literară o concepție ca aceea profesată de Ibrăileanu concepe, implicit, arta ca un produs social, un instrument de utilitate socială. Criticul nu insistă nicăieri, pe cât știu, în mod deosebit asupra faptului că literatura își are izvorul în realitatea obiectivă — cum făcuse Gherea; acest adevăr elementar formează însă premisa, fundamentul tuturor considerațiilor sale estetice. Pentru Ibrăileanu, a vedea în creația artistică un joc gratuit al sentimentului și imaginației e o absurditate. Scriind despre Macedonski, el afirmă, nedrept de altminteri, că autorul *Floriilor sacre* ar fi fost „lipsit cu totul de acel realism, de acea posibilitate de contact imediat al sufletului cu lucrurile, fără de care nu există literatură¹ — nici clasică, nici romantică, nici simbolistă”². Din concepția originii sociale a artei decurge firesc ideea că arta este creată spre a îndeplini un anumit rol în societate. Reflectarea realității în operele artistice nu e un scop în sine, de aceea creatorul nici nu reproduce realitatea, ci făurește tablouri de viață, spre a comunica pe această cale un sentiment anumit, o viziune personală a lumii. Prin modul în care zugrăvește fenomenele realității, artistul exprimă un ideal de viață sau condamnă ceea ce contrazice acest ideal. Cu alte cuvinte, el militează pentru ceva. În anii colaborării la publicațiile socialiste, Ibrăileanu considera lite-

¹ Sublinierea mea.

² *Scriitori români și străini*, p. 161.

ratura „o armă admirabilă în lupta de clasă”¹. Acest punct de vedere nu mai este atât de net afirmat în scrierile ulterioare ale criticului, dar ideea funcției gnoseologico-educative a artei străbate în toate articolele de doctrină pe care acesta le publică în *Viața românească*.

G. Ibrăileanu e un partizan înfocat al concepției „artei cu tendință”. Continuînd lupta lui Gherea și a socialiștilor de la sfîrșitul secolului trecut, în genere, împotriva teoriilor „artei pentru artă”, criticul reliefează neconținut faptul că artă fără tendință nu există, că tendenționismul este inerent creației artistice. Inspirată de realitate, arta nu e o simplă copie a realității. De la această constatare porced toate tezele estetice ale lui Ibrăileanu.

„Orice operă de artă — romanul ca și poezia lirică, ca și drama, este expresia unei concepții asupra vieții — o filozofie a stărilor sufletești, o „philosophie d'états d'âme”² — accentuează doctrinarul Vieții românești, într-un articol, după ce, într-un număr anterior, declarase :

„Aprecierea lumii din afară, sentimentul față cu materia tratată în opera sa, atitudinea scriitorului, aceasta ne interesează...” și, referindu-se la disputa dintre apărătorii „artei pentru artă” și ai celei tendențioase, subliniase :

„Noi nu sîntem în contra «artei pentru artă», și pentru «arta cu tendință». Noi susținem că nu

¹ Cezar Vraja, *Înfrîmîrea artei*, în *Evenimentul literar*, nr. 9 din 1894.

² G. I., „*Reproducerea*» realității, în *Viața românească*, nr. 5 din 1906.

există «artă pentru artă», că orice artă e tendențioasă.“¹

Foarte pe larg discută Ibrăileanu problema raportului dintre artă și realitate, argumentînd inevitabilitatea prezenței unei atitudini, a unei tendințe, în orice operă, în amplul articol, publicat în două numere de revistă — *Probleme literare*. Demonstrînd că artistul nu poate înregistra pasiv, neutru, realitatea, că, vrînd-nevrînd, el reacționează într-un fel oarecare față de fenomenele înfățișate, deoarece, „ca și orice om, nu poate să nu aibă o concepție asupra vieții“, criticul scrie:

„Așadar, în opera de artă, nu e transpusă realitatea prin mijlocirea imaginilor, ci realitatea (imaginile ei) servește numai pentru a exprima un sentiment, a ilustra o concepție.

Realitatea, cum este ea, cum va fi fiind ea, n-a transpus-o nimeni în opera de artă. Orice operă de artă este o selecție de imagini de către un sentiment, de către o concepție.

„Orice operă de artă e o filozofie asupra vieții, ori, cum i s-a spus, o «critică» a vieții.“²

Cineva, citind articolul *Probleme literare*, fără a cunoaște opera criticului în întregime, ar putea fi înclinat să creadă că Ibrăileanu prezintă unilateral rolul concepției în plăsmuirea operelor de artă, uitînd să releve necesitatea concordanței dintre viziunea realității creată de un artist și realitatea însăși. Adevărul e însă că, în tot ce a scris, criticul pledează pentru oglindirea veridică a realității, pentru comunicarea adevărului vieții, așadar pentru realism. Încă în primul său articol

¹ G. I. «Morală» în artă, în *Viața românească*, nr. 2, 1906, p. 304.

² Art. cit., în *Viața românească*, nr. 9, 1906, p. 55.

din *Viața românească*, Ibrăileanu își formulează precis punctul de vedere în acest sens :

„Zugrăvirea realității nu mă interesează decît întrucît ea ilustrează concepția poetului. De aceea îi cer — îi cerem toți — ca, în ilustrarea concepției sale, să nu falsifice realitatea, atîta tot ; adică să aleagă din realitate haina concepției sale.“¹

Pe temeiul convingerii că adevărata artă nu copiază realitatea, ci o creează din nou, G. Ibrăileanu combate stăruitor naturalismul, socotindu-l „o cerință absurdă“². Asemeni altor critici contemporani și premergători, Ibrăileanu numește adesea naturalismul, impropriu, prin termenul de „realism“. Contextul luminează însă perfect adevărata țintă a atacurilor sale.

„«Realismul» (adică naturalismul) — zice el, bunăoară, în nr. 5 din 1906 al revistei — zugrăvirea realității pentru realitate, concepția unui autor — placă fotografică — n-a fost susținut nici de cei mai încăpățînați realiști, pentru că această concepție e în dezacord cu principiile elementare de psihologie...”

Artistul nu consemnează indiferent datele realității, el „...va selecta, va alege d'n realitate ceea ce, într-un sens sau altul, va fi expresia sentimentalității sale, justificarea sentimentalității sale“³.

Această idee o găsim și în studiul *Creație și analiză* : „Un creator nu copiază realitatea, ci-și realizează concepția sa despre realitate...”

...Așadar, creatorul selectează, transfigurează ceea ce a selectat, transformă totul în ceva nou

¹ G. I., *Scrittori și curenți*, loc. cit., p. 137.

² *Idem*, p. 137.

³ „Reproducerea” realității; loc. cit., p. 304.

și foarte personal. Lumea în opera de artă este «reprezentarea» (și chiar «voința și reprezentarea») foarte individuală a fiecărui creator.”¹

Pînă după primul război mondial, cînd începe (sub influența lui M. Ralea și, probabil, și a lui Paul Zarifopol și Tudor Vianu) să manifeste o vie preocupare pentru forma operelor literare — ne-reușind întotdeauna să o studieze în legătură intimă cu fondul, alunecînd spre tehnicism, în unele articole din *Scriitori romîni și străini* și *Studii literare* — Ibrăileanu face mai ales critică psihosociologică, aplicînd consecvent, deși cam unilateral, principiile teoretice enunțate cu diverse prilejuri. Criteriul suprem de apreciere a operei este, pentru Ibrăileanu, veracitatea imaginii artistice. Astfel, criticul îl admiră pe Tolstoi pentru că este „un colosal creator de viață”²; în Turgheniev descoperă un descifrator neegalat al „nuanțelor de sentiment”, surprinse îndeosebi în sufletul feminin³; de Gorki e cucerit datorită impresionantei picturi realiste a lumii de clasărilor („La Gorki, oamenii mici, ignorați, pierduți, nu mai sînt sfinți, nu mai sînt moraliști, nu mai sînt revelatori, dar sînt profund oameni”⁴); Caragiale i se revelă ca fiind „cel mai mare creator de viață din întreaga noastră literatură”, ca un scriitor care „pe pămîntul romînesc, pe lîngă suatele de milioane de oameni creați de Dumnezeu de-a lungul vremii, a mai creat cîțiva”⁵. Insușiri similare provoacă entuziasmul criticului pentru creația lui Sadoveanu. Autorul *Crîșmei lui Moș*

¹ *Studii literare*, Buc., 1931, pp. 52-53.

² *Note și impresii*, Iași, 1920, p. 8.

³ *Idem*, p. 16.

⁴ *Idem*, p. 221.

⁵ *Idem*, p. 227.

Precu „are (...) meritul de a nu falsifica realitatea”¹, întrucît „niciodată nu s-a zugrăvit mai adevărat și mai exasperant de puternic lipitorile satului”². Definind o particularitate a operei lui Sadoveanu, criticul arată că acest scriitor „a făcut lirism, exprimîndu-și sentimentele prin cea mai obiectivă zugrăvire a vieții”³. Sadoveanu — constată criticul, recenzînd *Mormîntul unui copil* — „e cel dintîi cîntăreț al pămîntului țării sale, vreau să zic că nimeni nu e legat ca dînsul, prin atîtea fibre tainice, cu sufletul acestui pămînt, cu cîmpiile lui, cu apele lui, cu oamenii lui, cu tragedia lui”⁴. Tot pentru fidelitatea față de adevărul vieții prețuiește Ibrăileanu nuvelistica lui Brătescu-Voinești, văzînd în acest autor un „poet tragic al inadaptabilității unor categorii sociale în mediul de azi, format prin introducerea civilizației apusene, neasimilată bine încă”⁵, ca și scrisul lui Jean Bart, povestitorul care „știe să dea ficțiunii evidența realității palpabile”⁶. Pe cît e de generos în aprecieri pozitive, cînd scrie despre cărți ce zugrăvesc veridic realitatea, pe atît este criticul de necruțător cu lucrările în care viața e înfățișată deformat. Lui C. Sandu-Aldea, de pildă, i se aduce imputarea că, în *Două neamuri*, „păcătuiește împotriva adevărului”, că „nu zugrăvește oameni reali”⁷, că, în romanul său, „logica caracterului nu e respectată”⁸. Altă

1 Scriitori și curente, ed. a II-a, Iași, 1930, p. 82.

2 Idem, p. 84.

3 Idem, p. 117.

4 Idem, p. 105.

5 I. Al. Brătescu-Voinești, pp. 30-31.

6 Scriitori romîni și străini, București, 1926, p. 88.

7 Scriitori și curente, p. 201.

8 Idem, p. 216.

dată; criticul se arată indignat de prezența în scrierile sămănătoriste a unor „*țărani sentimentalizați, romanțați, îmbrăcați numai țărănește*“¹. Mai târziu, Ibrăileanu își va exprima dezaprobarea față de poezia „nouă“, *id est* modernistă, care, fiind o „*poezie de senzații*“, nu poate reflecta realitatea obiectivă². Recunoscînd talentul lui Macedonski, criticul va judeca excesiv de sever creația acestui poet pentru același motiv al îndepărtării de realitățile autohtone.³

Principiul veridicității rezumă esența crezului estetic al lui Ibrăileanu. În mai multe rînduri, criticul relevă imposibilitatea de a minți în literatură nepedepsit. Astfel, în *Morala d-lui Sădoveanu*, el „*atrage atenția*“ că „*poetizarea păcatelor omenești e un defect chiar de estetică, e o slăbiciune a operei de artă, din cauză că autorul ne solicită simpatie pentru un fapt care, prin natura lui, provoacă antipatie și astfel, în cititor, o impresie se distruge de către cealaltă*“⁴. Aceeași idee este susținută și în articolul *Scriitori și curente* din nr. 1 al *Vieții românești*, în care criticul, referindu-se la o nuvelă de Maupassant, ce tinde să trezească mila pentru un incestuos, conchide că un autor care caută să impună lectorului un alt sentiment decît cel care se degajă obiectiv din faptele înfățișate în operă, riscă să-și anuleze creația prin siluirea imaginilor vieții.

Nu numai între individualitățile creatoare, ci chiar între genuri literare, între metodele de crea-

¹ „*Miscellanea*“, în *Viața românească*, nr. 5 din 1911, p. 301.

² *Caracterul specific național în literatură*, în *Viața românească*, nr. 11 din 1922, pp. 245-246.

³ Cf. *Scriitori romîni și străini*, p. 160.

⁴ *Scriitori și curente*, ed. a II-a, p. 94.

ție, între diverse literaturi naționale, Ibrăileanu stabilește ierarhii în funcție de capacitatea lor de a oglindi realitatea. Preferința lui se îndreaptă spre genurile epic și dramatic, genuri obiective, ce reflectă existența reală direct. Dintre cele două metode pe care le stabilește în *Creație și analiză*, aplaudă îndeosebi creația. Întrucît genul dramatic este creație prin excelență, criticul îi acordă o prețuire nemărginită. „Creația — rațională Ibrăileanu — e superioară analizei. Artă literară fără analiză poate să existe. Fără creație nu. Există un gen literar care, prin firea lui, este numai creație: genul dramatic, ilustrat de unii din cei mai mari creatori. Autoanaliza din confidențe și monoloage nu este analiza autorului, este una din multele manifestări ale personajului, menite să-l caracterizeze.”¹ (E întrucîtva curios că tocmai autorul Adelei susține cu atîta convingere teza superiorității „creației” asupra „analizei”. Ca prozator, Ibrăileanu s-a afirmat, și cu strălucire, tocmai în domeniul literaturii analitice.)

Dintre literaturi, criticul prețuiește în chip deosebit literatura rusă, îndeosebi romanul rusesc, deoarece acesta e „romanul cel mai puternic al veacului nostru”, fiind „atît de social, atît de umanitar, atît de evanghelic, atît de politic și revoluționar uneori”². Atitudinea prorealistă explicită, desigur, și marea dragoste a criticului pentru poezia populară, această oglindă a vieții celor mulți.³

¹ *Creație și analiză*, în *Studii literare*, ed. a II-a, 1931, p. 37.

² *Note și impresii*, p. 139.

³ Cf. *Poezia populară*, în *Note și impresii*.

Fie că analizează opere, fie că urmărește evoluția unui autor, fie că studiază istoria luptelor de idei, ca în *Spiritul critic*, G. Ibrăileanu procedează — îndeosebi în perioada sa „socialistă“, dar și în cea „poporanistă“ — ca un cercetător materialist, dezvăluind legătura fenomenelor spirituale cu existența materială a societății, căutînd originea ideilor în condițiile acestei existențe. Deși îndepărtarea de marxism și îmbrățișarea poporanismului îl împiedică să înțeleagă adînc mecanismul legilor dezvoltării sociale, criticul formulează adesea puncte de vedere de o incontestabilă justețe, emite observații fără însușirea căroră știința literară nu poate fi dusă înainte.

Asemenea teorii estetice sînt oare ale unui poporanist? Dacă prin poporanism înțelegem, în esență, un mod fals de abordare a problemei țărănești, e clar că nu putem integra în doctrina poporanistă, ce urmărea țeluri social-politice precise, și anume retrograde, nici teza veridicității artei, nici ideea militantismului artistic sprijinit pe zugrăvirea realistă a vieții, nici dezideratul unei critici științifice. E vorba de sfere de preocupări diferite. Poporanismul și-a lăsat, indiscutabil, amprenta pe opera critică și teoretică a lui Ibrăileanu, dar — așa cum remarcă Savin Bratu — criticul „...*va sparge adeseori digurile propriilor sale concepții «poporaniste»*, abdicînd nu o dată de la principiile stabilite ca fiind ale așa-zisei «literaturi poporaniste»“¹.

Precizarea acestui fapt este absolut necesară pentru înțelegerea orientării *Vieții românești*. Adevăratul director al revistei — adevăratul ei

¹ Savin Bratu, *Moștenirea lui G. Ibrăileanu*, Editura Tineretului, 1955, p. 87.

spiritus rector — a fost Ibrăileanu. Ideile lui, iar nu tezele sociologice ale lui Stere, au imprimat linia revistei, pînă la venirea în fruntea acesteia a lui Mihaî Ralea.

„*Viața romînească* — scrie Tudor Arghezi — a fost Ibrăileanu.“¹ Acest fapt explică, în bună măsură, faptul contradictoriu că o revistă ce propagă idei politice dăunătoare promovează o literatură democratică, progresistă și realistă. *Viața romînească* nu trebuie însă identificată cu poporanismul, considerată drept un simplu organ docil al acestui curent politic diversionist. Revista a fost în realitate o tribună democratică liberă, de pe care se propagau — în limitele democratismului burghez și, citeodată, chiar dincolo de ele² — idei diverse, contradictorii, printre care și idei poporaniste. Poporanismul liberal n-a ajuns însă niciodată să monopolizeze *Viața romînească*.

Răspîndită în cercuri intelectuale largi, devorată — ca altădată *Contemporanul*, *Lumea nouă*

¹ Tudor Arghezi, *Medallon*, în *Viața romînească*, nr. 3, 1936, p. 17.

² În primul număr din seria nouă, de după război, a *Vieții romînești* (1920), spre exemplu, la „Cronica internă“, semnată cu inițialele revistei, se vorbește, cu vădit respect, chiar cu uimită admirație, despre proletariat și partidul său socialist, socotit — eronat — ca fiind foarte slab înainte de război: „Proletariatul stă dîrz și solidar organizat și își strigă pretențiile cu zgomot. Partidul socialist din România, așa de neînsemnat înainte de război, este o forță cu care trebuie să se conteze (sic) și cu care, vrînd-nevrînd, contează (sic) toate celelalte organizații politice din țară și orice guvern. Partidul socialist român, sigur pe doctrina sa, sigur pe dreptatea revendicărilor sale, își caută în aceste momente orientarea practică, definitivă directivă în politica națională și internațională...” (Loc. cit., p. 141.)

și *Evenimentul literar* — de tineretul studios ce nu se lăsa tirat în vîltoarea imundă a mișcărilor șovine, huliganice¹, *Viața romînească*, departe de a reflecta doar interesele înguste ale burgheziei sătești, în numele căreia, cu sau fără știință, vorbea poporanismul, s-a făcut în dese rînduri ecoul nemulțumirilor față de situația social-politică existentă, al revendicărilor larg democratice, al năzuințelor proprii tuturor militanților pentru progres social, spre desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, al atitudinilor categoric ostile rămășițelor feudale, ca și politiciii de aservire a țării noastre față de marile puteri imperialiste, ale revoltei împotriva regimurilor dictatoriale. Asemeni fictivei reviste *Farul*, despre care vorbește Stere în romanul *În preajma revoluției* — și în care recunoaștem o combinație între *Evenimentul literar* și *Viața romînească* — revista din Iași a fost, într-o oarecare măsură, „organul obidiților și asupriților”². În jurul ei s-au grupat, încă din primii ani, cei mai de seamă scriitori ai epocii: Caragiale, Calistrat Hogaș, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, I. Al. Brătescu-Voinești, St. O. Iosif, D. Anghel, M. Sadoveanu, Octavian Goga, Jean Bart, G. Topîrceanu, Gala Galaction, Ion Agîrbiceanu, Tudor Arghezi. Mulți dintre acești scriitori continuă să colaboreze la revistă și după război (unii mor între timp); acestora li se alătură după 1920 scriitori și critici democrați ca: Mihai Ralea, Tudor Vianu, G. Călinescu, Al. Philippide, Demostene Botez și mulți alții care, după Eliberare, se vor înrola în frontul artiștilor luptători pentru o cultură nouă, socialistă.

¹ Cf. M. Sevastos, *op. cit.*, p. 17.

² C. Stere, *op. cit.*, p. 375.

Viața românească este cea mai de seamă revistă literară voluminoasă, aflată în primele patru decenii ale secolului pe pozițiile luptei pentru democrație și progres, pentru o cultură înaintată, cea mai puternică citadelă a realismului critic în literatura noastră de după 1900.

Principalele obiective urmărite de *Viața românească* în faza ei „poporanistă“, și pentru atingerrea cărora Ibrăileanu a militat cu o pasiune ardentă, sînt două : producerea de opere literare cu un accentuat caracter național specific și răspîndirea, prin creația literară, a unei atmosfere de simpatie, de compasiune față de țaran.

Pentru o literatură specific națională militau și sămănătoriștii. Același deziderat îl vor formula mai târziu, în alți termeni și ducînd la ultimele consecințe atitudinea reacționară, tradiționaliștii grupați în jurul *Gîndirii*. În accepția dată de conducătorii *Vieții românești*, conceptul de specific național reprezintă însă cu totul altceva decît ceea ce înțelegeau prin el naționaliștii de diverse nuanțe. Rasismul profesat de scribii reacționari este cu desăvîrșire străin și ostil vederilor promovate de *Viața românească*. C. Stere, răspînditorul atîtor teze ce s-au dovedit a fi nefaste, era un hotărît adversar al teoriilor rasiste și, în *Social-democratism sau poporanism ?*, demonstrează inexistența tipurilor antropologice, a raselor. În 1920, conducerea *Vieții românești*, protestînd împotriva acuzației de naționalism, proferată de Sanielevici, reproduce pasaje concludente din studiul amintit :

„Națiunile nu se deosebesc atît prin tipul lor antropologic, prin forma craniului, culoarea ochilor sau a părului etc., cît prin tipul cultural determinant...

Urmăriți numai elementele care, din timpul romanilor, au contribuit la formarea actualului popor italian — romani... etrusci din nord... iapigi din sud... Grecii antici din sud și celții din nord... Atâtea stratificări de sclavi din toate provinciile cucerite, din toate rasele lumii...”

Enumerînd în continuare mulțimea de neamuri din contopirea cărora s-a născut poporul italian, Stere conchidea :

„Și din această amalgamă (sic !) inextricabilă de rase, ce tip cultural a rezultat !... În aceste condițiuni, e vădit absurd să vorbim despre deosebiri de rasă...”

În același capitol al studiului amintit, capitol apărut în numărul 11 din 1907 al *Vieții românești*, se spune răspicat că un neromîn devine romîn de îndată ce își asimilează spiritul specific al culturii românești, reprezintă „sufletul românesc”, întrupează „năzuințele poporului romîn”. Tot în răspunsul dat lui H. Sanielevici, Ibrăileanu citează fraze dintr-un articol al său, din 1910, în care vorbea despre scriitori, care, deși de origine parțial străină, sînt creatori eminenți de valori literare specific românești.¹

Fluturînd lozinea unei culturi specific naționale, adepții naționalismului și ai rasismului propagau conservarea a tot ce e mai înapoiat în societatea romînească, în mentalitatea unei părți a poporului ținut în întuneric. În *Sămănătorul* și publicațiile înrudite se pot citi bucăți literare în care autorii se extaziază înaintea țăranului prezentat ca un troglodit, ca un ins ce nu știe de tren, de ceasornic, de lumină electrică, ce pe-

¹ Apud P. Nicanor et Co., «*Falimentul*» poporanismului, în *Viața romînească*, nr. 1, 1920, pp. 167-168.

trece în cârciumă, bate cu smerenie mătânii în fața altarului și locuiește într-un bordei insalubru, alături de oaie, cîine și vițel. Iată un singur exemplu dintre multele ce s-ar putea cita — o strofă dintr-o poezie a Mariei Cunțan, poetă uitată azi pe bună dreptate, odinioară colaboratoare neostenită a publicațiilor sămănătoriste :

De grindă — atîrnat — un leagăn și-n el
un prunc bălan,
Al mamei cel mai tînăr, ce n-are nici un an.
Ea lîngă leagăn toarce, cu ochii-n ochii lui ;
Prin tindă-și plimbă cloșca cei doisprezece pui ;
Ceaunul clocotește, bunica-i lîngă foc,
Vițelul doarme-alături pe-un petec de cojoc.

Extazul în fața primitivității satului, proslăvirea țăranului rămas în aceeași stare în care se găsea pe timpurile voievozilor (a țăranului ca „arhaism“, ca obiect de contemplație, cum zice Ibrăileanu), reflectă în modul cel mai direct tendința reacționară de menținere a vechilor rînduieli, a vechilor relații sociale, de negare a oricărui progres social, care ar distruge, pasămite, tot ce reprezintă zestrea sufletească cea mai de preț a poporului român. Într-un număr de articole politice, ca și în unele versuri ale lui Eminescu, se vedește dezorientarea marelui poet. Asemenea scrieri au fost folosite pentru susținerea doctrinei naționaliste propagate de mentorii sămănătorști. Peste vreo două decenii, ducînd la ultimele consecințe tendințele obscurantiste, reacționare, afirmate în numele „romînismului“, Nichifor Crainic, stegarul curentului tradiționalist, își va reprezenta România ca o „țară de peste veac“, anistorică, străjuită pururea de „săbiile duhului“, „țara lui Lerui-Ler“, în cuprin-

sul căreia „nu-i nici zbor, nici drum de fier“, o țară formată din sate cu „colibe de stuh“, cu „troițe“, cu „biserici“, „amvoane“ și mai ales cu „dulăi“, al căror lătrat ar putea fi interpretat ca un simbol al agresivității față de pătrunderea civilizației în aceste locuri primitive. Cît de izbitor este, totuși, contrastul între această terifiantă viziune ce tinde să idealizeze rusticitatea sălbatecă și viziunea satului cu drumuri bune, cu clădiri impunătoare, cu țărani care citesc gazete și cîntă la pian, imaginat de Ibrăileanu!

În opoziție cu ideologii reacționari, naționaliști fanatici, iar mai apoi profasciști, trădători de țară, G. Ibrăileanu și colaboratorii săi socoteau, așadar, drept reprezentativ pentru năzuințele poporului român nu satul rămas în starea de sălbăticie, ci satul civilizat, modern, țăranul „îmbrăcat europenește“. Satul pe cale de transformare ar cuprinde, după doctrinarul *Vieții românești*, realitățile naționale cele mai caracteristice, mai „ale noastre“. Orașul este, pentru critic, „parte din cosmopolis“, „viața orășenească este mai internațională decît restul vieții unui popor“; în consecință, „orășenismul“ ar fi una din cauzele „pentru care «poezia nouă» este atît de internațională, încît poezii «noi» se pot socoti, cu drept cuvînt, ca făcînd parte mai degrabă din o literatură general-europeană, decît din literatura lui Eminescu și Creangă“¹. Susținînd că numai la țară s-ar găsi realități specifice naționale, Ibrăileanu se înșela, evident. De altminteri, raționamentele criticului suferă de o contradicție logică. Criticul opune satul orașului și, în același

¹ G. Ibrăileanu, *Realități naționale și influențe străine*, în *Viața românească*, nr. 2 din 1925, p. 246.

timp, pledează pentru modernizarea satului, arătându-se entuziasmat de țărănul care, după război, „s-a stricat”: „a învățat multe lucruri, s-a trezit, a început să adopte forme de viață străine, a început să vorbească pestriț”¹. Oare această modernizare a satului, însușirea formelor de viață „străine” nu înseamnă tocmai urbanizare, adică, potrivit logicii poporaniste, anularea specificului național?

Teoriile lui Ibrăileanu nu trebuiesc însă judecate după valabilitatea lor sociologică, ci în funcție de ținta urmărită pe plan literar prin lansarea lor. Privit sub unghi estetic, în conceptul de specific național, așa cum a fost înțeles de Ibrăileanu, se pot distinge două laturi: una subiectivă, cealaltă obiectivă. Subiectiv, caracterul specific național are pentru Ibrăileanu sensul de comunitate psihică, de ansamblu de trăsături sufletești manifestate în cuprinsul unei culturi naționale. Este în esență — dar mai puțin clar exprimată — aceeași concepție a noțiunii de specific pe care o găsim și în cunoscuta definiție dată noțiunii de I. V. Stalin, în *Marxismul și problema națională*. Astfel conceput, specificul național nu constituie un deziderat; el denumește o stare de fapt, constatarea unei existențe. Fie că o dorește, fie că nu, un artist format în atmosfera unei anumite culturi naționale va exprima în operele sale ceva din stilul specific al acelei culturi, din geniul poporului care a creat respectiva cultură, indiferent de izvoarele inspirației sale. Încă în articolul *Scriitori și curente* (1906), Ibrăileanu, arătând că nu e posibil ca „literatura românească

¹ G. I., *Înainte și după război, în Viața românească*, nr. 1 din 1920, p. 131.

să nu fie depozitara sufletului românesc, să nu reprezinte adică nuanța specific românească a sufletului omenesc“, precizează că, prin menționarea acestui fapt, nu dă rețete, ci pur și simplu ia act de o anumită realitate : „Nu dăm nici o rețetă, constatăm“... Întrucît este vorba despre acest aspect subiectiv al conceptului de specific național, academicianul Mihai Ralea are perfectă dreptate cînd scrie că :

*„Ibrăileanu era adeptul specificului național pe linia judecății de realitate. El spunea : vrem sau nu vrem, sîntem obligați să fim romîni“*¹.

Dar ideea de specific național la Ibrăileanu mai are o latură, cum am spus. Dacă toată teoria despre specific n-ar fi avut alt scop decît ilustrarea unei constatări, pasiunea deosebită cu care criticul reia repetat argumentele menite a dovedi că „literatura românească nu poate fi decît «românească»“ ar apărea fără sens. De vreme ce o scriere poartă inevitabil amprenta apartenenței autorului la o anumită cultură națională, ce rost mai au toate sforțările de a demonstra adevărul evident că un scriitor e cu atît mai mare, subînțelegînd talentul, cu cît e mai național, deci de a determina scriitorii să caute a fi cît mai specific naționali ? Realitatea e că, în scrierile lui Ibrăileanu, conceptul de specific național nu e numai o judecată de realitate, ci și o cerință adresată scriitorilor, un criteriu de apreciere, o judecată de valoare. Criticul pledează pentru oglindirea fenomenelor din realitatea autohtonă. Această realitate avîndu-și, după el, la sat expresia ei cea mai

¹ Mihai Ralea, *Criticul științific Ibrăileanu*, în G. Ibrăileanu : *Pagini alese*, E.S.P.L.A. („Biblioteca pentru toți“), 1957, p. 29.

caracteristică, ba chiar singura expresie autentică, Ibrăileanu tinde să orienteze literatura în primul rînd spre lumea țărănească și prețuiește îndeosebi pe acei scriitori care își iau materialul de inspirație din lumea satului. Următorul pasaj este edificator în acest sens :

„Desigur că un suflet românesc va face o operă românească, orice subiect și-ar alege, chiar din viața străină, căci va privi viața străină prin o prismă românească, dar desigur că opera va fi mai românească, mai interesantă și pentru noi și pentru străini, cînd concepția și sentimentul unui scriitor se vor manifesta cu ocazia vieții românești, cînd viața românească îi va îmbrăca concepțiile, cînd viața românească îi va fi stîrnit sentimentele și concepțiile, cînd îi vor fi izvorît în suflet scriitorului sentimente și concepții relative la viața românească — cînd și concepția, și reprezentarea vor fi românești.

Desigur, dacă scriitorul are talent și suflet înalt, îl vom aprecia. Vom fi mai mulțumiți însă cînd acest talent va servi pentru expresia unui înalt suflet românesc și mai ales cînd acest suflet se va îmbrăca în haină românească — cînd va lua materialul operei din viața românească.”¹

Așa cum a fost elaborată de criticul *Vieții românești*, teoria specificului național prezintă lacune, pe care profesorul Al. Dima le scoate în evidență în studiul citat. Al. Dima observă astfel „lipsa de precizare a noțiunii“, faptul că „definirea ei e mult prea generală“, întrucît Ibrăileanu „nu enumeră factorii ce o compun“, astfel că ea „se prezintă în parte sub aspect negativ, arătîndu-ni-se mai ales ceea ce nu e specificul național și mai

¹ G. I., *Scriitori și curente, în Viața românească*, nr. 1 din 1906, p. 139.

puțin ceea ce e în fapt”.¹ Reluînd discuția în jurul problemei specificului, Mihai Ralea o va situa, după 1920, pe un plan teoretic superior, încercînd chiar să definească particularitățile caracterului specific național românesc.² În afară de lipsa de precizie, se poate reproșa teoriei elaborate de Ibrăileanu încă ceva.

„Împingînd teoria specificului național pe primul plan — scrie Al. Dima — criticul dă impresia că lasă în urmă³ caracterul de clasă al literaturii, ceea ce deservește concepția lui generală.”⁴

Exagerarea însemnătății particularităților naționale îl împinge pe Ibrăileanu în unele studii la speculații teoretice infirmate de datele realității. Întemeiată pe o documentație vastă, cuprinzînd nenumărate observații fine, procurînd un adevărat deliciu intelectual prin asociațiile interesante, prin adevărata artă cu care transmite emoția ideilor, ampla lucrare *Spiritul critic în cultura românească* (1909) construiește o viziune falsă a procesului de formare a culturii romîne moderne, și aceasta datorită efortării criticului de a atribui meritul creației culturale aproape în întregime acelor scriitori și învățați pe care îi socotește drept precursori ai poporanismului. Părăsind pozițiile marxiste, pe care stătuse în tinerețe, Ibrăileanu, în încercarea de a explica desfășurarea mișcărilor ideologice prin înfruntarea cărora a fost croit drumul culturii noastre din secolul trecut, prezintă diver-

¹ Al. Dima, *Concepția despre artă și literatură a lui G. Ibrăileanu*, E.S.P.L.A. („Mica bibliotecă critică”), 1955, p. 56.

² Cf. Mihai Ralea, *Fenomenul românesc*, în *Viața românească*, nr. 6-7 din 1927.

³ Probabil greșeală de tipar; corect: „umbră”.

⁴ Al. Dima, *op. cit.*, p. 57.

sele fenomene ca reflectînd nu contradicții sociale, nu luptele dintre clase, ci un pretins antagonism dintre „*spiritul novator*” — muntenesc — și „*spiritul critic*” — care ar fi fost propriu numai moldovenilor. Deosebiri între Moldova și Muntenia existau, fără doar și poate, în perioada cercetată de critic, dar a le ridica deasupra antagonismelor de clasă, existente în sinul fiecărei provincii, înseamnă a situa ceea ce este accidental deasupra esențialului. Istoria întregii culturi românești fiind, după Ibrăileanu, „*istoria introducerii culturii apusene în țările române și a asimilării ei de către romîni*”¹, iar operația de selectare a bunurilor spirituale, de validare a celor „*proprii pentru a pune în valoare energia și capacitățile românești*”² și de respingere a celorlalte, fiind cea mai necesară în secolul al XIX-lea, rezultă că Moldova, ca depozitară a „*spiritului critic*”, a îndeplinit rolul cel mai important în făurirea culturii: „*Moldova a dat romînismului cultura*”³. O afirmație atît de categorică se cere, natural, demonstrată, și criticul ieșan, spre a-și îndreptăți schema, scotocește toate hîrțile rămase de la scriitorii din provincia sa, căutînd în cuprinsul lor atitudini critice, iar paginile de critică din scrierile autorilor munteni le trece, sub diferite pretexte, cu vederea. Omul care, în diferite articole, releva cerința esteticii realiste ca scriitorul să nu falsifice realitatea în vederea ilustrării concepției sale recurge, în *Spiritul critic*, pentru argumenta-

¹ G. Ibrăileanu, *op. cit.*, p. 9.

² *Idem*, p. 21.

³ *Idem*, p. 41.

rea tezei, la interpretări abuzive, omisiuni și sofisme. Nu e locul aci de a întreprinde o analiză a cărții lui Ibrăileanu. Diferite inexactități cuprinse în ea au fost semnalate de Al. Piru în *Opera lui Ibrăileanu*. În ordinea de idei pe care o urmăm, chestiunea e de a pune în lumină eroarea de concepție și de a-i explica substratul. Premisa, discutabilă, de la care pornește — reducerea tendințelor moldovene în cultură la o singură formulă: „*spiritul critic*“ — și voința de a înfățișa Moldova drept creatoarea culturii românești îl constrâng pe critic să elogieze criticismul în sine, indiferent de conținutul, funcțiile și tendințele lui. Or, una e să critici false tendințe inovatoare în lingvistică, să condamni mania latinizantă și altceva, cu totul altceva, să militezi pentru conservarea unor rînduieli perimate, împotriva progresului social. Salutară, întrucît se manifesta ca o reacție contra unor stricături de limbă și imitatori ai modelor literare occidentale, ce se pretindeau „novatori“, atitudinea critică, fie ea moldovenească sau muntenească, nu mai poate fi, desigur, ridicată în slăvi cînd exprimă interese de clasă opuse sensului dezvoltării istorice. De altfel, însuși Ibrăileanu se afundă pe nesimțite într-un hățiș inextricabil de contradicții. Pe de o parte, el ridică în slăvi spiritul critic moldovenesc, pe de alta, stînd pe poziții democratice, nu poate aproba junimismul, ba chiar îl combate, și cu convingere, denunțînd reacționarismul acestui curent, recte criticismul său. Cum rămîne atunci? Nu mai acceptăm criticismul ca atare? Prea bine, dar, în acest caz, trebuie revăzută afirmația inițială, conform căreia Moldova, ca exponentă a spiritului critic, ar fi „*dat românismului cultura*“. Încheierea studiului clarifică poziția lui Ibrăileanu,

fără a înlătura, totuși, unele contradicții logice din paginile cărții. Aici, criticul se declară adept al căii de mijloc: „Imitatorii fără rezervă ai culturii apusene, ca și acei care au fost numai critici refractari ai oricărei activități novatoare au trebuit, fatal, să greșească“. Direcția sănătoasă ar fi urmat-o „școala critică moldovenească“ a Daciei literare, „reprezentată strălucit printr-un om rezumativ, care e Mihail Kogălniceanu“¹. Până în 1866, adică atîta timp cît Kogălniceanu „imprimă tuturor fenomenelor sociale concepția sa“, „spiritul novator și spiritul critic merg împreună, într-o fericită sinteză“. Apoi, cele două tendințe — critică și novatoare — se despart, ceea ce înseamnă „o nenorocire pentru istoria contemporană a Romîniei“². Rupturii dintre spiritul inovator și cel critic i s-ar fi datorat, după Ibrăileanu, tendințele divergente din societatea romînească, la sfîrșitul secolului trecut, ca și cum conștiința socială și nu existența socială ar fi factorul determinant. „Junimea — scrie criticul — vrea să stăm pe loc, dacă nu chiar să ne întoarcem puțin îndărăt. Eminescu vrea să ne întoarcem îndărăt. Socialiștii vreau să sărim cine știe unde, în necunoscut.“³ Rezultatul: „...starea politico-socială e atît de rea, încît nu este nimeni care să n-o constate cu durere“. O asemenea situație putea fi preîntîmpinată, crede Ibrăileanu: „Și sîntem siguri că, dacă spiritul novator ar fi mers alături cu spiritul critic, ca în vremea, ca în persoana lui Kogălniceanu — spiritul novator îmbărbătind spiritul critic, timid prin firea sa, spiritul critic moderînd spiritul novator,

¹ Op. cit., p. 264.

² Idem, p. 265.

³ Idem, p. 266.

temerar prin firea sa — sîntem siguri, zic, că țara noastră ar avea astăzi un alt aspect.“¹ Concluzia este pe măsura raționamentului : „Deviza capetelor gînditoare de azi trebuie să fie reîntoarcerea la atitudinea lui A. Russo și M. Kogălniceanu“². Ce simplu și ușor se rezolvau în imaginația unui gînditor trecut pe terenul idealismului istoric, și pe deasupra naiv, toate contradicțiile sociale !

Nu e greu de observat că toată sofistica subtilă a criticului tinde la justificarea poziției poporaniste. Pledînd în favoarea liniei urmate, pe plan politic și cultural, de Kogălniceanu și Russo, Ibrăileanu pledează implicit pentru politica lui Stere și a sa, identificînd poziția *Vieții romînești* cu a *Daciei literare*, văzînd în sămănătoriști și în noii convorbiriști pe continuatorii junimiștilor (ce reprezintă „*spiritul critic negativ*“), în simbolisții de la *Viața nouă* — și în general în moderniști — pe „*novatorii*“ exagerați, iar în socialiști pe niște oameni lipsiți, chipurile, de simțul realității, ce urmăreau să ne arunce „*cine știe unde, în necunoscut*.“

Concepția regionalistă cu care se conjugă subreda teorie a căii de mijloc este și ea un tribut plătit de Ibrăileanu poporanismului. În reprezentarea criticului, Moldova întruchipează în modul cel mai desăvîrșit caracterul nostru specific național. De ce tocmai Moldova ? Enumerînd cauzele care ar fi determinat formarea spiritului critic în această provincie și nu în alta, Ibrăileanu se referă, între altele, la absența unei „*clase de mijloc națională, cu instincte revoluționare*“, tendințele democratice

¹ Op. cit., p. 166.

² Idem, p. 167.

burgheze fiind reprezentate aici de bolernași (o clasă cultă, rafinată, refractară la noutăți), și la poziția geografică, în virtutea căreia Moldova a avut mai puține legături cu Ardealul (deci cu Occidentul) decât Muntenia. Prin aceasta, criticul poporanist vrea să spună că dezvoltarea burgheziei, clasă „novatoare“, predispusă să importe fără discernământ idei și instituții occidentale, primejduiește conservarea caracterului național. Lipsită — după părerea criticului — de o asemenea clasă, Moldova ar fi rămas integral românească. Ergo: dacă am fi dorit să nu dispărem ca națiune, ar fi trebuit să renunțăm (ca și cum asta ar fi fost posibil!) la capitalism, la industrie, să făurim o „fericită democrație rurală“...

Iată cum ideologia politică poporanistă și-a lăsat amprente adânc întipărite în una din principalele teorii profesate de Ibrăileanu (teoria specificului național), alterînd, implicit, conținutul uneia din lucrările lui cele mai interesante.¹

¹ În alte studii, tendința regionalistă îl duce pe critic la unele sofisme nu mai puțin facile. Astfel, în *Characterul specific național în literatura română*, Ibrăileanu, străduindu-se să demonstreze că literatura din Moldova e mai bogată în specific național decât cea munteană, se referă la diverse aspecte caracteristice culturii și literaturii din această provincie, observînd, între altele, că aici s-au ridicat mai mulți prozatori, iar realitățile naționale se reflectă îndeosebi în proză (teză discutabilă). Constatînd că diferitele fenomene considerate drept esențiale pentru definirea caracterului național al unei culturi sînt și mai pronunțate în Ardeal, el recunoaște că aici specificul e și mai accentuat în literatură. Dar ardelenii ar fi... tot un fel de moldoveni. În articolul despre *Vara* lui Coșbuc (*Studii literare*) ni se spune că acest poet este, de fapt, „-moldovan- și el (...) din cealaltă parte a muntelui“.

Cu tot substratul ei poporanist și, în consecință, cu lipsa unui fundament științific, teoria specificului național, așa cum era susținută în *Viața românească* de Ibrăileanu, a jucat, indiscutabil, un rol preponderent pozitiv în îndrumarea literaturii. Elaborînd această teorie, criticul — și prin el revista — urmăreau democratizarea literaturii, îndrumarea ei spre realism, împotriva exotismului și cosmopolitismului.

„Un scriitor specific național — scrie Mihai Ralea, comentînd textele lui Ibrăileanu — este implicit și un realist.“

„...A avea un specific național este a înțelege mediul în care trăiești, limba în care te exprimi, istoria țării tale, aspectul propriu ființei lui. Insemnează deci a prinde lucrurile cu antene realiste.“¹

Se impun, totuși, unele precizări. Cerința oglinzirii veridice a vieții, pe care o implică pledoaria lui Ibrăileanu pentru caracterul specific național al creației literare, se menține în limitele orizontului ideologic poporanist, resimțindu-se de concepția eronată că numai satul poate oferi scriitorilor motive într-adevăr românești de inspirație. Îndeplinind un rol pozitiv, progresist, în perioada în care a fost elaborată, în primele două decenii ale veacului, mai cu seamă, cînd abordarea tematicii rurale și tratarea ei realistă implicau reflecția unora din fenomenele esențiale din realitate, teoria specificului național nu poate, desigur, avea pretenția unei valabilități estetice absolute. Realismul poate, evident, rezulta din preo-

¹ Mihai Ralea, *Criticul științific Ibrăileanu*, loc. cit., p. 34.

cuparea de a oglindi realităţi naţionale caracteristice, dar nu e condiţionat întotdeauna de o asemenea preocupare. Nu întotdeauna un scriitor e cu atât mai realist cu cât „haina“ operei sale e mai specific naţională. *Cui îi bat? ceasul* de Hemingway, fără să-şi fi luat materialul din ţara de obîrşie a autorului, este un mare roman realist. Şi cîte alte exemple nu s-ar putea aduce, unele chiar din literatura romînă! Condiţia fundamentală a realismului este zugrăvirea veridică a realităţii concret-istorice, surprinderea esenţialului din această realitate, indiferent de punctul geografic în care e situată. Dacă realitatea e văzută în desfăşurarea ei revoluţionară, realismul operei care o prezintă astfel dobîndeşte o nouă dimensiune, devine realism socialist.

La afirmarea realismului ducea în ultima analiză şi celălalt deziderat fundamental formulat de *Viaţa romînească*, deziderat ce se resimte de asemenea de îngustimea unghiului de vedere din care Ibrăileanu — sub influenţa poporanismului — punea problema: simpatia faţă de ţărănime. Recomandarea *Vieţii romîneşti* ca literatura de inspiraţie rurală să răspîndească o atmosferă binevoitoare faţă de truditorii gliei a trezit reacţia criticii estetizante şi Ibrăileanu s-a simţit dator să răspundă pe larg, în articolul citat (*Probleme literare*, din nr. 8, 1906), obiecţiilor aduse în *Luceafărul*, de către Marin Simionescu-Rîmniceanu, articolului său «*Morala*» în artă.

În dezideratul atitudinii de simpatie faţă de ţăran şi acela al imparţialităţii, formulat mai tîrziu, în 1911, E. Lovinescu descoperea o contradicţie logică. În ciuda aparenţelor, criticul modernist nu avea, totuşi, dreptate. După cum reiese din

multe articole pe care le-a publicat, Ibrăileanu recomanda, în definitiv, scriitorilor care se inspira-
rau din realitatea satului, ca și tuturor celorlalți,
„*supunerea la obiect*“. Criticul pornea de la pre-
misa arătată mai sus, că arta nu e o copie a
realității, ci o manifestare specifică despre lume
a unei atitudini etico-filozofice.

„*Aprecierea lumii din afară, sentimentul față
de materia tratată în opera sa, atitudinea scriito-
rului, aceasta ne interesează aci*“¹ — scrie Ibrăi-
leanu.

Referindu-se la literatura inspirată din viața
satului, Ibrăileanu vede, cum e firesc, și în aceas-
ta, ca în oricare alta, expresia unei concepții, a
unui mod de a considera lumea oglindită. Obser-
vației lui Lovinescu, după care însușirea de a
răsfriinge simpatia noastră asupra lumii pe care
o zugrăvește „*ar fi proprie, în mod natural, ori-
cărei literaturi*“ și, prin urmare, ar fi de la sine
înțeles că „*literatura noastră a aruncat și aruncă
o lumină binevoitoare și asupra țăranului*“², cri-
ticul *Vieții românești* îi răspunde anticipat, ară-
tând, în 1906, că C. Sandu-Aldea, în *Niță Mîndrea*,
își manifestă fățiș, ostentativ, admirația pentru
boier, învăluindu-l constant într-o simpatie ne-
mărginită, tocmai pentru că nu ezită să ia măsuri
drastice împotriva țăranilor, înfățișați în nuvelă
ca niște brute. În 1909, în urma discursului aca-
demic al lui Duiliu Zamfirescu, discurs în care
se vorbește cu dispreț despre țărani, *Viața romî-
nească* (prin H. Sanielevici, de data aceasta) aro

¹ G. I., „*Morala*“ în artă, în *Viața romînească*, nr. 2
din 1906, p. 304.

² Cf., Răspunsul criticului la ancheta Luceafărului,
în nr. 1 din 1910 al revistei.

din nou prilejul de a demonstra că recomandarea simpatiei față de popor nu este de prisos.

„Ei bine — se spune la «Miscellanea» — într-o țară unde un personaj luat în serios în multe cercuri sociale, unde un membru al Academiei, în fața acestui corp doct, poate trata pe oamenii mici — pe majoritatea poporului român — cum trata conciliul de la Trento pe femei și Descartes pe dobitoace, nu e oare nevoie a recomanda simpatie pentru cei mici?”

În același articol se încearcă o fundamentare estetică a cerinței de a se adopta o atitudine de simpatie pentru cei mulți. Această cerință, zice autorul articolului, nu e un element străin artel, deoarece „simpatia pentru obiect e o mare însușire artistică, o însușire care face pe scriitor să pătrundă mai adânc în suflet și să-l priceapă mai bine”.

Argumentându-și afirmația, P. Nicanor et Co. scriu :

„Nu vedeți că, fără simpatie, cei mici ori n-au nici un rol în artă, ca neavînd suflet, ori, dacă au un rol, apoi nu pot avea altul decît acela de a servi drept personaje comice ori tipuri de perfectă platitudine.

Într-o țară de parveniți fudui, ca a noastră, simpatia de care am vorbit are tocmai rolul de a face pe scriitori să vadă în cei mici oameni cu evenimente sufletești.”¹

Cerînd înțelegere, bunăvoință, față de țărănime, Viața românească recomanda, în fond, obiectivitatea, „imparțialitatea” :

¹ P. Nicanor et Co., Iarăși poporanismul în literatură, în Viața românească, nr. 12 din 1909, p. 434.

„Și simpatia pe care o propovăduim noi nu este, în definitiv, decît sfatul ce-l dăm scriitorilor de a fi obiectivi, de a pricepe și viața țărănească, de a vedea și în țărani oameni...”¹

Asupra problemei atitudinii scriitorului față de obiectul reflectării literare (în speță față de țăran), revista va reveni în 1911, zicînd că „un scriitor lipsit de imparțialitate, mînat de pasiuni și prejudecăți, va diforma realitatea în opera sa de artă”², pentru ca în 1925, în privirea retrospectivă asupra poporanismului, să explice și mai pe larg ce înțelegea, cu ani în urmă, prin „simpatia față de țărani”, care nu exclude imparțialitatea, obiectivitatea. Un autor pentru care țăranii erau „o specie de glorie răufăcătoare”, neavînd „nici o înțelegere a cauzelor inferiorității lor, cauze de care nu ei erau vinovați, ci istoria” — subliniază P. Nicanor et Co. — se dovedea „lipsit de obiectivitate și de pătrundere, pentru că realitatea e mai complexă decît o vedea el: gorila nu era gorilă, ci un om ca toți oamenii, dar victimă (în sens moral), produs (în sens filozofic) al împrejurărilor sociale acumulate de-a lungul vremii și devenite istorice”.

Concepția Vieții romînești — se spune în articol — era „...aceea a observației complete, a redării complete, a faptului zugrăvit, așa cum fac marii creatori, de pildă romancierii ruși — cum a zugrăvit Tolstoi pe Anna Karenina, pictură completă din care se vede și decăderea, dar și cauzele decăderii acestei femei. Nu cerem transfigurarea și idealizarea țăranului, ci zugrăvirea lui cît

¹ P. Nicanor et Co., *Iarăși poporanismul în literatură*, în *Viața romînească*, nr. 12 din 1909, p. 455.

² *Iarăși poporanismul*, loc. cit., nr. 12 din 1911, p. 481.

mai adevărată — și atunci cu atât mai absolvitoare pentru el¹.

Părerile exprimate în textele reproduse pot suscita ample discuții. Important este însă de a scoate în evidență concepția directoare ce le străbate, concepție exprimând situarea *Vieții românești*, prin criticii săi, îndeosebi prin Ibrăileanu, pe pozițiile „artei cu tendință“, ale artei realiste militante.

La înflorirea în paginile *Vieții românești* a unei literaturi predominant realiste a contribuit, poate chiar mai mult decât publicarea unor articole teoretice și de îndrumare, adesea confuze, lărgimea de vederi a redactorilor, a lui Ibrăileanu în primul rând. Spre deosebire de N. Iorga, care se străduia, cu mai mult sau mai puțin succes, să impună colaboratorilor o anumită viziune a realității, preconcepută, îi îndemna să înfrumusețeze convențional tablourile vieții sătești, să ignore exploatarea moșierească nemiloasă, redacția revistei din Iași nu prescria nici un fel de reguli creației; tot ce se recomanda scriitorilor în articolele redacționale era de a nu se lăsa striviți de modele străine, de a căuta să-și formeze propria personalitate, spre a putea da opere specifice naționale și de a se apropia cu simpatie de țărăn, atunci când își luau subiecte din lumea satului. La aceasta se rezumă „poporanismul literar“ al *Vieții românești*. Altfel nici o restricție, nici o limitare a inspirației sau a libertății de a crea potrivit înclinațiilor proprii fiecărui scriitor.

Menționînd, în 1906, că „*În literatură poporanismul va însemna atitudinea de simpatie a scrii-*

¹ P. Nicanor et Co., *Ce este poporanismul?* în *Viața românească*, nr. 1 din 1923, pp. 137-138.

torului față cu clasa țărănească — atîta tot“ — Ibrăileanu explica, puțin mai jos :

„Poporanismul ca «tendință» nu însemnează să iei subiecte numai decît din popor, nu însemnează să scrii spre a fi înțeles de popor, nu însemnează a scobori creațiunea artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular.“¹

Atîtea nu-uri aproape anulează ceea ce, citeva rînduri mai sus, fusese prezentat drept „poporanism“. Dacă a fi poporanist nu înseamnă a lua subiecte din popor, nici a scrie pe înțelesul maselor, nici... nici..., ci înseamnă doar — cum se va spune mai târziu, — „dacă nu simpatia pentru țăran, atunci cînd e vorba de dînsul, cel puțin lipsa de antipatie“², cuvîntul „poporanism“ riscă să nu spună nimic. Dar — cum voi încerca să demonstrez mai jos — lucrurile nu stau tocmai așa. Protestînd împotriva învinuirii de exclusivism ce i se aducea adesea, direcția revistei susținea cu vehemență că, dimpotrivă, nimic nu-i este mai străin decît unilateralitatea și sectarismul :

„...ieie-și scriitorul subiecte din orice clasă socială — fie el realist, romantic ori simbolist — noi îl vom admira, dacă are talent“, scriau în 1909 P. Nicanor et Co., adică redacția, la „Miscellanea“. Și mai departe :

„Oare n-am lăudat noi pe Brătescu-Voinești, care nu zugrăvește viața țărănimii ? Pe Sadoveanu, care, pînă la nuvelele «De la noi, din Vișoara» (sic !), n-a zugrăvit decît incidental țărănimea ?

¹ G. I., «Morala» în artă, în *Viața românească*, nr. 2 din 1906, p. 306.

² P. Nicanor et Co., «Idelle» d-lui Duiliu Zamfirescu, la „Miscellanea“, în *Viața românească*, nr. 7 din 1911, p. 132.

Pe O. Carp, în care nu există clasă țărănească ? Pe simbolişti, care nu-s „poporanişti” ? Pe atîţia scriitori străini, dintre care unii, ca Maupassant, sînt antițărănişti etc., etc. ? Şi oare n-am publicat noi literatură de toate genurile şi de toate şcolile, de la poporanistul Agirbiceanu pînă la simbolistul Minulescu ?“¹

Nu putem să nu semnalăm în treacăt vădita contradicţie dintre aceste propoziţiuni şi pledoaria pentru „naţionalizarea literaturii culte”, pentru „simpatia” faţă de țăran, cuprinsă în acelaşi articol. Una din două : ori accepţi o operă scrisă cu talent, indiferent dacă în ea respiră simpatia sau antipatia faţă de țăran — şi atunci pretenţia de a promova o literatură care să creeze o atmosferă de compasiune pentru țărănime e fără temei ; ori promovînd o literatură în favoarea țaranului exploatat, rămîne fără sens acceptarea scrierilor anti-țărănişte, chiar dacă dovedesc talent. Tot astfel, e greu de împăcat pledoaria pentru „naţionalizarea literaturii”, care, în concepţia doctrinarilor *Vieţii romîneşti*, însemna țărănizarea ei, cu admiterea simbolismului, curent citadin prin excelenţă, în cadrul mişcării „poporaniste”, deci cu afişarea celei mai largi comprehensiuni pentru orice fel de literatură, chiar şi pentru cea direct antițărănistă. Tendinţa de a concilia contrariile caracterizează de altfel întreaga activitate teoretică a lui Ibrăileanu, care, dacă nu e autorul rîndurilor de mai sus, împărtăşea, în orice caz, conţinutul lor.

Nimic n-au contestat conducătorii *Vieţii romîneşti* mai îndirjit decît afirmaţia adversarilor că revista ar fi organul unei şcoli sau al unui cu-

¹ P. Năncău et Co., *art. cit.*, p. 133.

rent. „Școala poporanistă — ziceau ei — nu există.”
Și explicau :

„Colaboratorii noștri, prozatorii și poeții fac parte din școli — fără să vrea. Unii sînt romantici, alții realiști, alții simbolști — toți mai mult sau mai puțin poporanști, pentru că au sufletul românesc și pentru că, atunci cînd vorbesc de țaran, nu-și arată caninii, rînjind de ură și dispreț.

Noi, redactorii, care nu scriem nuvele și poezii, care n-avem temperamentul așa de puternic și de tranșant ca să putem fi clasafi, noi nu sîntem din nici o școală.

Băgați bine de seamă : în țara aceasta, sîntem aproape singurii pentru care toate școlile și curentele sînt egale.“¹

Mai clar nu se poate. Conducerea Vieții românești n-a prezentat niciodată poporanismul literar ca un sistem de reguli ce ar fi putut duce la îngrădirea inițiativelor creatoare personale ale scriitorilor, la îndrumarea acestora într-o singură direcție. În consecință, în paginile revistei vom găsi colaborarea celor mai diferiți scriitori. Refuzînd literatura moderniştilor extremi și a reacționarilor, *Viața romînească* își selecta de fapt colaboratorii numai în funcție de talentul lor. Rămîne de văzut dacă acest eclectism constituie un merit sau o scădere a publicației. Altceva trebuie însă relevat mai întii. Ceea ce G. Ibrăileanu consideră drept poporanism e în realitate continuarea curentului național și „poporan“ de la mijlocul secolului trecut. O spune, de altminteri, el însuși, în mai multe rînduri. În articolul din *Curentul nou*, caută ori-

¹ P. Nicanor et Co., *Iarăși poporanismul*, în *Viața romînească*, nr. 12 din 1911, pp. 482-483.

ginile poporanismului în mișcarea pornită de Dacia literară. O spun și alți redactori ai *Vieții românești*. În articolul polemic din 1909 împotriva lui Duiliu Zamfirescu, din care am citat, arătându-se că, „din punct de vedere psihologic“, poporanismul „e naționalizarea literaturii culte“, se precizează: „În această privință, mișcarea noastră e continuarea mișcării începute încă de la 1840“. Într-un alt număr al revistei, tot din 1909, citim:

„Căci, ce e, mai întâi de toate, poporanismul în literatură?

E lucrul acela pe care-l știe oricine a citit un manual de istoria literaturii; e curentul poporan, e acea naționalizare a literaturii culte (născută sub influența mai ales a literaturii franceze) prin literatura poporană — ca spirit și ca limbă.

Toți scriitorii noștri mari au făcut acest lucru. (Sînt unii care au rămas mici, pentru că n-au făcut acest lucru. Și, din epocă în epocă, o dată cu creșterea valorii literaturii românești, crește și naționalizarea ei prin comuniunea cu geniul poporului.“¹

În sfîrșit, în 1925, Ibrăileanu consideră că „Tot ce este favorabil țărănimii în ideologia bonjuriștilor, patruzecioptiștilor formează tradiția poporanismului“².

Într-adevăr, idei ca rolul social al artei, specificul național, dragostea de popor și lupta pentru ridicarea lui, valoarea deosebită a poeziei populare etc. au constituit elemente ale crezului învățaților și scriitorilor care, grupați în jurul *Daciei*

¹ P. Nicanor et Co., *Iarăși poporanismul în literatură*, în *Viața românească*, nr. 12 din 1909, p. 453.

² *Idem*, *Ce este poporanismul?* în *Viața românească*, nr. 1 din 1925, p. 136.

literare, al *Propășirii* și al altor publicații democratico-progresiste, au pregătit spiritual revoluția burghezo-democratică de la 1848.

Dacă poporanismul literar nu e decît o prelungire a curentului „poporan” și a celui național din trecut, în ce constă contribuția proprie a *Vieții românești* la îndrumarea literaturii? Evident, în apărarea tradiției realiste, democrate și progresiste a literaturii noastre împotriva pseudo-tradiției și a tendințelor de deznaționalizare a creației artistice, în accentuarea preocupării pentru social, mai ales cînd e vorba despre opere cu tematică rurală. Sămănătoriștii se pretindeau tradiționaliști și respingeau modernismul, dar, sub aparența continuării tradiției, ei se abăteau, în realitate, de la ea. Din operele marilor scriitori din trecut, sămănătoriștii selectau aspectele cele mai perimate, mai retrograde, concepțiile cele mai obscurantiste, ce nu formează cîtuși de puțin esența creației acestora; asemenea aspecte erau socotite de sămănătoriști drept caracteristice literaturii noastre din secolul al XIX-lea; pentru preluarea și dezvoltarea lor militau Iorga și adepții săi. Triumful unei asemenea tendințe ar fi anulat însăși literatura ca atare. Ridicîndu-se categoric împotriva falsului tradiționalism, *Viața românească* chema scriitorii să preia ceea ce este mai înaintat în creația înaintașilor — observația socială, critică. Ilustrative în acest sens sînt două articole, unul semnat (cu inițiale) de Ibrăileanu, altul (cu numele întreg) de Octavian Goga, poetul preferat al *Vieții românești* pînă prin 1914.

În articolul său, intitulat *Țăranul în literatura românească*, Ibrăileanu — trecînd în revistă opere ale scriitorilor din trecut, în care apar țărani -- se arată foarte mîhnit de prezentarea total dena-

turată, după el, a realității rurale în poezia și teatrul lui Alecsandri.

„Crescuți cu «pastelurile» lui Alecsandri — scrie criticul — noi am fost înșelați, am considerat pe țaran ca o ființă fericită și nu știu, zău, dacă nu i-am invidiat soarta!! Și când ni se spunea că-și duce greu viața, noi zîmbeam, căci noi ne gîndeam la «juna» Rodică și la «sămănătorii» care înoată în fericire...”¹

În schimb, Ibrăileanu exprimă „recunoștință (...) lui Vlahuță și Delavrancea, care, în cîteva accente sincere, și-au arătat emoția lor față cu suferințele țărănimii” și are cuvinte de admirație pentru Creangă, deoarece el privește viața satului „cu nostalgia unui țaran transplantat în oraș, rămas toată viața țaran”, ca și pentru Slavici, Coșbuc, Goga — pentru scriitorii ardeleni în genere, aceștia fiind cei mai fideli interpreți ai durerilor țărănești.²

Criticul își încheie articolul fără să tragă vreo concluzie. Concluzia e însă subînțeleasă: urmați exemplul lui Vlahuță, Slavici, Coșbuc și Goga.

Apărut în ultimul număr din 1907, articolul lui Octavian Goga: *Țăranul în literatura noastră poetică*, nu lipsit de anumite infiltrații naționaliste, conține, într-o exprimare de calitate vădit superioară aceleia a lui Stere și Ibrăileanu, multe din ideile scumpe dirigitorilor *Vieții românești*. Goga condamnă deprinderea de a vedea în țaran doar un element de decor, pledează pentru zugrăvirea veridică a vieții țărănimii, afirmînd, asemeni poporaniștilor, că numai problemele ei (nicidecum

¹ G. I., *Țăranul în literatura românească*, în *Viața românească*, nr. 3 1907, p. 526.

² Cf. art. cit., pp. 527-528.

ale proletariatului) ar merita să frămînte intelectualitatea, și în special pe scriitori. Scrie Goga :

„În literatura noastră actuală și în artă, peste tot, concepția apuseană de astăzi (socialismul, n.n.) se manifestă în simpatia artiștilor pentru masele poporului, pentru țărănime. Toate mințile gînditoare ale neamului nostru se străbat acum de problemele țărănimii. Cu aceeași putere se manifestă tot mai mult aceste principii, deopotrivă în viața de stat cît și în artă și literatură. Cu toții ne pătrundem astăzi de ideea că cei mulți, cei fără nume, cei care muncesc, cei care își desfășoară traiul în umbră și necunoaștere sînt puterea mare, ascunsă, a omenirii care se premenește. Pentru dezrobirea lor, pentru ridicarea lor la treapta drepturilor pe care le pretinde spiritul vremii, pentru oameni — luptăm toți.“¹

Numeroase articole de directivă, publicate în *Viața romînească*, sînt străbătute, toate, de una și aceeași idee: naționalizarea literaturii prin orientarea ei către „cei mulți, cei fără nume, cei care muncesc“. Este aceasta o idee poporanistă? Dacă da, prin poporanism trebuie să înțelegem nu o doctrină socială încheată, exclusivistă — doctrina elaborată la noi de C. Stere — ci altceva, un curent larg de simpatie pentru dezmoșteniții vieții. În acest caz, termenul de „poporanism“, înțetînd de a mai desemna un sistem de vederi eronate în problema țărănească, desemnează o atitudine sentimental-romantică de solidarizare cu masele țărănești oropsite, atitudine progresistă, întrucît implică sprijinirea țărănimii în lupta ei împotriva exploatării moșierești. De altminteri, în

¹ Octavian Goga, *Țăranul în literatura noastră poetică*, în *Viața romînească*, nr. 12 din 1907, p. 374.

notele și articolele de la „Miscellanea“ se și specifică, în mai multe rînduri, că, în calitate de scriitor, a fi poporanist nu înseamnă nimic altceva decît a fi democrat. În nota *Iarăși poporanismul*, bunăoară, apărută la rubrica amintită, în numărul 12 din 1911, stă scris :

„...Și fiindcă orice om din clasele suprapuse are, mai mult sau mai puțin — de obicei mai mult — conștient sau inconștient, un sentiment de contrarietate pentru țărani, trebuie să se întîmple o revoluție în sufletul lui, să devină democrat (noi am întrebuițat cuvîntul poporanist), pentru a reuși să devină imparțial în judecata sa asupra țărănimii.“¹

Foarte răspicat este afirmat democratismul (alias „poporanismul“) Vieții romînești într-o notă din 1925 :

„Noi sîntem democrați și vom apăra democrația. Nici nu ne-ar șede a bine altfel : noi sîntem oameni din popor. Pe noi revoluția franceză, cu drepturile omului, ne-a scos din bîrlog. Noi nu sîntem conți, marchizi și baroni deposezați de titluri și averi, ca să insultăm democrația. Fără revoluția franceză, am fi bătuiți încă la scară de boieri...“²

În timp ce Stere, ca ideolog politic al curentului, caută să-l concretizeze cît mai mult delimitîndu-l de alte curente mai mult sau mai puțin democratice, opunîndu-l socialismului — Ibrăileanu, păstrînd termenul, tinde — sau ajunge — să-i pulverizeze aproape cu totul sensul.

Am putea zice chiar că Ibrăileanu nu a fost, în pofida declarațiilor sale, un poporanist propriu-

¹ Loc cit., p. 481.

² P. Nicanor et Co., „Miscellanea“ (*Iarăși democrația*), în *Viața romînească*, nr. 10 din 1926, p. 116.

zis, un narodnic liberal, adică un antimarxist, precum Stere, ci un intelectual cu convingeri democratice, simpatizant al ideilor socialiste, nemarxist, aflat sub influența dăunătoare a poporanismului. Deosebirea de vederi între Stere și Ibrăileanu era, în anumite probleme, de ajuns de adâncă. Însuși C. Stere ar fi declarat, bunăoară, că nu e de acord cu teza lui Ibrăileanu după care poporanismul românesc și-ar avea izvorul în *Dacia literară*.¹

¹ Cf. G. C. Nicolescu, *Ideologia literară poporanistă*, 1937, p. 77.

DEMOCRATISM, REALISM, POPORANISM

În această situație, putem oare vorbi despre un curent poporanist în literatura română? Cei dintâi care îi tăgăduiesc existența sînt, după cum s-a văzut, chiar conducătorii *Vieții românești*, așa-dar, înșiși ideologii poporanismului. Nefiind organul unui curent, al unei școli literare, ce a fost, dar, revista lui Stere și Ibrăileanu? Fost-a ea doar un magazin deschis oricăror opere considerate de către direcție ca fiind înfăptuite artistic? Judecînd după repetatele declarații de principiu ale redacției, la această încheiere ar trebui să ajungem. Totuși, nu este așa... Cel puțin pînă la primul război mondial și cîțiva ani după aceea, adică atîta timp cît Ibrăileanu a condus efectiv revista, *Viața romînească*, acordînd ospitalitate tuturor scriitorilor socotiți de talent și ale căror lucrări nu exprimau concepții direct ostile spiritului larg democratic și raționalist, antimistic, ce călăuzea publicația, căuta, totuși, prin articolele „de linie” pe care le conținea, prin aprecierile date diverselor opere pe care le recenza, să imprime literaturii o direcție anumită, delimitată de ajuns de net de alte direcții contemporane. Oricît s-ar fi apărat de învinuirea de exclusivism (învinuire care o onora, de fapt) adusă de reprezentanții tendin-

țelor moderniste estetizante, zicînd că „cineva poate să fie un poporanist încarnat și, în același timp, simbolist, fie în artă, dacă e artist, fie în preferințele sale, dacă e critic”¹, revista, prin Ibrăileanu, își manifestă clar, din primul număr, preferința pentru o literatură care numai simbolistă nu putea fi: o literatură cu un pronunțat caracter social, realistă, inspirată din realități naționale specifice.

Din textele citate s-a putut vedea că Ibrăileanu și redacția *Vieții românești*, în genere, militau pentru realism în numele „poporanismului”. Dar poporanismul, dacă este poporanism autentic, se bazează pe o înțelegere greșită a structurii societății și a direcției dezvoltării sociale. Care e prin urmare, în cuprinsul *Vieții românești*, raportul între realism și poporanism? Poporanismul politic retrograd, reprezentat de Stere, a influențat dezvoltarea creației literare? Cum, în ce măsură? Dar poporanismul literar, poporanismul în accepția foarte largă, sentimental-romantică, pe care i-o dădea Ibrăileanu? Am citat fraze din care rezultă clar că direcția — „poporanistă” — a *Vieții românești* nu limita nici domeniul inspirației scriitorilor, nici sfera modalităților specifice de exprimare, acordînd o prețuire deosebită lucrărilor străbătute de înțelegere și afecțiune pentru țărani. Acest spirit tolerant, conjugat cu manifestarea directă sau indirectă a unei anumite preferințe (preferința pentru creația cu caracter democratic) erau oare de natură să dea impuls artei realiste? Într-o însemnată măsură, da, fără doar și poate. Teoriile lui Ibrăileanu, spre deosebire de ale doc-

¹ P. Nicanor et Co., *Iarăși poporanismul*, loc cit., p. 431.

trinarilor naționaliști, nu numai că nu abăteau scriitorii de la realism, dar, prin ceea ce aveau viabil, științific, progresist, îi îndrumau tocmai spre această metodă de creație.

Cercul celor mai apropiați colaboratori ai *Vieții românești*, în perioada 1906–1916, era format din: Calistrat Hogaș, I. Al. Brătescu-Voinești, Octavian Goga, G. Topîrceanu, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Gala Galaction, Ion Agîrbiceanu, Spiridon Popescu, Jean Bart, D. D. Pătrășcanu, I. I. Mironescu. Toți acești scriitori, adică cei mai reprezentativi creatori pe linia realismului critic și a romantismului protestatar din perioada numită, iar unii și din perioadele următoare (Sadoveanu, Arghezi), au publicat în revista lui Ibrăileanu o mare parte (unii majoritatea) din operele lor cele mai valoroase. Deși fusese tipărit înainte de 1900 în revista *Asachi* din Piatra-Neamț, apoi în *Arhiva* lui Xenopol, memorialul de călătorie în munți al lui Hogaș a ajuns să fie cunoscut abia după republicarea lui în *Viața românească*. În aceeași publicație au văzut lumina tiparului celelalte scrieri beletristice ale originalului prozator. Calistrat Hogaș este în întregime al *Vieții românești*. În revista ieșeană au văzut lumina tiparului nuvela *În lumea dreptății* a lui I. Al. Brătescu-Voinești, precum și bucățile ce formează cuprinsul volumului *Intu-neric și lumină*. Ce a însemnat această revistă pentru cel mai mare prozator român din secolul nostru, pentru Mihail Sadoveanu, ne-o spune el însuși: „...în 1906, întoarcerea la baștina ieșană, la revista *Viața românească*, era un act normal de reîncadrare în mediul ce mă formase”¹. Pagi-

¹ Mihail Sadoveanu, *Amintiri*, în *Evocări*, 1954, p. 7 și în *Mărturisiri*, 1960, p. 335.

nilor acestei publicații și-a încredințat Sadoveanu cele mai multe dintre creațiile sale, și unele din cele mai reprezentative. Aici i-au apărut, între 1906–1916, între altele, *Însemnările lui Neculai Manea*, *Haia Sanis*, *Apa morților*, *Bordeienii*, *Neamul Șoimăreștilor*, la care se adaugă numeroase povestiri de mai mică întindere, reproduse în volume ca: *O istorie de demult*, *Vremuri de benenie*, *La noi în Vișoara*, *Cîntecul amintirii*, *Povestiri de seară*, *Un instigator* ș. a. Octavian Goga, fără să publice în *Viața românească* cele mai trănicioare poezii pe care le-a scris (acestea fiind cuprinse în volumul din 1905), a exprimat tendințele acestei reviste *avant la lettre*, creația sa cu pronunțat caracter social, antimoșieresc, anticipînd îndemnurile în acest sens ale lui Ibrăileanu. Nu fără temei, publicația ieșană acorda o prețuire entuziastă autorului *Clăcașilor*: în *Fragmente autobiografice* (1934), Goga recunoaște înrudirea lui spirituală cu „poporaniștii”, declarînd în același timp că „n-a fost niciodată ceea ce se cheamă un sămănătorist”¹. Din creația lirică a lui Arghezi, Ibrăileanu a tipărit, între altele, *Doliu*,

¹ Înglobarea poetului în curentul sămănătorist este un abuz, ca și trecerea revistei *Luceafărul*, căreia talentul său i-a dat strălucire, printre publicațiile sămănătoriste. Sămănătorismul propaga cultul pentru boierime și pentru trecutul feudal. Întrucît în Ardeal exploatarea feudală însemnase o dublă exploatare: socială și națională, cum puteau literații romîni ardeleni să proslăvească pe asupritorii poporului lor, ai națiunii lor? Cum puteau ei idealiza trecutul feudal, cînd acest trecut însemna chin și lacrimi pentru romînii ardeleni, nu numai ca robi ai ogoarelor, dar și ca reprezentanți ai unei naționalități subjugate? Nu de *Sămănătorul*, ci mai curînd de *Viața românească* trebuie aproplată revista *Luceafărul*.

Cenușa visărilor noastre, Miez de noapte, Puțin, inserînd de asemeni în revistă cronici teatrale pe care le trimitea, din București, poetul. Legat prin relații de prietenie de redactorii revistei, Gala Galaction, a cărui producție epică se rezumă, în perioada de care ne ocupăm, la cîteva nuvele, a trimis la *Viața romînească*, pe lângă materiale publicistice, *La Vulturi, În drumul spre păcat* și alte narațiuni, nu toate viabile, dar străbătute, ca întreaga sa operă de altminteri, de fiorul patriotic și umanitar ce călăuzea majoritatea producțiilor literare apărute în publicația din capitala Moldovei. Numeroase povestiri și nuvele (*Gruia, Popa Nan*, între altele) a dat *Vieții romînești* Ion Agîrbiceanu, scriitor pe nedrept clasat de istoriile literare din trecut printre sămănătoriști, de care îl apropie doar unele aspecte secundare ale prozei sale. Integral aparțin revistei din Iași Topîrceanu, care a publicat aici aproape tot ce a scris din 1911 pînă în 1916 (versurile anterioare fiind fără însemnătate), Spiridon Popescu, Jean Bart, ca și alți poeți și prozatori de importanță mai redusă. Nu puține sînt producțiile tipărite în *Viața romînească* ale unor scriitori ce n-au întreținut cu cercul revistei legături directe prea strînse, dar își trimeteau spre Iași manuscrisele cu destulă regularitate. D. Anghel și St. O. Iosif se numără printre aceștia.

Ce aduceau în literatura timpului operele scriitorilor de seamă, publicate în *Viața romînească*? Simpla citare a numelor acestor scriitori este edificatoare. Prin Sadoveanu, proza romînească își anexa domenii puțin cercetate înainte: trecutul îndepărtat, satul văzut dintr-un unghi nou, omul din popor înfățișat ca depozitar al unei experiențe și înțelepciuni milenare, natura umani-

zată, târgul de provincie. Înălțînd „cîntarea pătîmirii noastre“, Goga ridică lirica socială romînească la o altitudine încă necunoscută, în timp ce Arghezi dădea expresiei unei diversități de sentimente o frumusețe egală aceleia din versurile lui Eminescu. Topîrceanu deschidea porțile poeziei lumii celor „mici și necăjiți“, Ion Agîrbiceanu ridică vîlul ce ascundea mizeria cruntă a satelor, înfățișînd țărani și mineri apăsăți de sărăcie, roși de boli, asupriți și jăcmăniți de grofi, de capitaliști și de slugile acestora. Cu Brătescu-Voinești, cititorul pătrunde în intimitatea vieții unor ființe strivite de lăcomia, răutatea și grosolănia lumii burgheze, pentru ca în nuvelele lui Galaction să i se înfățișeze drame de conștiință, existențe sfărîmate de patima cărnii sau de goana după îmbogățire, iar în scrierile unor prozatori ca Jean Bart, Spiridon Popescu, I. I. Mironescu, D. D. Pătrășcanu să găsească fie pagini ce stigmatizează racile ale societății întemeiate pe exploatare, fie tablouri evocînd răscoalele de la 1907 sau chipuri dîrze de țărani răzvrățiți, ca acela al veteranului Furtună, creionat în povestirea lui Mironescu.

Prezența unor viguroase creații realiste în paginile unei reviste, asupra orientării căreia și-au exercitat influența teoriile poporaniste, necesită o explicație. Toleranța conducătorilor publicației — mai exact a lui Ibrăileanu, mentorul literar al revistei — față de orice scrieri ce nu contraziceau concepția democratică a *Vieții romînești* explică în bună măsură situația, dar ea nu poate răspunde unei întrebări ce se pune în chip firesc: cum se face că tocmai în această revistă, tributară oricum poporanismului politic, au găsit găzduire opere de primă însemnătate în literatura epocii? Spre a putea da un răspuns convingător, trebuie

ținut seamă de contradicțiile interne ale poporanismului. Curentul a luat naștere în Rusia ca expresie a protestului intelectualității revoluționare împotriva exploatării moșierești și a asupririi țariste și, implicit, ca mișcare de simpatie pentru masele țărănești oropsite. Cu timpul, latura protestatară a fost pusă în umbră de programul aparent constructiv, diversionist în realitate, al doctrinarilor narodnici liberali. Cu particularitățile relevate, poporanismul a evoluat și în țara noastră de la atitudinea timid protestatară și de declarații platonice în favoarea țărănimii la poziția liberală, exprimată în preconizarea unor reforme burgheze și fluturarea iluziei unei fericiri mic-burgheze. În măsura în care poporanismul politic românesc se manifesta ca un curent antifeudal, în măsura în care se făcea simțită latura sa protestatară, el reflecta, oricât de incomplet, năzuințele țărănimii exploatate. În diferite lucrări, Lenin a menționat faptul că masele țărănești se ridică la luptă nu conduse de o conștiință limpede a țelului urmărit, dornice să înfăptuiască un ideal social, ci răscolite de ura milenară împotriva moșierilor, de minia oarbă și de hotărîrea de a isprăvi cu impilatorii, cu jefuitorii roadelor muncii lor. În studiul *Programul agrar al social-democrației în prima revoluție rusă*, de pildă, V. I. Lenin citează declarații ale mai multor țărani, punîndu-le față în față cu programele narodnice. În timp ce cuvintele țăranilor, indiferent de partidele din care aceștia fac parte, oglindesc realitatea unei dușmăanii clocotitoare împotriva moșierimii, în scrierile narodnicilor sînt expuse planuri de organizare a viitoareii societăți, planuri zidite pe neant. Analizînd conținutul luptei țărănimii împotriva

rînduieiilor feudale, sociologul sovietic B. F. Porşnev ajunge la următoarea concluzie :

„Esența adevărată a răscoalei țărănești o constituie caracterul ei spontan, adică lupta nu atât «pentru ceva» cît mai ales «împotriva a ceva», nu atât pentru un scop precis, cît împotriva unor dușmani preciși. Desființarea condițiilor existente și nimicirea acelor care le-au creat și le apără — acesta este sensul războiului țărănesc.“

Cît privește diversele idei ce animau masele răscolate, ca, bunăoară, ideea „de egalitate, comunitate a averii, de putere și suveranitate populară“ — acestea apăreau spre a justifica acțiunile cuprinse în desfășurarea răscoalei, nefiind, în nici un caz, ele cauza rebeliunii. „Nu ele au dat naștere răscoalelor, ci ele au fost generate de logica răscoalelor țărănești.“¹

Din citatele extrase din diferite articole de îndrumare s-a putut constata că *Viața românească*, publicînd proiectele mic-burgheze elaborate de Stere, n-a adresat colaboratorilor în nici un fel vreun apel de a da expresie literară punctului de vedere poporanist în problema viitoare structurii a țării. Se poate spune că partea pretins constructivă a poporanismului, utopiile poporaniste n-au influențat creația nici unui scriitor. Nu s-au scris lucrări beletristice de propagandă în favoarea proiectelor cu caracter poporanist², așa cum, cu binecuvîntarea conducerii *Sămănătorului*, s-au produs scrieri de propagandă naționalistă. Cu toate limitele ei, recomandarea orientării spre sat, a atitudinii obiective, cinstite față de lumea țărănească,

¹ B. F. Porşnev, *Căile luptei țărănimii împotriva exploatării feudale*, în *Studii*, nr. 3 din 1951, pp. 112-113.

² Poate în nuvela *La cumătrie* de I. I. Mironescu să existe o vagă tendință în acest sens.

formulată de Ibrăileanu, tălmăcea în felul ei tendința protestatară existentă în poporanism, cerea scoaterea în relief a tuturor asperităților realității rurale, denunțarea cauzelor suferinței în care se zbăteau dezmoșteniții truditori ai gliei. Acestei chemări a *Vieții românești*, ce consuna cu propriile lor aspirații și preocupări, reflecta o cerință a vieții însăși, i-au dat urmare colaboratorii publicației, și faptul că Ibrăileanu a izbutit să adune în jurul său majoritatea personalităților literare marcante ale timpului se explică tocmai prin concordanța dintre tendințele estetice ale revistei și cerințele realității obiective, deslușite, în virtutea talentului și a orientării lor realiste, de cei mai talentați scriitori.

Ar fi, totuși, greu de conceput absența oricărei înrîuriri și a laturilor negative ale poporanismului asupra creației literare. O asemenea înrîurire a existat, indiscutabil. Ea s-a exercitat mai direct asupra unora din prozatori cu o personalitate artistică mai puțin viguroasă, și astfel mai accesibili influențelor. Am consemnat colaborarea lui Spiridon Popescu la *Evenimentul literar*, remarcînd izul poporanist al *Scrisorilor* sale. Prozatorul a fost unul din militanții activi pentru realizarea dezideratului poporanist al ridicării satului prin cultură: a fondat așezăminte culturale, publicații pentru țărani. Puține, producțiile sale beletristice vădesc o vie preocupare de soarta țărănimii. Ca în operele tuturor celorlalți prozatori grupați în jurul *Vieții românești*, și în scrierile lui Spiridon Popescu accentul cade pe latura demascatoare. Neizbutită literar, datorită lipsei de forță epică,

povestirea *Moș Gheorghe la expoziție* conține un adevărat rechizitoriu la adresa regimului existent, dezvăluind un întreg șirag de abuzuri și nedreptăți ce împovărau existența chinuită a țăranului. Pe străzile Capitalei, moș Gheorghe însoțește informațiile pe care i le dă un fost consătean al său, gardian, de comentarii străbătute de o amară ironie, laitmotivul lor fiind relevarea mizeriei cu care țăranii sînt constrînși să plătească luxul boierilor din București. Anumite pasaje din povestire lasă să răzbată o aversiune de proveniență poporanistă față de oraș ca atare, de civilizația citadină. Orașul secătuiește viețile — fizic și moral. Ion Matei, fostul consătean al lui moș Gheorghe, „era un bujor de flăcău, cînd l-au luat în armată, se-nvrăjbeau toate fetele din pricina lui. Acum e slab, cu barbă și cu mustăți lungi, să nu-l mai cunoști cît lumea, dacă nu i te-ai uita în ochi”. Orășenii — negustori, pierde-vară — sînt văzuți ca inși de nimic, necinstiți, în contrast cu moș Gheorghe, care, cu toate necazurile ce-l încovoae, a rămas integru sufletește. În finalul povestirii, ideea că omul numai la sat se poate realiza cu adevărat¹ e sugerată prin consemnarea dezgustului de Capitală a lui moș Gheorghe și a dorinței de a se întoarce la rosturile sale : „Gîndul că toate aceste clădiri sînt făcute ca să fie dărămate îi turtește ființa, din care abia mai răsare dorința de a se întoarce acasă, pe Horincea lui...

¹ Această idee o găsim net formulată în articolul *Omul perfect* al lui C. Stere (*Evenimentul literar*, nr. 37, 20 VI, 1894). Țăranul, după Stere, este „omul perfect”, întrucît viața lui are „toate elementele unei vieți pline, omenești : el muncește, simte, cugetă, la el lucrează deopotrivă trupul, inima și capul”.

să-și vadă de sărăcie”¹. Scrierea într-adevăr demnă de interes rămasă de la Spiridon Popescu, micul roman *Rătăcirea de la Stoborâni*, în care sînt fixate expresiv aspecte ale răscoalei din 1907, plătește tribut orientării poporaniste prin atitudinea reprobativă față de ridicarea țăranilor, considerată de prozator o „rătăcire”. Din fericire, imaginile înfățișînd masele în mișcare sînt de ajuns de puternic reliefate spre a da cititorului posibilitatea să tragă singur concluzii — altele decît cele pe care tinde să i le transmită povestitorul.

Vizibilă este influența poporanistă negativă în nuvela *Datorii uitate* de Jean Bart, în care se încearcă ilustrarea literară a ideii de datorie, enunțată de Stere în *Evenimentul literar* și de Ibrăileanu în *Curentul nou*. O împrejurare îl obligă pe eroul nuvelei, profesorul brăilean Petre Corbu, să-și aducă aminte că datorează ceva țăranimii trudite, oferindu-i implicit posibilitatea de a-și plăti o părticică din datorii. Pe străzile orașului, el întîlnește consăteni veniți tocmai din nordul Moldovei, sperînd, așa cum li se promisese, că vor primi pămînt în Dobrogea. Nu numai că nu primesc nimic, dar li se refuză orice înlesniri în vederea înapoierii acasă și iată-i, astfel, flămînzi și amărîți, rătăcind printr-un oraș necunoscut. Simțindu-se vinovat, în numele „păturii culte”, pentru lipsa de considerație cu care sînt tratați țăranii, Petre Corbu, după încercări infructuoase de a aduna bani pe calea unei subscripții publice, sa-

¹ A atribui și cele cîteva insinuări șovine, făcute de Ion Matei, tot influenței poporaniste, mi se pare nedrept. Nu numai că, spre deosebire de sămănătorism, poporanismul nu implică șovinismul, dar personajul principal, moș Gheorghe, și, prin el, autorul, resping ieșirile șoviniste ale personajului episodic Ion Matei.

crifică micile economii ale familiei, cu care va cumpăra consătenilor bilete de tren. Frumos gest, nimic de zis, dar el denunță un mod cu totul îngust și de ajuns de comod al înțelegerii „datorii“ față de popor.

Pecetea poporanistă poate fi identificată și în anumite pagini ale altor scriitori. Unele considerații ale lui Hogaș despre consecințele dezastruoase ale alcoolismului (*Pe drumuri de munte*), predicarea „mersului în popor“ într-o bucată ca *Ad virginem redeuntem* de Gala Galaction, proslăvirea specificului rural în anumite opere, altfel încântătoare prin farmecul narațiunii și descrierilor, ale lui M. Sadoveanu (*Paștile blajinilor*, *Noaptea de Sinziene*, *Olanda*) — iată câteva aspecte ale infiltrățiilor poporaniste în scrisul unor prozatori de frunte.

În legătură cu influența poporanismului nu trebuie puse însă numai acele scrieri în cuprinsul cărora se pot recunoaște direct ecouri ale ideilor emise de promotorii acestui curent. Orientarea *Vieții românești* se răsfrânge într-un anume fel asupra întregii creații beletristice publicate în paginile revistei. În atmosfera creată de această publicație s-au scris opere cu totul remarcabile, unele oglindind zone ale realității neexplorate din trecut. Prin aceasta, *Viața românească*, contribuind la îmbogățirea literaturii cu noi creații, a contribuit implicit la lărgirea sferei de preocupări artistice, la o mai amplă înfățișare a realității.

O singură zonă de prim ordin a vieții din țara noastră nu și-a găsit decât târziu (după 1930) exploratorii, cu toate că tocmai prezența ei determina într-o măsură covârșitoare fizionomia societății: lumea proletariatului, lumea din care se ridicau luptătorii pentru schimbarea din temelii a

întregii realităţi. Slaba dezvoltare, înainte de 23 August 1944, a literaturii citadine cu tematică muncitorească se datoreşte, fără doar şi poate, într-o măsură însemnată şi diversiunii poporaniste, la crearea căreia şi-a dat contribuţia *Viaţa românească*. Smulgînd o seamă de scriitori marcanţi de sub înfriurirea naţionalismului şi romantismului reacţionar sămănătorist (ceea ce constituie marile ei merit), îndepărtîndu-i în acelaşi timp de curentele cosmopolite, revista nu i-a îndrumat însă spre ideile revoluţionare ale clasei muncitoare, ci spre un democratism general, ce ne apare astăzi ca o concepţie şi o stare de spirit relativ progresistă, dacă îl confruntăm cu concepţiile dominante în perioada istorică dată (1900—1916), dar care, raportat la ideologia revoluţionară a proletariatului, se dovedeşte a fi o mişcare ce nu putea determina nicidecum (nici nu-şi propunea, de altfel) înlocuirea orînduirii capitaliste cu o altă orînduire, superioară.

Colorînd, în perioada 1906—1916, concepţia democratică şi prorealistă a criticilor literari de la *Viaţa românească* (G. Ibrăileanu, Izabela Sadoveanu, Octav Botez ş.a.), concepţiile poporaniste au exercitat şi asupra creaţiei beletristice a colaboratorilor revistei o anumită influenţă negativă, distrăgîndu-le atenţia de la aspectul cel mai caracteristic vieţii româneşti din secolul nostru: rapidă dezvoltare a proletariatului, ridicarea lui la luptă. Făcînd abstracţie de proletariat, scriitorii grupaţi în jurul *Vieţii româneşti*, chiar cei călăuziţi de vederi progresiste, avansate, nu puteau să aducă, în descrierea societăţii, o perspectivă revoluţionară şi, astfel, n-au fost în măsură să indice soluţii valabile în problemele de viaţă, pe care le sezisau cu deosebită ascuţime. Chiar şi cel mai

mare scriitor al epocii, Mihail Sadoveanu, a cărui operă din trecut exprimă atât de original protestul omului simplu împotriva orînduirilor întemeiate pe exploatare, lasă, în scrierile apărute înainte de *Mitrea Cocor*, nedelegate gravele probleme de viață pe care le ridică, sau glorifică atitudini ce nu pot constitui un răspuns general valabil la întrebarea: Cum ar putea fi recuperate valorile umane distruse de societatea nedrept alcătuită? Eroii sadoveni din trecut se răzvrătesc anarhic, făcîndu-și singuri dreptate sau evadînd în pustietăți. Dar în timp ce Moș Hau și lelea Ileana trăiau mulțumiți în singurătatea lor, cumplit de săraci, însă liberi, milioane și milioane de alți sărmani sufereau oprimarea și înjosirea.

Poporanismul, în oricare din variantele lui, nu putea în nici un chip oferi cheia adevăratei rezolvări a chestiunilor sociale, inclusiv a chestiunii țărănești, el oferea doar paleative.

*„Protestul împotriva sistemului burghez este excelent, dar concluziile sînt mizere“*¹ — scria Lenin, comentînd un text dintr-o publicație narodnică.

În epoca de care ne ocupăm, ca și după aceea, perspectiva soluționării artistice — în sensul tendințelor vieții însăși — a problemelor sociale și general-omenești o putea deschide numai concepția despre lume și societate a clasei muncitoare, numai înțelegerea științifică, marxist-leninistă a realității.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, 1953, p. 342.

Poporanismul, doctrină social-politică, a exercitat, precum se vede, o anumită înrîurire asupra literaturii romîne din primele două decenii ale secolului și chiar de mai tîrziu, fără însă a fi reușit să abată creația realistă din drumul său, fără a se fi constituit într-o școală sau curent literar. O școală poporanistă n-a existat niciodată în literatura noastră.

Dar o școală a *Vieții rominești* ?

Într-o notă din 1925 („Miscellanea“) citim :

„Faptului că nu am venit cu nici o școală literară se datorește contribuția *Vieții rominești* la literatura națională“¹.

Afirmația nu trebuie, desigur, preluată literal. *Viața romînească* n-a creat ceea ce se înțelegea, obișnuit, prin „școală“ în perioada cînd apărea amintita notă — anume o grupare literară sectară, cu pretenții de monopol asupra artei. Nu, o asemenea grupare nu s-a format la *Viața romînească*. Revista a avut însă un ideal, o linie de conduită. A imprimat o anume direcție în cultura romi-

¹ P. Nicanor et Co., *Ce-a făcut «Viața romînească» pentru literatură ?*, în *Viața romînească*, nr. 3 din 1925, p. 451.

nească, deci a creat o mișcare spirituală. Prin ce se caracterizează această mișcare? Răspunsul îl vom găsi străbătînd colecția publicației.

În existența *Vieții românești* se pot stabili mai multe perioade. Cea dintîi, cuprinsă între 1906 și 1916, e o perioadă de lupte pentru reforme burgheze, pentru drepturi cetățenești și libertăți democratice (împroprietărirea țăranilor, votul universal, libertatea presei, a întrunirilor etc.), împotriva discriminărilor rasiale — pe plan social — iar în domeniul literaturii: pentru realism social, pentru oglindirea vieții din țara noastră, împotriva exotismului, a importării necritice de cultură occidentală, pentru înfățișarea veridică, fără idei preconcepute, cu înțelegere și simpatie a celor oropșiți (țăranii), pentru valorificarea în creația cultă a poeziei populare.

Cu apariția noii serii (1920), revista ieșeană intră într-o fază nouă a vieții ei. În răstimpul celor aproape patru ani de suspendare a *Vieții românești*, se petrecuseră în lume evenimente epocale. Pe a șasea parte a globului se instaurase, în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, puterea muncitorilor și țăranilor, luase ființă primul stat socialist, deschizînd o nouă eră în istoria lumii. Sistemul capitalist mondial intrase în criza generală, prevestitoare a morții lui. Pe acest fond al crizei capitaliste generale, adîncită în mod deosebit prin constituirea pe suprafața planetei a două lumi, se grefează întreaga istorie a țărilor din tabăra capitalismului. Concomitent cu accentuarea crescîndă a contradicțiilor capitaliste, în aceste țări masele muncitoare, mobilizate de exemplul proletariatului rus victorios, intensifică neîncetat lupta împotriva exploatării, pentru o viață mai bună, popoarele înrobite din colonii se ridică

la lupta de eliberare națională. Sistemul capitalist mondial este zguduit de convulsiuni seismice. Tot mai energice, mai hotărâte și mature devin și acțiunile clasei muncitoare din țara noastră. În anii imediat următori războiului asistăm la un avânt revoluționar încă necunoscut în România. Mizeria insuportabilă, chinurile războiului, cinismul și samavolnicia cercurilor guvernante dezlanțuie mânia nestăpînită a maselor năpăstuite, care, cu tot mai multă încredere, își îndreaptă privirile spre proletariat ca spre conducătorul firesc al luptei lor. Electrizată de ecourile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, muncitorimea română își manifestă dîrz voința de luptă prin acțiuni ca demonstrația de la 13 decembrie 1918 și larga mișcare grevistă din 1917—1920, culminînd cu greva generală. În focul acestor lupte, în condițiile avîntului revoluționar, s-a plămădit Partidul Comunist din România, a cărui creare a marcat o victorie istorică a leninismului asupra oportunismului din mișcarea muncitorească. După refluxul din anii de stabilizare relativă a capitalismului, avîntul revoluționar a luat o și mai mare amploare în perioada crizei din 1929—1933, manifestîndu-se prin mari lupte greviste declanșate în diferite puncte ale țării, îndeosebi în Valea Jiului, în Valea Prahovei și la București, unde muncitorii de la Grivița au înscris, în februarie 1933, una din cele mai mărețe pagini în istoria mișcării revoluționare din țara noastră. În tot decursul perioadei dintre cele două războaie, partidul revoluționar al clasei muncitoare a stat în fruntea maselor exploatate și asuprite, mobilizîndu-le și conducîndu-le la luptă pentru pîine, pace și libertate, împotriva politicii de fascizare a țării, de pregătire a odiosului război antisovietic.

Expresie a tendințelor adânci ale dezvoltării social-istorice, întrupînd năzuințele maselor muncitoare celor mai largi, lupta P.C.R., dusă în condițiile cumplite ale celei mai adânci ilegalități, a influențat decisiv întregul curs al desfășurării vieții sociale, inclusiv dezvoltarea culturii. Ca un ecou direct al luptei partidului, au apărut publicații literare revoluționare, s-au scris lucrări animate de ideile clasei muncitoare, inspirate din viața și lupta ei. Sub influența luptelor duse de partid, diferențierea dintre literatura democratică, progresistă, și cea reacționară, ca și în general înfruntarea dintre cele două culturi au luat forme mai precise ca oricînd. Probleme sociale fundamentale sînt abordate cu o ascuțime considerabil sporită în mari creații realiste, apărute între cele două războaie, și aceasta ca urmare a faptului că lupta clasei muncitoare, condusă de partid, făcea ca principalele contradicții ale societății burgheze să iasă cu o putere deosebită în evidență.

Consecința politico-ideologică a intrării capitalismului în stadiul său ultim — imperialismul — este, după expresia lui Lenin, „*reacțiune pe toată linia*“. În perioada dintre cele două războaie mondiale, reacționarismul ajunge la culme într-o serie de țări. Nemaifiind în stare să guverneze cu metode democratice sau pseudodemocratice, burghezia, devenită burghezie imperialistă, înscăunează regimuri totalitare, ca fascismul italian și nazismul hitlerist. Asemeni burgheziilor occidentale, burghezia romînă începe și ea, îndată după primul război, să netezească terenul pentru instaurarea unei dictaturi de tip fascist. Paralel cu politica de restrîngere a libertăților democratice, cu dezlănțuirea prigoanei sălbatice împotriva organizațiilor progresiste și, în primul rînd, împotriva

partidului comunist, împins în neagră ilegalitate, guvernele reacționare manifestă o stăruitoare ostilitate față de Uniunea Sovietică, refuză timp de aproape șaptesprezece ani să stabilească legături cu marea țară vecină, interzic orice contact cu ea, întreprind totul pentru a dezinforma opinia publică asupra realităților sovietice. În aceste condiții, cu sprijinul nelimitat, direct și oficial, al cercurilor guvernante, în domeniul culturii își fac loc cele mai obscurantiste și reacționare concepții, resuscită, în formele cele mai virulente posibil, naționalismul, rasismul, misticismul. Pe de altă parte, estetismul — mod mai rafinat de manifestare a ideologiei burgheze în descompunere — acționează în scopul izolării artei de viața socială, al ruperii ei de popor, de tendințele progresiste. Pe cele mai diverse căi, clasele exploatatoare caută, între cele două războaie mondiale, să-și înfeudeze cu totul cultura și, prin ea, conștiințele oamenilor, să înăbușe, și, dacă ar fi posibil, să anuleze creația culturală progresistă, democratică.

Ce loc ocupă în lupta ideologică, purtată între cele două războaie, *Viața românească*?

Din primul număr, noua serie a publicației se situează pe linia tradiției militante antebelice.

„Conduși de același spirit democratic, de aceeași dorință de a sluji morală și frumosul, apărători mai presus de orice ai libertății de gândire — bunul cel mai de preț al omului — reluăm munca noastră, începută acum patrusprezece ani și întreruptă în vara anului 1916” — scriu, în nota intitulată *Anul XII*, P. Nicanor et Co. („Miscellanea”).

Ca o elocventă ilustrare a principiilor enunțate lapidar în nota citată, în același număr apare

poezia *In oppressores* a lui Coșbuc, despre care P. Nicanor et Co. („Miscellanea“) scriu :

„Poezia inedită¹ a lui Coșbuc din acest număr a fost lăsată de marele poet revistei noastre, spre a fi publicată după moarte. Motivul stă în conținutul poeziei. Blîndul poet avusese de suferit mult de pe urma puținelor, dar viguroaselor versuri «incendiare» tipărite de el.“

Apariția fulminantului pamflet liric în cel dintîi număr al noii *Vieți romînești* are o valoare simbolică. Întocmai ca înainte de război, revista înțelege să promoveze o literatură de atitudine civică, în spirit progresist-democratic, aflată la antipodul pretensei „arte pure“. Poziția combativă înaintată a publicației se reflectă din plin și în alte materiale din primul număr. Reproducînd, bunăoară, cunoscutul apel pacifist al lui Romain Rolland, Henri Barbusse și Georges Duhamel, către intelectualii din întreaga lume, direcția *Vieții romînești* scrie :

„Îmbrățișînd ideea și dorînd înfăptuirea ei, noi salutăm apelul lui Romain Rolland și al tovarășilor săi și îndemnăm intelectualitatea romînă să mediteze (la) «Chemarea scriitorilor francezi» și să-și spună cuvîntul.“

Pe drumul deschis de numărul întîi avea să meargă *Viața romînească* pînă în 1940, cînd fu suprimată de către regimul dictaturii militaro-fasciste.

Ca și în trecut, ba cu mai multă înflăcărare încă, revista luptă, după război, pentru apărarea și lărgirea democrației. Pe această temă, direcția și colaboratorii revistei — Mihai Ralea, în primul rînd — scriu nenumărate articole și note, duc po-

¹ De fapt, poezia apăruse în 1894, în *Vatra*,

lemici neîntrerupte. Am citat mai sus un pasaj din nota *Iarăși democrația*, apărută la „Miscellanea“ în nr. 10 din 1926. Nu mai puțin caracteristice pentru poziția Vieții românești sînt articolele publicate între anii 1925—1930 de Mihai Ralea. În *Pentru democrație*, de pildă, M. Ralea, după ce pune în lumină conținutul noțiunii discutate, conchide: „Crezul democratic e însăși morala timpului nostru“.¹

În numărul 7 din 1926, Mihai Ralea publică un studiu masiv, *Democrație și creație*. Făcînd istoricul luptei popoarelor din Europa apuseană pentru cucerirea unor regimuri democratice, autorul studiului subliniază, în concluzie, faptul că instaurarea democrației, adică participarea maselor la conducerea treburilor obștești, e o lege obiectivă a dezvoltării societății. M. Ralea scrie:

„*Democrația există : acesta e un fapt ineluctabil. Amici sau dușmani ai democrației, trebuie să ne resemnăm. Luminarea maselor aduce cu ea implicit pretenția la controlul și guvernarea colectivității. Aceasta e o lege aproape fizică, ca și gravitatea. Ea nu se poate evita. Masele adînci ale societății, conștiente de dreptul lor la viață, nu vor abdica de bună voie (de la) drepturile lor, fiindcă Ch. Maurras sau alt subtil literat găsesc că alt regim e mai bun.*“²

Tipul de democrație la care se referă studiul se păstrează, evident, în limite burgheze. Ca și

¹ Mihai Ralea, *Pentru democrație*, în *Vlața românească*, nr. 5—6 din 1926, p. 305.

² *Idem*, *Democrație și creație*, în *Vlața românească*, nr. 7 din 1926, p. 197.

Înainte de 1916, *Viața românească* exprimă după primul război mondial tendințe burgheze radicale. Emancipată de poporanism (cu toată persistența ecourilor unor teze proprii defunctului curent), revista reflectă, între 1920—1940, prin orientarea ei ideologică, poziția intelectualității mic-burgheze antifasciste, progresiste, receptivă față de ideile cele mai înaintate ale timpului, ideile marxist-leniniste, dar nutrind încă iluzia posibilității de realizare în cadrul statului burghez a unei democrații dacă nu perfectă, în orice caz foarte largă, care să permită maselor participarea efectivă la dirijarea treburilor publice, și fiind un timp predispuși să atribuie Partidului Național-Țărănesc, partid al marii burghezii, al moșierimii și al chiburimii, un rol pozitiv în viața social-politică.

Unul din meritele articolelor lui Mihai Ralea e acela că în cuprinsul lor problemele sînt abordate concret. Nu se vorbește în chip vag despre „drepturi“, „libertate“, „democrație“, ci, de fiecare dată, este explicat conținutul social-istoric al respectivilor termeni. Autorul ajunge, astfel, în unul din articole, la concluzia că, în condițiile imperialismului, libertatea popoarelor din țările capitaliste a devenit o simplă vorbă goală.

„Libertatea individuală nu mai are nici un sens — zice Mihai Ralea. În locul ei, apare națiunea economică, care tinde să oprime totul în jurul ei. Fiecare popor caută să domine economic pe cele din jurul său. De aici pregătirea, tensiunea care au dus la războiul mondial, efect direct al constituirii capitalului financiar și al politicii sale internaționale: imperialismul.“

Referindu-se la situația din marile state imperialiste, autorul articolului consemnează :

„Burghezia care conduce în aceste țări nu mai este burghezia liberală, entuziastă, democrată, de la începutul secolului trecut. E o clasă plutocrată, conservatoare, șovină, adesea reacționară. În anumite privinți, ca rol social, ea a luat locul nobilei de altădată.”

În asemenea situație, democrația (autorul se referă, evident, tot la democrația burgheză), unde există și câtă există, „are un caracter tranzacțional”. Articolul se încheie cu constatarea de ajuns de pesimistă că democrația (burgheză) ar fi „regimul cel mai firesc (...) încă”. Până la urmă, echilibrul de forțe pe care se întemeiază acest regim „va fi rupt definitiv” și anume „poate în favoarea stângii, prin victoria decisivă a acestei tabere”.¹

Credința în „victoria decisivă a stângii” străbate întreaga activitate a *Vieții românești*, dintre 1920 și 1940. La ce avea să ducă în țara noastră o asemenea victorie ideologiei revistei nu puteau încă prevedea. Ei nu înțelegeau, în perioada numită, în ce mod instaurarea stăpînirii celor ce muncesc, dictatura proletariatului, departe de a anula sau restrînge democrația, avea să introducă pentru întâia oară în istoria Romîniei un regim cu adevărat democratic. Totuși, *Viața românească* și-a manifestat, între cele două războaie, simpatia față de forțele de stînga (deși nu se poate vorbi de o înțelegere reală a rolului mișcării comuniste și a perspectivelor dezvoltării societății romînești pe calea revoluționară), aversiunea față de reprezentanții de toate nuanțele ai ideologiei și politicii reacționare. În numele constituționalismului burghez, revista luptă cu îndîrjire pentru apărarea

¹ M. R., *Ultimul aspect al democrației*, în *Viața românească*, nr. 3 din 1927, pp. 421-422.

instituțiilor democratice, a libertăților, cîte și cum existau, pentru dezvoltarea lor, împotriva înfăptuirii tendințelor de fascizare a țării.

O bătaie neconținută a dus *Viața romînească* împotriva fascismului, a publicațiilor obscurantiste, orientate spre fascism, sau fasciste propriu-zis, împotriva teoriilor și practicii discriminărilor rasiale, împotriva misticismului, a ortodoxismului, împotriva huliganismului cultural. Această luptă s-a intensificat — cum era firesc — după 1930, și în special în anii instaurării hitlerismului în Germania și ai activizării maxime a Gărzii de fier, la noi. La rubrica „Miscellanea” găsim adeseori note ce denunță direct primejdia fascismului, demascînd legionarismul ca o mișcare în slujba fascismului străin. În numărul 12, 1928, de exemplu, Mihai Ralea semnează un virulent pamflet, intitulat *Rasputinism*, în care vestejește gruparea numită a „Crinului alb”, compusă din cîțiva tineri pseudoliterați de orientare fascistă. Caracterizînd „manifestul” publicat în *Gîndirea* de acești tineri drept „*un nechezat de literaturism excesiv*”, autorul pamfletului descoperă în sordidele pagini lăbărtate „*un elan de barbarie și huliganism*”, notînd că asemenea mostre de incultură și grosolanie trivială nu apăruseră deseori pînă atunci în publicistica romînească :

„Rareori mi-a fost dat să văd un accent mai preistoric, un glas mai cavernos pătrunzînd îndărătnic peste straturile milenare ale culturii, o revanșă absurdă a pitecantropului, refulat de dogme religioase (...), ca în profesia de credință a cavalierilor «puri» și «neprihăniți» ai «Crinului alb». M-am gîndit o clipă la Proudhon, un Proudhon fără generozitate, temperament excesiv de rural semidoct, în care rațiunea și tensiunea arterială

își amestecă deopotrivă contribuția lor la stabilirea adevărului.“¹

Pamflete vehemente, scrise cu vervă satirică, îndreaptă în 1931 (nr. 7—8 și 9—10) G. Călinescu împotriva lui Nichifor Crainic, veștejit ca fariseu fără pereche, sub a cărui rasă de stareț se ascundea brigandul, banditul ordinar.

În nr. 7, 1934, *Viața românească* protestează împotriva achitării asasinului Zelea-Codreanu. În legătură cu aceasta, P. Nicanor et Co. comentează:

„Fascismul reprezintă (...) tot balastul reacționar al actualului moment istoric și tragicomedia prin excelență a epocii.

«Garda de fier» este una din sucursalele fascismului european. Ea crește ca o imensă mătrăgună în câmpul crizei economice și e hrănită cu singele clorotic al partidelor, care nu se pot decide a purcede la realizarea reformelor cerute de vremea noastră.“²

În același an, în nr. 19—20, *Viața românească* înfieră apariția imundeii publicații fasciste *Criterion*, scriind, între altele:

„Redactorii «Criterion»-ului sint, mi se pare, anahoreți cu Yoga la briu ca îndreptar, călugări ortodoxi, scoși din coclaurile carpatice, un homunculus dintr-o conservă de la Chicago și cîteva ființe serafice stăpînind forțele demoniace ale acestei triste lumi printr-o tainică și spirituală tehnică...”³

Și, într-o altă notă, în același număr:

¹ Mihai Ralea, *Rasputinism*, în *Viața românească*, nr. 13 din 1928, p. 334.

² cf. *Viața românească*, nr. 7 din 1934, p. 38, „Miscellanea”.

³ *Idem*, nr. 19—20 din 1934, p. 104.

„Cei 7 legionari ai «Criterion»-ului au aruncat mănuașă spiritualității.

Tolba cu arme a acestei doctrine se cunoaște: ciomagul, buzduganul, revolverul, chinorozul, insulta, calomnia.

De ce umblă acești tineri cu Aristoteles în fruntea revistei!¹

Sub semnătura lui Ștefan Voicu, o nimicitoare notă, inserată la „Miscellanea“ în nr. 4—5, stigmatizează spurcata broșură legionară, *Cartea căpitanelor*.

Cu aceeași înverșunare era condamnat în revistă fascismul internațional. Hitlerismul, regimul lui Mussolini din Italia, dictatura franchistă din Spania au fost, în repetate rînduri, ținta atacurilor *Vieții românești*.

Pe de altă parte, redacția revistei a depus în toți cei douăzeci de ani insistente eforturi pentru informarea obiectivă a cititorilor asupra realităților din U.R.S.S. Numeroase articole, recenzii, note, chiar dacă scrise pe temeiul unei documentări insuficiente, încercau totuși, în primii ani de după 1920, să dea imaginea unor aspecte ale vieții din țara socialismului. În 1934, cînd, după o întrerupere atît de îndelungată, fură reluate relațiile diplomatice dintre România și marele stat vecin, *Viața romînească* își consacră unul din numere înfățișării înfăptuirilor regimului sovietic în U.R.S.S. (v. nr. 13—14, 1934). Diferite articole vorbesc despre ideologia comunistă, dominantă în Uniunea Sovietică, despre economia și comerțul sovietic, despre școala, arta, cinematografia sovietică etc. Într-un lung articol, *Organismul sovietic și România*, T. Cristureanu pledează pentru stabi-

¹ Loc. cit., p. 105.

libra de relații comerciale strinse între România și U.R.S.S. Cu evidentă emoție, cu o admirație caldă consemnează Octav Livezeanu, după un ziar din Moscova, anumite fapte caracteristice vieții noi sovietice. D. I. Suchianu scrie cu entuziasm despre filmul sovietic, susținând că acesta este, „într-o privință, cel mai bun din lume“. Într-o notă de la „Miscellanea“, propaganda antisovietică e luată în deridere, arătându-se că un regim care stimulează pe toate căile ridicarea culturală a maselor nu poate, cum afirmau calomniatorii, acționa în defavoarea intereselor poporului.

„Proletariatul sovietic — se spune în notă — construiește centrale electrice pentru a lumina o regiune întreagă — deci pentru sine, pentru copii și rudele sale; zidește palate pentru cinematografe, ca să vizioneze și el filme; construiește căminuri pentru copii, unde pot intra și copiii lui, sau ai fraților săi...”¹

În numărul închinat Uniunii Sovietice, găsim și un articol antifascist, *Anacronismul fascismului*, de Mircea Mancaș.

Eforturile revistei de a-și informa cititorii cu privire la Țara Sovietelor continuă neîntrerupt, pînă la interzicerea ei. Apar note și articole despre literatura sovietică, traduceri din opere ale scriitorilor sovietici, pagini din Ilya Ehrenburg, Kataev ș.a. vād, în revistă, lumina tiparului. În articolele informative se dau extrase din Esenin, Maiakovski, Briusov și alți poeți sovietici. *Viața românească* nu se mărginește doar să informeze opinia publică despre U.R.S.S.; ea sare, cu anumi-

¹ *Viața românească*, nr. 13-14 din 1934, pp. 87-88.

te prilejuri, direct în apărarea țării socialiste, împotriva valurilor de calomnii stîrnite de dușmanii comunismului. Un exemplu este publicarea, în numărul I, 1940, a articolului *Criza ruso-finlandeză*, semnat V. Nicolau, care, în discordanță cu nenumărate publicații ale vremii, denunță substraturile politice adînci ale agresiunii dezlănțuite de Finlanda împotriva Uniunii Sovietice, relevînd amestecul masiv al Angliei, în primul rînd, în pregătirea acestei agresiuni.

Precum se vede, în perioada dintre cele două războaie mondiale, *Viața romînească* devine în multe privințe mai combativă decît pînă în 1916, neezitînd să ia atitudine în probleme de politică militantă, pășind în arena luptelor sociale în plină desfășurare. Prin aceasta, revista nu renunță însă nici un moment la dezbaterrea unor probleme social-culturale generale, teoretice. În paginile ei continuă polemicile îndreptate împotriva noilor versiuni ale teoriei „*artei pentru artă*“, împotriva curentelor moderniste, un duel ideologic neobosit se declanșează între gruparea *Vieții romînești* și gruparea cenaclului lovinescian, „*Sburătorul*“. Împotriva lui E. Lovinescu și a altor critici estetizanți, partizani ai teoriei „*autonomiei esteticului*“, Mihai Ralea susține teza științifică a interdependenței valorilor, a interacțiunii fenomenelor social, etic, național și estetic. În articolul *Militantism ideologic*, bunăoară, Mihai Ralea scrie :

„*Estetica se bazează pe toată personalitatea, nu pe o parte din ea. Ea are la bază tot ce e uman : adică idei, credințe, atitudini, sentimente. Omul serios e omul complet. Unilateral nu e decît de-mentul ori copilul întîrziat. Estetica adevărată nu e decît aceea care exprimă funcțiile sufletești mature și normale. Cealaltă e estetica comparată sau*

infantilă, un simplu capitol al psihologiei comparate.“¹

Intr-o notă publicată la „Miscellanea“ în nr. 7—8 din același an (1926) noul spiritus rector al Vieții românești reia ideea :

„Integralitatea vieții sufletești e indivizibilă și diferitele ei funcțiuni interdependente. Unele se explică prin altele, fiindcă formează un tot unitar. Nu se poate separa prea mult creația de restul vieții, fără să cazi în pură abstracție.“²

Expresia cea mai pregnantă a concepției anti-estetizante, promovată de *Viața românească*, este, desigur, după 1920, teoria specificului național. Mai mult enunțată declarativ, în trecut, această teorie e înfățișată acum sistematic, în mai multe studii și articole publicate în revistă între 1920 și 1930. În această perioadă scrie și publică Ibrăileanu cunoscutele sale lucrări : *Caracterul specific național în literatura română*³, *Influențe străine și realități naționale*⁴, *Evoluția literară și structura socială*⁵, *Completări*⁶, iar la rubrica „Cronica literară“ și „Miscellanea“ apar numeroase materiale critice îndreptate împotriva modelului imitării literaturii occidentale. Chestiunea specificului național este abordată și de Mihai Ralea și tratată la nivel filozofic, în studii și articole ca : *Sociologie, socialism și caracter specific național*, *Specific și frumos*, *Etnic și estetic*, *Fenomenul românesc* ș.a.

¹ Mihai Ralea, *Militantism ideologic*, în *Viața românească*, nr. 1 din 1926, p. 116.

² *Idem*, *Critică psihologică și critică estetică*, în *Viața românească*, nr. 7—8 din 1926, p. 214.

³ *Viața românească*, nr. 11 din 1922.

⁴ *Idem*, nr. 2 din 1925.

⁵ *Idem*, nr. 3 din 1925.

⁶ *Idem*, nr. 4 din 1925.

La Mihai Ralea, conceptul de specific național nu are nici un fel de caracter normativ.

„Trebuie să fim înțeleși odată — scrie, la un moment dat, nu fără iritare, Mihai Ralea. Când afirmăm că o literatură nu poate fi decât specific națională, nu facem o judecată de valoare, nu cerem sau dorim ceva. Din contra, facem o simplă judecată de realitate, de constatare, care ne duce la concluzia că lucrurile nu se pot întâmpla altfel.“¹

Preluând ideile înaintașului său, Mihai Ralea le va plasa pe un fundament științific mai solid. În primul rînd, în studiile și articolele sale, e puternic reliefat conținutul social-istoric al noțiunii de specific național.

„Afirmația noastră — citim în articolul *Sociologie, socialism și caracter specific național* — se reduce la aceea că orice manifestație spirituală — de la religie și politică pînă la artă și literatură — poartă semnul caracteristic al societății în care apare. Variază structura socială într-un moment dat, variază cu ea implicit și manifestările de ordin spiritual, care sînt o simplă consecință sau, cum se zicea altădată în termeni pedanți, un simplu epifenomen.“²

În continuare, autorul articolului își argumentează ideea cu citate din clasicii marxismului.

Într-o notă publicată în 1928, Ibrăileanu, tributar concepției că specificul național există doar la țară, crede că, pe măsura urbanizării satului, acest specific „se împușinează“³. Această aserțiune

¹ M. Ralea, *Sociologie, socialism și caracter specific național*, în *Viața românească*, nr. 2 din 1925, p. 294.

² *Ibidem*.

³ G. Ibrăileanu, *Consumare și producere, Muzica viitorului*, în *Viața românească*, nr. 2 din 1928, p. 291.

vădește o înțelegere de ajuns de limitată a noțiunii de specific național. În studiile lui Mihai Ralea se accentuează neconținut caracterul istoric al națiunii, se menționează mereu că „specificul” evoluează împreună cu întreaga structură a societății, își schimbă conținutul și forma, fără să dispară sau să se „împuțineze”, atita timp cît există națiuni. Spre deosebire de Ibrăileanu, Ralea găsește că, în contradicțiile postbelice, specificul național nu numai că nu dispăre, alungat de urbanism, dar de abia începe să se constituie propriu-zis, prin continua atenuare a diferențelor regionale.¹

O idee deosebit de prețioasă, pe care o găsim în studiile în discuție, este relevarea existenței unei psihologii specifice de clasă în cadrul psihologiei specific naționale: „*Nobilii și burghezii aceleiași națiuni sînt aproape tot așa de deosebiți unii față de alții ca și un popor față de altul*”².

Pe temeiul unor asemenea constatări științifice, *Viața romînească* a dus o luptă aprigă împotriva conceptului „tradiționalist” de specific național, promovat de *Gîndirea*. Gîndiriștii căutau specificul național în trecut, dorind să reînvie tot ceea ce ține de perioadele de restriște și umilință națională ale istoriei noastre. Această tendință reacționară a fost repetat înfierată în paginile *Vieții romînești*. Într-un scurt articol, *Filozofia culturii cu aplicații romînești*, M. Ralea, combătînd concepția substanțialistă, după care sufletul național ar fi „fundamental înscris undeva în alcătuirea nației”, fiind „*același în trecut ca și în prezent*”,

¹ Cf. *Fenomenul românesc*, în *Viața romînească*, nr. 6-7 din 1927, p. 343.

² *Idem*, p. 344.

accentuează că „un român mijlociu ca cultură din secolul al XX-lea e mai aproape înrudit cu un portughez ori american din același secol decât cu un boier sau un plăieș de-al lui Alexandru cel Bun”¹. Aceasta înseamnă că, azi, psihologia poporului român e cu totul alta decât în urmă cu câteva secole. De aci, observația :

„Ca să probezi realitatea specificului național, n-ai de loc nevoie de ideea trecutului. Acesta nu poate fi invocat fără ideea de substanță, care, la rîndul ei, face imposibilă ideea evoluționistă și în fine chiar progresul.”²

Cu un sarcasm arzător biciuiește *Viața românească*, prin Mihai Ralea, G. Călinescu și alții, tezele gîndiriste potrivit cărora specificul poporului nostru ar sta în pretinsa lui religiozitate. Revelînd, în *Rasputinism*, faptul că tinerii răpiți de extazuri mistice predică, în același timp, supremația instinctelor, Mihai Ralea conchide :

„Oboseala ebrietății sau tristețea actului sexual împlinit nu e ceva religios, în orice caz nu e o religie evoluată. Misticismul de sfîrșit de chef, misticismul de la ora cinci dimineata, misticismul orgiac, cînd îngerii și prostituatele se amestecă din belșug, ca să confirme «eterna tinerețe», sau elanul vital, toate acestea, o spun cu amărăciune, prietenii ortodoxi și tineri frenetici de viață, nu ne vor aduce mîntuirea.”³ În *Fenomenul românesc*, M. Ralea — încercînd să fixeze unele trăsături psihice distinctive ale poporului român — demonstrează că una din acestea e tocmai luciditatea, bonomia, lipsa oricărei imaginații tenebroase, mistice :

¹ *Viața românească*, nr. 2-3 din 1926, p. 358.

² *Idem*, p. 359.

³ *Loc cit.*, p. 341.

„Romînul e, înainte de toate, inteligent. Deşteptăciunea sa e vioaie, suplă, dar mai ales limpede. Nici o umbră de misticism ori de nebulozitate nu-i tulbură funcţiunea exactă a minţii sale...”¹

„...Romîni au sentimentul religios foarte slab. Găsim la noi conduite de religie fetişistă primitivă. Superstiţia domină: nu se pleacă marşa la drum ori nu stau treisprezece la masă. Nu există însă acea pietate sufletească făcută din veneraţie, din adoraţie, din nevoie de comunicare mistică cu marele tot, care face esenţa vieţii sufleteşti religioase. Profanarea lucrurilor sfinte prin injurii odioase e foarte curentă la noi şi clerul e foarte puţin respectat.”²

Misticismul Gîndirii e denunţat de doctrinarii Vieţii romîneşti ca fiind doar o marfă de import, doar „altoirea unei mode pe un fond de incultură şi barbarie”³. Spre a fi, chipurile, în pas cu timpul, zice M. Ralea — gîndiriştii: „...n-au mai vorbit decît de teozofie, metafizică, teologie, mistică etc. Au renunţat de bună voie, fără să fie siliţi de nimic, la toate bunurile minţii. Au delirat toată ziua fără motiv, chiar cînd li se întimpla să fie robuste şi lucide creiere de pozitivişti (...) În ţară la noi s-au înjghebat numaidecît doctori teologi, extatici şi întunecaţi inchiizitori. Mascarada începea să compromită achiziţiile drepte ale timpului.”⁴

A pleda pentru specific naţional înseamnă, după M. Ralea, a milita pentru crearea unei „etici romîneşti”. Asume: „Va trebui să combată cu dis-

¹ Loc cit., p. 340.

² Idem, p. 357.

³ Idem, p. 352.

⁴ Mihail Ralea, *Mistiunea unei generaţii*, în *Viaţa romînească*, nr. 1 din 1923, pp. 122—123.

perare bizantinismul, fanariotismul, șiretenia, pehlivănia, scepticismul trivial și jovialitatea zeflemistă cu care românul nostru trece ușor peste cele mai tragice situații“¹.

Înfierînd consecvent misticismul, demascîndu-l ca reflex al barbariei, *Viața romînească* lupta pentru raționalism în toate domeniile intelectuale, pentru abordarea lucidă, rațională, a problemelor. Obscurantismul mistic — subliniau, în articolele lor, redactorii și colaboratorii revistei — este un instrument de aservire politică a intelectualității, de transformare a ei în anexă a „dreptei“.

„*Alianța dintre religie și politica de dreapta* — se spune în articolul *Misticism — e de mult cunoscută. Obscurantismul e de cînd lumea instrumentul cel mai agreabil al autocraților.*“

În problema specificului național, *Viața romînească*, prin polemicile purtate în jurul acestei probleme, ținea anumite obiective de luptă concrete. Unul din obiective era discreditarea ideologiei fasciste, distrugerea obscurantismului. Acesta era, în primul rînd, scopul demonstrării adevărului că specificul național nu e un dat fatal, ci un produs al condițiilor social-istorice. Un alt obiectiv de seamă era compromiterea purismului. Fără să recomande, direct sau indirect, zugrăvirea unor anumite realități din țara noastră, cum făcuse Ibrăileanu, noul îndrumător al *Vieții romînești*, Mihai Ralea (care, în 1933, va prelua formal, împreună cu G. Călinescu, direcția revistei, deținută practic încă de prin 1925) pledează pentru o literatură de inspirație socială, de atitudine cetățenească, caracterul specific național fiind astfel un rezultat inevitabil al crea-

¹ Idem, p. 125.

ției. Cu alte cuvinte, Ralea nu cerea scriitorilor să fie specifici naționali, ci, în articolele sale, demonstra că arta care face abstracție de social, de realitățile concret-istorice, naționale deci, nu poate fi viabilă, că frumosul „pur“ este incomunicabil; astfel, criticul fixa un suport teoretic literaturii cu caracter social (și, implicit, național), propaga cu argumente estetice creația realistă, în condițiile asaltului curentelor decadente potrivnice realismului. Specificul național, susținerea M. Ralea, este condiția originalității artistice. Un artist stăpinit de ambiția de a fi atât de inedit, de singular, încît să nu comunice nici un dram din psihologia colectivă, din realitățile în mijlocul cărora trăiește, n-ar putea fi înțeles de nimeni; ar vorbi singur. Pe de altă parte, nici un artist nu poate fi atât de „etern uman“, încît să nu exprime particularități ale societății ce l-a produs, ale națiunii sale. Vrînd să comunice eternul uman pur, artistul și-ar pierde orice originalitate, ar transmite abstracțiuni banale:

„Obligat să fie social, el nu poate fi, în stadiul actual de civilizație, decît național.“¹

În aceste condiții, „Specificitatea temperată, relativă“, devenită un intermediar, un „compromis între general și individual“, condiționează acea originalitate relativă care permite artistului să fie personal, inedit, fără să se singularizeze. Fi-rește, în cadrul acestei originalități colective, larg înțeleasă, rămîne destul loc pentru originalitatea individuală, pentru profilul particular al fiecărui creator. Observația pe care o suscită raționamentele criticului, într-o măsură, desigur,

¹ Mihai Ralea, *Specific și frumos*, în *Viața românească*, nr. 9 din 1925, p. 444.

mai redusă decît articolele lui Ibrăileanu, dar, totuși, o suscită, e aceea că ele, fără să facă abstracție de existența claselor, deci a unui specific de clasă în domeniul culturii, nu țin suficient seama de el în explicarea concretă a fenomenelor creației artistice.

În împrejurările în care apăreau după 1920, în *Viața romînească*, articolele despre specificul național, abordarea de pe poziții realiste și raționaliste a acestei probleme avea o profundă semnificație politică. A milita pentru specific, atunci, echivala cu ridicarea la luptă pentru o artă romînească, neînfeudată culturii imperialiste, așa-dar, în ultimă analiză pentru independență națională. Opus etnicismului tradiționalist mistic al *Gîndirii*, conceptul de specific național, așa cum îl înțelegea *Viața romînească*, era, în același timp, îndreptat și împotriva teoriei lovinesciene, cosmopolite, a „*imitației integrale*“. Invocînd legea „*sincronismului*“, Lovinescu pretindea că Romîniei rămase în urmă nu-i rămîne nimic altceva de făcut decît să importe de-a valma tot ce produsese Occidentul, să copieze rapid și integral formele culturii și ale civilizației apusene. Această manie a imitației, pe care Lovinescu o teoretiza, iar gîndiriștii o practicau fără să o teoretizeze, respingînd-o chiar, în aparență, a fost constant combătută și ridiculizată în *Viața romînească*. În 1925, la apariția *Istoriei civilizației romîne moderne*, revista a profitat de ocazie spre a lovi în însuși fundamentul teoriei sincronismului. Afirmației lovinesciene, după care Romînia, intrată în orbita țărilor capitaliste, trebuia să devină numaidecît o țară industrială, *Viața romînească* îi răspunde că aceasta nu e posibil tocmai pentru motivul invocat de Lovinescu. Citînd

exemplul unor țări ca Danemarca și Olanda, care, nefiind în stare să reziste concurenței marilor puteri industriale imperialiste, au fost reduse la „rolul de a mulge vacile pentru englezi“, P. Nicanor et Co. comentează : „...Interdependența duce la rezultatul că unele popoare mulg și altele sînt mulse“.

Pe cit de adevărată e constatarea și pe cit de legitim patriotismul ce respiră în întreg articolul, pe atît de mediocră, descurajantă, este soluția preconizată de comentator :

„O țară ca România — care nu poate avea o industrie prin care să mulgă — ca să nu fie mulsă însăși fără compensare, trebuie să-și organizeze agricultura, să facă «democrație rurală»... Să mulgă și ea cum poate — pe calea aceasta — pe ceilalți, care o mulg prin capitalul și industria lor.“¹

Reminiscențele poporaniste sînt evidente. Asemenea ecouri ale decedatei doctrine propagate de Stere mai găsim, de altfel, și în alte materiale din *Viața romînească* de după 1920. Nu le era de loc ușor conducătorilor revistei să se elibereze complet de concepția poporanistă în probleme de sociologie și economie politică atîta vreme cît ei nu vedeau cum ar fi putut o țară mică, înapoiată, ajunge din urmă și concura țările dezvoltate din punct de vedere capitalist. În condițiile capitalismului monopolist, așa ceva era, într-adevăr, de neconceput. Dar, pe calea socialismului, țara noastră a izbutit într-un timp foarte scurt să se smulgă complet de sub dominația economică a puterilor imperialiste și să-și creeze o puternică

¹ P. Nicanor et Co., *Iar interdependența*, în *Viața romînească*, nr. 4 din 1925, p. 122.

industrie, o economie prosperă, care cunoaște un ritm de dezvoltare cu mult deasupra țărilor capitaliste. În 1925, însă, conducătorii *Vieții românești* nu erau în măsură să întrevadă perspectiva transformării socialiste a României. Rămîne însă, oricum, un remarcabil merit al revistei acela de a fi militat cu ardoare pentru independența națională a României și a culturii românești.

În perioada 1920–1940, spațiul revistei a fost ocupat în cea mai mare parte de studii, articole, cronici și note, ceea ce nu denotă de loc desconsiderarea creației beletristice, ci vădește, dimpotrivă, o înaltă exigență a redacției în selectarea manuscriselor oferite de scriitori spre publicare. „*Viața românească*» — atrăgea, în 1933, G. Călinescu atenția, într-o notă — *este o revistă de ultimă instanță critică*¹. Deschisă numai producțiilor într-adevăr de calitate, revista manifesta o înțelegere încă și mai largă decît înainte de război față de diversele stiluri artistice, renunțînd la orice recomandări și chiar la exprimarea oricărei preferințe. Două categorii de lucrări nu aveau, totuși, acces, indiferent de realizarea lor formală, în cuprinsul publicației: scrierile pătrunse de tendințe manifest reacționare, fasciste, și experiențele extremiste. Toleranța pentru orice înclinații artistice face ca, în sumarul numerelor revistei, numele lui Ion Agîrbiceanu să stea alături de al Hortensiei Papadat-Bengescu, semnătura Otilia Cazimir să comunice cu a lui Adrian Maniu, a lui Mihail Codreanu cu a lui Ion Minulescu (colaborator la *Viața românească* și înainte de război) și cu a lui Lucian Blaga, a lui Topîr-

¹ „Miscellanea“, în *Viața românească*, nr. 4, 1933, p. 74.

ceanu cu a lui Ion Barbu, a lui Al. Philippide cu a lui Al. T. Stamatiad. Sub aspect literar, *Viața românească* se prezintă, între cele două războaie mondiale, ca un magazin — un magazin de lux. Ceea ce diferențiază revista de celelalte publicații voluminoase ce apăreau în epocă (*Gîndirea*, *Revista Fundațiilor*) este orientarea categoric democratică și progresistă după care se călăuzea.

În paginile unei reviste ce milita pentru democrație într-o vreme cînd spectrul fascismului devenea tot mai amenințător, operele cu pronunțat caracter realist își găseau locul firesc. *Viața românească* a publicat între 1920 și 1940 creații ce aveau să se impună în rîndul celor mai durabile valori realiste ale literaturii romîne din perioada respectivă. În paginile ei au apărut, în afară de numeroase povestiri mai scurte de Mihail Sadoveanu, *Bulboana lui Văliinaș*, *Dumbrava minunată*, *Hanu Ancuței*, *Oameni din lună*, *Venea o moară pe Siret*, *Demonul tinereții*, capitole din *Zodia Cancerului*, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, *Valea Frumoasei*, *Divanul persian* — adică multe din creațiile de maturitate ale marelui scriitor. Tot aici s-au tipărit romane ca *Întunecare* și, fragmentar, 1907 de Cezar Petrescu, *Papucii lui Mahmud* de Gala Galaction, *La Medeleni* de Ionel Teodoreanu, *Calea Văcărești* de I. Peltz. Tudor Arghezi dăruiește *Vieții românești* pagini din *Poarta neagră* (ce apar sub titlul *Închisoarea*), tablete, cronici teatrale. Continuă să colaboreze cu nuvele și schițe Jean Bart, Ion Agîrbiceanu. Alături de alte publicații, *Viața românească* aduce în continuare, după primul război mondial, o contribuție masivă la dezvoltarea creației realiste în literatura romînă, tipărind opere

în care aspecte din cele mai caracteristice ale realității contemporane și anterioare își găsesc o amplă și impresionantă oglindire.

Acesta fiind drumul *Vieții românești*, ce a însemnat ea pentru cultura românească din secolul nostru? După cum s-a putut vedea, revista a servit — de la întemeiere pînă în 1940, cînd a fost suprimată — drept fortăreață unora din ideile înaintate ale epocii, luptei pentru democrație și progres social, pentru o cultură care să servească idealurile de ridicare ale poporului la o existență liberă, civilizată, demnă. Cu toată pătrunderea în cuprinsul ei a unor concepții greșite, cu toate limitele, explicabile parțial prin condițiile social-istorice, *Viața românească* a dat unul din cele mai serioase impulsuri creației durabile în diverse domenii ale culturii. Cine au fost principalii colaboratori ai revistei, între 1900 și 1916, ca și după aceea, pentru partea literară, s-a văzut.

Avînd în față colecția întregă a revistei, constatăm că aproape nu există scriitor român de talent care să nu fi colaborat, măcar incidental, la *Viața românească*. Iată — fără pretenția de a da lista completă — nume de scriitori care au publicat în această revistă: N. Gane, I. L. Caragiale, Calistrat Hogaș, A. Vlahuță, G. Coșbuc, I. Al. Brătescu-Voinești, D. Anghel, St. O. Iosif, Octavian Goga, G. Ibrăileanu, G. Topîrceanu, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Gala Galaction, Liviu Rebreanu, Jean Bart, I. Agîrbiceanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Gh. Brăescu, I. A. Basarabescu, A. Toma, Paul Zarifopol, M. Sorbul,

Victor Eftimiu, Ion Pillat, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Demostene Botez, Lucian Blaga, Adrian Maniu, Mihail Codreanu, Otilia Cazimir, Victor Ion Popa, Ionel Teodoreanu, Tudor Vianu, G. Călinescu, Zaharia Stancu, Mihai Beniuc, Al. A. Philippide, Ion Marin Sadoveanu, Mihail Sebastian, Damian Stănoiu, I. Peltz, Ury Benador, F. Aderca, Miron Radu Paraschivescu, Cicerone Theodorescu, D. Corbea, Eusebiu Camil-lar, Silvian Iosifescu, Al. Piru.

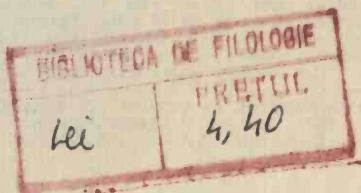
Diversele rubrici ale revistei (cronica idellor, a limbii, cronica științifică, economică, internă, externă, socială, muncitorească, plastică, muzicală, teatrală, istorică, militară) cuprind articole semnate de personalități ilustre ale culturii românești, precum C. I. Parhon, Traian Săvulescu, Vasile Pîrvan, Al. Philippide, Petre Poni și alții, de savanți ca Iorgu Iordan, Al. Graur, G. Oprescu, Al. Oțetea etc., de intelectuali luptători pe tărîm social, comuniști și socialiști, ca Lotar Rădăceanu, P. Constantinescu-Iași, Octav Livezeanu, Șt. Voicu.

Cu asemenea orientare și colaboratori, Mihai Ralea era în drept să scrie, în noiembrie 1944, cu prilejul reapariției *Vieții românești*:

„Tot ce triumfă acum face parte din crezurile noastre...”

S U M A R

<i>Poporanismul</i>	5
Istoric — Momentul 1893—1895	12
Momentul 1906—1908	38
Conținutul de clasă al poporanismului	80
C. Stere și G. Ibrăileanu	96
<i>Poporanismul și „Viața românească”</i>	113
Democratism, realism, poporanism	169
Școala „Vieții românești”	183

59.015.12 (Fajorau)

5(498) (Viata)

59-95: 8592 0151

Redactor responsabil : Batali Aurelia
Tehnoredactor : Gheorghiu Ionel

Dat la cules 03.04.1961. Bun de tipar 13.06.1961.
Apărut 1961. Tiraj 7145 ex. broșate. Hîrtie
semivelină mată de 80 g/m². Format 760×920/16.
Coli editoriale 8,82. Coli de tipar 6,62. A. nr.
0193/1961. C.Z. pentru bibliotecile mari 8 R.
C.Z. pentru bibliotecile mici 8 R-95.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”
Str. Grigore Alexandrescu nr. 93-95
București, R.P.R., comanda nr. 1067.

85A.015.12 (Poyasau
Poyasau)

LEI 4,40

Din colecția

MICA BIBLIOTECĂ CRITICĂ

În 1961

B. P. Hasdeu

ARTICOLE ȘI STUDII LITERARE

Delavrancea

DESPRE ARTA ȘI LITERATURA

Mihail Petroveanu

POEZIA LUI TUDOR ARGHEZI

G. G. Ursu

N. BELDICEANU